

Ontwakend volk

ONTWAKEND VOLK

MAANDBLAD VOOR DE VORMING VAN DEN NEDERLANDSCHEN GEEST

Hoofdopsteller: H. C. Nije 's-Gravenhage
Opstellers: J. A. Boreel de Mauregnault. E. Steenhuysen. P. Beekman
Redactie-adres: Utrecht, Maliebaan 41

Abonnementsprijs f 3.- per jaar ♦ Giro 207915 ten name van „Volk en Vaderland" Utrecht ♦ Administratie Nenasu, Oudegracht 176, Utrecht

INHOUD

FOTO'S

TEEKENINGEN

„Het zelfrespect der natie hooghouden is van het allergrootste belang".

MUSSERT
in zijn nieuwjaarsrede 1943

NEERLANDS TOEKOMST

Aangrijpend als een Grieksche tragedie is het lot van het Nederlandsche volk in de laatste jaren.
Een volk, in zijn structuur gezond, een volk, dat in hooge mate zijn zeden rein gehouden heeft, dat zijn levenskracht laat spreken in zijn hooge geboortecijfers en lage sterftecijfers, een welvarend volk, op velerlei gebied kundig, met een machtig koloniaal bezit, is in enkele jaren terneer geworpen, terwijl zoowel in Azië als in Europa zijn gebied bezet is, zijn welvaart bedreigd.
En wanneer in dit land thans zonder adempauzen over het groot verleden wordt gesproken, wanneer de nationale boeken als paddenstoelen uit den grond verrijzen, dan is dit niet uitdrukking van een zeer bewuste geesteshouding, maar veeleer doet het ons denken aan den krampachtigen grijsaard, die zich vastklampt aan de schoone jaren van zijn jongelingschap. Wanneer echter nationaal-socialisten teruggrijpen op het verleden, zooals in dit nummer van Ontwakend Volk gebeurt, doen zij dit niet om daarmee voor zichzelf een houvast te vinden, maar slechts om, door bezinning wijs gemaakt, door voorbeelden gesterkt, het nieuwe vruchtbaar leven van ons volk in te gaan.
Want niet is nood en leed over dit land gekomen, omdat het volk zelf verdorven was, maar omdat het geleid werd door menschen, die in geen enkel opzicht begrip hadden voor de historische rol, die dit volk had te vervullen als bewaker van de poorten der Germaansche volkeren naar het Noordwesten en naar de zee.
Als wij ons hier van deze rol een voorstelling willen maken, is het noodzakelijk terug te blikken, en dan niet alleen op het jonge en jongste verleden, maar verder terug tot waar dat, wat wij thans de Nederlanden noemen, begint, en aan onzen vroegeren samenhang met het Rijk nauwkeuriger aandacht te besteden.
Het eerste jaartal, dat den meesten bij een vluchtigen historischen terugblik in de herinnering komt, is stellig het jaar 1648, toen in Münster en Osnabrück de Nederlandsche onafhankelijkheid officieel werd erkend, niet alleen de onafhankelijkheid van Spanje, maar ook die van den Duitschen keizer. Het is waarlijk niet overdreven te zeggen, dat aan dit jaartal bijna alle misverstanden vastzitten die zich rondom de zelfstandigheid van ons volk in den loop der tijden hebben opgehoopt. Zij zijn hoofdzakelijk tot twee foutieve opvattingen te herleiden, die hier in 't kort uiteengezet kunnen worden.
Onjuist is de opvatting van vele Nederlandsche historici, als ware dit jaar het gelukkige en noodzakelijke eindpunt, niet alleen van de vrijheidsbeweging tegen Spanje, maar ook van een eeuwenlange vervreemding en bevrijding van het Duitsche Rijk. Er zijn historici, die de geschiedenis van de Nederlanden pas met de zestiende eeuw, met renaissance en reformatie willen laten beginnen. Deze lieden doen het voorkomen, alsof de zelfstandigheid der Nederlanden en hun inschakeling in West-Europa in het wezen der dingen besloten zou liggen.
Volgens hun meening was dan het jaar 1648 pas het begin van een echte Nederlandsche geschiedenis. Alles wat daaraan vooraf ging, was alleen maar voorbereiding en springplank, de middeleeuwen waren ten hoogste voorportaal van de bewuste, schitterende ontplooiing van de Nederlandsche zelfstandigheid.
Deze voorstelling komt niet overeen met de werkelijkheid. Als men de zaak een beetje op de spits zou willen drijven, zou men zelfs kunnen vragen, of het jaar 1648 niet reeds op den ondergang van veel schoons en belangrijks wees, en of misschien het zwaartepunt van het Nederlandsche leven niet daarvoor ligt. Heeft niet onlangs Werner Reese in het eerste deel van zijn boek: „Die Niederlande und das Deutsche Reich" een totnogtoe tamelijk onbekend tijdperk van de Nederlandsche geschiedenis in al zijn spanning en in de schoonste kleurenrijkdom geschilderd? Het tijdperk namelijk van de vroege middeleeuwen en van den vollen bloei der middeleeuwen? Is het niet dikwijls nog de vraag, welke eigen-

lijk de groote tijd der Nederlanden geweest is, de tijd vóór of na de renaissance?
In zeer scherpe tegenstelling tot den boven geschetsten gedachtengang treedt de tweede foutieve opvatting naar voren; een even weinig steekhoudende meening, die in den laatsten tijd zoowel van Duitsche als van Nederlandsche zijde naar voren werd gebracht.
Men stelde het n.l. graag zoo voor, alsof de zeven Provinciën eertijds van het Rijk waren „afgevallen" en volslagen op een dwaalweg geraakt, die ze tenslotte heelemaal uit de doelbewuste Germaansche wereld weg voerde. Dus heeft men nu niets anders te doen, dan zoo snel mogelijk voor „den weg terug" te zorgen.
Maar ook zoo liggen de verhoudingen geenszins. Zooals wij verder zullen zien, was het voor het grootste deel zelfs plicht en taak van de Nederlanden, zich zelfstandig te maken, buiten den tweespalt en den burgeroorlog van het Rijk om, opdat zij haar dringende taak: beschermer te zijn van het Germaansche Europa tegen het politieke en religieuze imperialisme en tegen de maritieme dictatuur van Engeland kon vervullen.
Het jaar 1648 is het teeken en bijna het symbool geworden van een geschiedbeschouwing, die wij heden ten dage als verouderd aanvoelen: de staatsche geschiedbeschouwing. Het is niet toevallig, dat het jaar van den Westfaalschen vrede ook als het geboortejaar van de begrippen „staat" en „Souvereiniteit" wordt beschouwd, begrippen, die in de laatste eeuwen Europa uiterlijk en innerlijk vorm gegeven hebben. Op het oogenblik gaat het erom, ons van het starre staatsche denken te bevrijden en den weg tot een nieuwe volksche opvatting te vinden. De geschiedenis der Nederlanden is totnogtoe altijd geschreven uit het standpunt van den Nederlandschen staat. Alles werd ondergeschikt gemaakt aan de rechtvaardiging van den Nederlandschen staat met alles wat erbij hoort. Men had geen oog voor de aan tijd gebonden beperktheid en voorwaardelijkheid van het verschijnsel „staat" en stelde de geschiedenis van een volk gelijk met die van zijn staatsche afzondering. Nergens misschien treedt het politiek karakter van de wetenschap zoo sterk in het licht als in de geschiedenis. Bijna nooit heeft er een geschiedopvatting bestaan, die niet den bestaanden toestand als den gewenschten beschouwde. Zoo ging het ook met de staatsche geschiedopvatting. Alleen van het staatsche denken uit laat zich het bekende schoollesje verklaren, dat van onze Germaansche voorvaderen halve wilden maakten, die slechts onder den invloed van het Zuiden uit een toestand van barbarij bevrijd zouden zijn. Slechts van het standpunt van den Nederlandschen staat uit kan men de geschiedenis van de Nederlanden met die van Holland laten samen vallen, alsof de hegemonie van Holland reeds in de middeleeuwen had bestaan. Daarom draaide men het zoo, alsof de Nederlanden pas na 1648 de Nederlanden waren geworden, alsof de band, die vóór dien tijd tusschen de Nederlandsche gebieden en het „Rijk" had bestaan, geen werkelijkheid was geweest.
Dit geldt evenzeer voor de stelling, die men van den anderen kant heeft verkondigd, namelijk, dat in het jaar 1648 de randgebieden, zooals de Nederlanden en Zwitserland „het Rijk hadden verraden". Ook deze stelling gaat niet uit van het begrip „volk", maar van het begrip „staat".
Waar was in het jaar 1648 het Rijk, dat de Nederlanden hadden moeten verraden? De dertigjarige oorlog had het Rijk in een dergelijken staat van uitputting gebracht, dat het geen werkelijke machtsfactor meer was.
Veel duidelijker wordt alles, indien men niet van den staat, maar van het volk uitgaat, wanneer men onderzoekt, welk lot een volk ten deel gevallen is, welke innerlijke krachten en capaciteiten hun stempel op het leven van een volk hebben gedrukt. De schitterende resultaten, die het Nederlandsche volk na veel harden arbeid, offers en leed voor zichzelf en voor Europa heeft bereikt, zijn veel belangrijker dan het feit, dat het volk vervat was in een eigen staat.
De rol van de Nederlanden door de heele geschiedenis heen was steeds die van grensland van het Germanendom te zijn. Uit de geografischen toestand laat het zich verklaren, dat de Nederlanden zoo vroeg zelfstandig waren, en daardoor de andere volkeren ver vooruit. De opstand van de Hollandsche graven tegen den keizer is alleen te begrijpen, wanneer men bedenkt, dat iedere handbreed grond hier in het land moeizaam zelf gewonnen was. En daar kwam nog iets bij: Werner Daitz sprak eens van „Landgermanen" en „Zeegermanen". Het Germaansche bloed heeft naast de trouw aan den bodem den onweerstaanbaren drang naar de verten. De Nederlandsche Zeegermanen echter kregen in het bijzonder van de geschiedenis de opdracht, vreemde volkeren aan de macht van den Nordischen geest te onderwerpen.
Nederland zal altijd door het water bepaald zijn en van het water ontvangt het zijn eigen lotsbestemming.
Naar buiten beteekent dat: visscherij, zeehandel, vaart op Indië, beheersching van de zeeën. Naar binnen zijn het de velden en polders, de dijken, vaak twee of drie achter elkaar, die, zooals de plattelanders zeggen, „slapen" en „droomen" in het landschap; zijn het de schepen die kriskras varen door het heele land.
„God heeft de heele wereld geschapen, met uitzondering van Holland, want dat hebben wij zelf gemaakt", is een bekend Nederlandsche gezegde.

In het begin van de 12e eeuw begon de Oostkolonisatie. Duizenden en duizenden boeren

trokken ook uit onze streken naar het Oosten. Deze Nederlandsche kolonisten hebben een belangrijk aandeel aan de ontginning van Anhalt, van de Altmark en van de Mark Brandenburg gehad. Dit ernstig en krachtig verbond met het Rijk klinkt door tot den dag van vandaag. Zoover de Duitschers zich ook maar voorwaarts waagden steeds vinden wij in hun midden ook de Nederlandsche nederzettingen.
De Nederlanders bezaten immers al een paar honderd jaar ervaring in den omgang met land, dat door het water bedreigd wordt. Zij werden daarom aangeworven om de moerassen rondom Hamburg en Bremen droog te leggen. Regelmatig trokken zij uit eigen beweging voor dit doel ook naar verder gelegen oostelijke gebieden, ja zelfs tot Warschau. Tenslotte werden wij meesters in de drooglegging van Europeesche gebieden, ons laatste plan in het eigen land, de drooglegging van de Zuiderzee, richtte nog eens de aandacht van de heele wereld hierheen.
Ook thans moet de vraag herhaald worden: hebben de Nederlanden zich slechts uit eigenzinnigheid van het Rijk losgemaakt? Hoe stond het dan met het Rijk? Toen in het Westen de strijd werd uitgevochten tusschen de universeele katholiek-Spaansche macht, en de nationale onafhankelijkheid, leefde Duitschland in vrede, zij het dan niet een vrede uit eigen kracht. En toen de innerlijke religieuze en politieke verscheurdheid uitliep op een dertigjarigen oorlog, loste het Rijk zich op in bijna heelemaal zelfstandige kleine staatjes. Den oorlog tegen Spanje heeft Holland niet in en met het Rijk gevoerd, maar heelemaal alleen. Het werd daarbij gedwongen, als het al te heet toeging, den blik nu eens naar het Westen, dan weer naar het Zuiden te richten om hulp. De afzonderlijke hulp van de vorstjes kon niet krachtig zijn: zij stonden zelf in den oorlog; en de Keizer had zijn persoonlijke Spaansche belangen. En toch: juist in dezen oorlog vertegenwoordigden de Nederlanden niet alleen hun eigen belangen, maar ongetwijfeld de belangen van de geheele Germaansche wereld, dus ook Rijksbelangen. „Holland", toentertijd het krachtigste van alle Germaansche landen, heeft zich trouw aan zijn groot-Germaansche doelstellingen en tradities gehouden.
Niet alleen heeft het de Spaansche heerschappij over Europa voor altijd verzwakt, heeft het steeds opnieuw de Noordduitsche krachten de gelegenheid gegeven zich te herstellen en zich opnieuw te rusten voor den strijd tegen het Zuiden, dat door het Habsburgsche Oostenrijk werd geleid, — het ging er hier vooral om, de westelijke poort van Europa in Germaansche handen te houden, de verbinding met de vrije zee en deze zee zelf voor het Germaansche Europa in bezit te houden. Op de vraag, wat „Holland" in dien tijd groot gemaakt heeft, antwoordt men dikwijls een beetje gedachtenloos, zelfs dikwijls min of meer verachtelijk: de handel. Jazeker, de handel, als men er maar bijvoegt: *de zeehandel en bijna altijd midden in den oorlog*. Dat beteekende dus niet alleen maar koopmanschap, maar ondernemingslust, lust tot avontuur, deskundige scheepvaart, strijd, heldhaftigheid op de allereerste plaats. En later, bij de vaart op Indië, kwamen dan nog de uiterst moeilijke organisatorische, kolonisatorische en politieke vraagstukken erbij. De kapiteins van de Oost-Indische Compagnie, de stichters van ons koloniaal rijk, waren niet alleen zeevaarders en kooplieden, ze waren bouwmeesters van grooten stijl.
In dezen tijd was een ieder, die in het Zuiden der Nederlanden nog levenskracht bezat geëmigreerd, om aan de dreigende verstikking door den Spaanschen terreur te ontkomen, en naar het Noorden getrokken, ongeveer 60.000 Zuid-Nederlanders trokken zoo naar het Noorden. Uit den trotschen drang, niet langer van Portugal en Spanje afhankelijk te moeten zijn, besloot men de kostbare specerijen zelf uit Indië te halen, en de wonderschoone nieuwe wereld, die met de vaart op Indië openging, is voor Noord- en Zuid-Nederlanders een gemeenschappelijk arbeidsveld van den eersten rang geworden. Daar wordt nu de oereigen taak tot in de diepste kern doorgevoerd, en bij iedere expeditie zijn de Zuid-Nederlanders ook aanwezig. Het begint met de pogingen om den kortsten weg te vinden. Spoedig brengen Nederlandsche zeevaarders hun eersten harden winter in het Poolgebied door. Maar reeds was in het Zuiden de weg om de Kaap gevonden en was de arbeid begonnen. De doorvoering van den handel bracht onafwendbaar oorlog met zich mede, eerst ter zee, later ook op Indischen bodem, en deze oorlog eischte weer het bezetten van de noodige steunpunten.
Het was een groote prestatie van de eigenmachtige steden en menschen in ons land, dat inplaats van de talrijke bestaande kleinere ondernemingsmaatschappijen in 1602 de *éene* Oost-Indische compagnie met handelsmonopolies voor het geheele gebied en met volledige souvereiniteitsrechten werd opgericht. Dit alles beteekende geweldigen rijkdom, een machtig wapen tegen Spanje — maar belangrijker was de stichting van de nieuwe Nederlandsche wereld, die een grootsche Germaansche taak van orde scheppen en leiding geven omvatte.
De gouden eeuw voor de Nederlanden is begonnen. Vrij staat het land in de wereld; onafhankelijk verklaard van heel Europa begint het zijn eigen weg. De Nederlanden zijn geen Duitsch grensland meer. Echter wel — in ruimeren zin — Germaansch grensland. Heel anders wordt dus de zaak, als wij niet van den Staat, maar van het Volk uitgaan. Dan zien wij in, dat de ontwikkeling, zooals zij in feite plaats gegrepen heeft onafwendbaar was. Maar aan den anderen kant zien wij ook in, dat het individualisme, deze zoo kenmerken-

BOERDERIJ
TIEGENHOF
BIJ DANZIG

de Germaansche eigenschap, in het jaar 1648 tot een algemeene ontbinding had geleid, een ontwikkeling, die voortkwam uit het feit, dat als gevolg van den 30-jarigen oorlog Duitschland uitgehold terneerlag en Europa daardoor zijn kern had verloren. De toestand van Europa was toen als die van een holle kies, waarvoor de wanden alle arbeid moesten doen.

Als men een oordeel uit wil spreken over datgene, wat het Nederlandsche volk in de afgeloopen drie eeuwen heeft verricht, dan moet men zich afvragen: heeft het zijn functie als Germaansch zeevolk naar behooren vervuld? Op deze vraag kan men het volgende antwoord geven:

1. Het Nederlandsche volk heeft nooit medegedaan aan de doellooze wederzijdsche vernietiging, waaraan de Germanen van het Europeesche continent zich in deze jaren zoozeer bezondigd hebben en waardoor ze de kracht van hun ras voor eeuwen hebben ondergraven.

2. Wel heeft het gevochten tegen een ander Germaansch volk, de Engelschen. Maar deze strijd was noodzakelijk, want het was een strijd voor de vrijheid der zeeën tegen Engeland, dat die vrijheid bedreigde.

Zeker, wij voerden dezen strijd in ons eigen belang, maar het blijkt dikwijls in de geschiedenis, dat de strijd voor eigen huis en hof uitgroeit tot de verdediging van een veel grooter goed. Zoo zou ook in dit geval de strijd om de vrijheid ter zee heel Europa ten goede zijn gekomen, als Nederland had gewonnen. In dezen strijd hebben wij onzen roem als krijgsvolk verworven. Hieruit zijn onze groote admiraals voortgekomen, en in dezen strijd viel de grootste zeeheld, dien ons volk ooit bezeten heeft: Michiel de Ruyter.

In dezen strijd hebben wij ook onzen naam als geestelijk leidend volk gevestigd. Ver boven de doorsnee van de toen bekende geesteswereld verhief zich de arbeid van een Hugo de Groot, namelijk zijn tot op heden actueele „mare liberum", „de vrije zee".

3. Wij hebben door onze kolonisatiepolitiek de Germaansche traditie voortgezet en een groot deel van de wereld een leidende noordras-bovenlaag gegeven. Zeker, de kolonisatie gebeurde naar kapitalistischen aard, in den stijl van den tijd, maar de beweegreden daartoe was die geheimzinnige drang, die ons altijd bezield heeft: de Germaansche kracht uit te dragen om nieuwe mogelijkheden voor ons volk te vinden. Het is dezelfde kracht, die ons ertoe gedreven heeft, in de middeleeuwen aan de heele Oostzee nederzettingen van Nederlanders te stichten. En wij hebben de taak zoodanig vervuld, dat wij ook vandaag nog altijd met trots daarop kunnen terugzien.

4. Wij hebben, terwijl wij op die manier medeheerschers over de wereld werden, en

daardoor een van de rijkste gebieden van Europa, dat groote schatten vergaarde, onszelf niet verloren. Ons volk is door den rijkdom en de macht, die het verworven heeft, wel zelfgenoegzaam geworden, maar het is niet ontaard. Wij zijn eenvoudig gebleven, wij hebben altijd dicht bij de natuur geleefd. Zooals de Nederlandsche natuur in hooge mate een kind van onze cultuur is, doordat wij haar moeizaam uit het water omhoog getrokken hebben, zoo heeft anderzijds de Nederlandsche cultuur zich nooit — zelfs niet onder den vernietigenden invloed van kapitalisme en humanisme — zoover als de andere volkeren van de natuur verwijderd. Wij staan onder de Germaansche volkeren met ons geboortecijfer van 21 pro 1000 en het sterftecijfer van 9 pro 1000 onvoorwaardelijk op de eerste plaats.

5. Zeker, wij hebben tenslotte wel tienduizenden Joden gekregen. Zij zijn uit het Zuiden en uit het Oosten binnengehageld. Zij hebben een uitgesproken slechten invloed op ons geestesleven uitgeoefend, en men heeft ons volk te weinig voor hen beschermd. Maar toch heeft het Nederlandsche volk, al was het ook geestelijk ontwapend, zooveel onbewust gevoel voor bloedzuiverheid gehad, dat het zich slechts weinig met deze Joden vermengd heeft. Op 100 vol- en driekwartjoden zijn er in Nederland maar 10 half- en 4 kwartjoden. Onze geest was verdorven, ons bloed echter hebben wij zuiver gehouden.

Dit zijn de prestaties van het Nederlandsche volk geweest. De Nederlanden danken hun kracht en hun roem niet aan het feit, dat zij in 1648 officieel een souvereine staat zijn geworden, maar uitsluitend aan de eigen geestkracht en volksaard. Dit zijn echter factoren, die blijvend zijn, en waaruit het Nederlandsche volk ook in de toekomst krachten en mogelijkheden putten kan.

Het probleem in Nederland is dus als volgt te stellen:

De blijvende diepere invloeden drijven Nederland er steeds toe terug te keeren tot zijn historische taak: een vooruitgeschoven post te zijn der Germaansche volkeren aan de zee. Hoe meer deze factoren naar voren worden gebracht des te meer zal Nederland de rol, die het in het Nieuwe Europa heeft te spelen begrijpen. Of dat het geval *zal* zijn, zal in hooge mate van de politieke ontwikkeling afhangen. Vele van de leidende geestelijke persoonlijkheden in Nederland hebben het Nederlandsche volk de gedachte willen bijbrengen, dat de geestelijke sfeer waarin zij leven en die zij verdedigen tot het wezen van het Nederlandsche volk behoort: om op deze wijze hun gezag te verzekeren. Zou het hun gelukken bij het Nederlandsche volk de gedachte te doen doordringen dat met het verloren gaan van deze geestelijke atmosfeer ook de eigenheid der Nederlandsche cultuur is verdwenen, dan zal dit laatste niet voor het Nieuwe Europa kunnen worden gewonnen. Het zou dan natuurlijk toch in dit Nieuwe Europa moeten medewerken, maar het zou zich daarbij verdrukt, verongelijkt en ter zijde gesteld voelen. Of dat dezen vroegeren geestelijken leiders zal gelukken, hangt af van de vraag, welke rol Nederland in dit Nieuwe Europa zal worden toebedeeld. Of het daarin zal kunnen worden opgenomen zonder afstand te doen van datgene, wat zijn wezen uitmaakt, of de Nederlander in dit Nieuwe Europa een taak zal vinden beantwoordende aan zijn specifieken aanleg en of zijn cultuur zich daarin zal kunnen ontwikkelen.

Datgene wat voor het oogenblik in Europa wordt ondernomen is een kunstwerk, dat in den loop der eeuwen geen van de vroegere staatslieden heeft vermocht tot stand te brengen. Het is een werk, dat ook geen uitstel meer duldt, want wanneer het nu niet verwezenlijkt wordt, dan zal Europa te gronde gaan. De schepping der kunstwerken die de geschiedenis der volkeren vormen, is steeds met bloed en tranen gepaard gegaan. Dit is onvermijdelijk en de bitterheid ervan is door de volgende generaties steeds vergeten geworden onder voorwaarde, dat de schepper ervan een kunstenaar was en de nieuwe toestand zich beter aan de levensvoorwaarden der volkeren aanpaste. Geen diepere banden zijn er tusschen de volkeren ontstaan dan die welke door den strijd gesmeed zijn. Ook bij de volkeren is het als bij de menschen, dat de tegenstelling van de liefde niet de haat is, maar de onverschilligheid en dat haat en liefde dicht bij elkander liggen. Wanneer de Nederlander het gevoel zal hebben dat hij als gelijkgerechtigde in het Nieuwe Europa wordt opgenomen, wanneer hij daarnaast gelegenheid krijgt, nog vóórdat de nieuwe toestand gestabiliseerd is, zich deze plaats van gelijkgerechtigdheid door eigen inzet te veroveren, dan zal een nieuw Europa, gebouwd als het zal zijn op factoren, die in overeenstemming met het diepste wezen van den Nederlander zijn, door hem met vreugde worden ontvangen. Het is het vertrouwen van die Nederlanders, die in het Nieuwe Europa gelooven, dat de Führer van het Duitsche volk, die in zoo'n korten tijd dit volk uit de diepste vernedering heeft weten op te heffen, ook de kunstenaar zal blijken te zijn die het Nieuwe Europa zal weten te scheppen.

DE EUROPEESCHE EIGENSCHAPPEN

der Nederlanders

Wanneer ons telkens opnieuw van gezaghebbende zijde verzekerd wordt, dat Nederland in het nieuwe Europa een specifiek eigen plaats zal innemen, wanneer ons wordt gezegd, dat ons deze plaats niet zal worden toegewezen als een aalmoes, maar op grond van onze voor den opbouw van de nieuwe wereld onmisbare eigenschappen, en wanneer dit alles dan nog eens ten duidelijkste door den Führer tegenover den Leider wordt bevestigd, dan bestaat er volop aanleiding zich eens af te vragen, welke eigenschappen der Nederlanders van zoo groot formaat zijn, dat zij voor het nieuw Europa onmisbaar zijn.

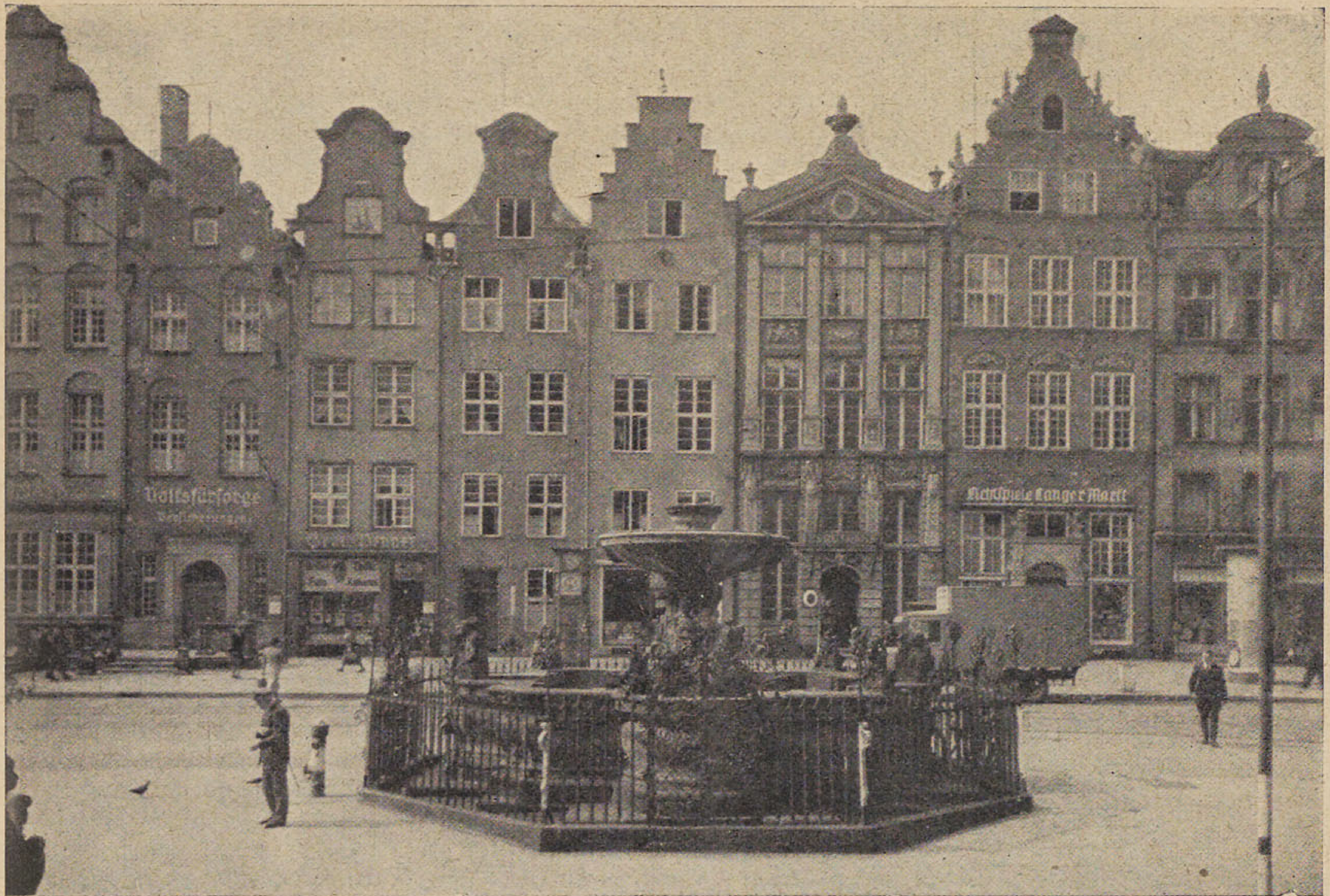
Wanneer men de Europeesche kultuur als een geheel beschouwt, waarvan de onderdeelen, ondanks groote verscheidenheden, toch ook veel gemeenschappelijke trekken hebben, dan is het duidelijk, dat men spreken mag van een bepaalden Europeeschen geest, die deze kultuur voortbracht en bezielde. Diegenen uit de verschillende volkeren, die op eenigerlei wijze een kultuurmonument hebben geschapen, dat boven die nationale onderscheidenheden uit, algemeene waardeering ondervindt, zijn zelve dragers van dien Europeeschen geest; zij geven in hun werken uiting aan een bepaald Europeesch levensgevoel en bij alle persoonlijke en tijd-bepaalde differentiatie kenmerken hen gemeenschappelijke trekken. Het zijn hun Europeesche eigenschappen, die hun een onvervreemdbare en specifieke plaats geven in de kultuurgeschiedenis.
Nu zijn weliswaar deze eigenschappen in hun geaardheid door het ras bepaald, maar waar de rassen, die Europa bevolken, niet zoo ver van elkaar af staan, terwijl voorts deze eigenschappen hoofdzakelijk bestaan uit een zekere geestestucht, die het resultaat is van gemeenschappelijk doorleefde kultuurstroomingen, daar vormt het kultuurbeeld, dat door deze eigenschappen werd opgebouwd, toch een homogeen geheel. Er zijn een aantal algemeene factoren, die dit homogene Europeesche kultuurbeeld kenmerken.
In de eerste plaats is daar de neiging tot het verbreeden van het wereldbeeld, die den Europeeschen mensch er toe bracht de gansche kosmos met zijn geest te doordringen en zijn raadselen te ontsluieren. Het is de onverzadigbare honger naar een zoo groot mogelijke exacte feitenkennis omtrent wereld en leven, waarin de Europeesche mensch zich geplaatst ziet.
Daar is in de tweede plaats de neiging tot verdieping van inzicht in den samenhang en het causale verband der verkregen feitelijke kennis. Uitgaande van het bijzondere tracht de Europeesche mensch te komen tot algemeen geldige wetten, die de feiten beheerschen; steeds is hij op zoek naar de eerste oorzaak van de dingen en uit de kennis van de physica — in den zin van de Natuur in de uitgebreidste beteekenis van het woord — klimt hij op tot de metaphysica, tot het denken over de Bovennatuur. De Europeesche mensch heeft altijd geworsteld om de diepste levensvragen, om de laatste dingen des levens.
In de derde plaats is daar de neiging tot levensverfijning, tot een zoodanigen graad van beheersching der natuur, dat zij zooveel mogelijk dienstbaar wordt aan de menschelijke doeleinden. De Europeesche mensch is de homo faber, de technische mensch bij uitnemendheid, waarbij overigens onder techniek niet slechts machinale techniek moet worden verstaan, maar in het algemeen die handeling, die de natuur in dienst stelt van de bevordering der kultuur.

Deze drie factoren kenmerken het Europeesche kultuurbeeld, zooals wij dat kennen en zooals het de eeuwen door, onder de handen der voorgeslachten, is gegroeid. Daar was ten eerste dan de neiging tot verbreeding van het wereldbeeld, tot de doordringing van den kosmos. En wij denken dan aan de ontdekkingsreizen van Columbus, van Vasco di Gama; aan de astronomische ontdekkingen van Giordano Bruno, Galilei, Keppler en Newton; aan de biologische en medische ontdekkingen van Paracelsus, Linnaeus, Boerhaave; aan de natuurkundige en scheikundige experimenten van een Lavoisier, en van de Curies. Maar dan gaan tegelijk onze gedachten naar de ontdekkingsreizen van de Nederlanders De Houtman, Tasman, Heemskerck en Barentz en naar de onafgebroken stroom pioniers, die sinds de twaalfde eeuw tot diep in de zeventiende eeuw naar het Oosten is getrokken; wij herinneren ons bij het hooren van den naam van Galilei den Nederlandschen sterrenkundige en natuurkundige Christiaan Huygens en in onzen tijd nog herinneren wij aan namen als die van prof. De Sitter en van

Kapteyn. Op biologisch en medisch gebied noemden wij reeds de namen van twee wereldberoemde Nederlanders en wie op deze gebieden thuis is, weet dat het waarlijk niet de eenige namen zijn van Nederlanders, die gelijkwaardig mogen worden genoemd naast de groote buitenlandsche namen op dit gebied. Op natuurkundig gebied behoeven wij waarlijk niet lang te denken; namen als die van prof. Lorentz, Keesom en Kamerlingh Onnes zijn wereldberoemd.
Men kan zich afvragen wat dan hun verdienste is voor de Europeesche kultuur; maar dan bedenke men, dat een zoo exact en uitgebreid mogelijke feitelijke kennis omtrent leven en wereld voorwaarde is tot het doorgronden en beheerschen van de natuur ter bevordering der kultuur. En de fundamenteele ontdekkingen van deze Europeesche figuren, waaronder ook Nederlandsche namen met eere genoemd staan, waren daardoor bijdragen aan de Europeesche kultuur; elke persoonlijkheid, dus ook elke Nederlandsche figuur is hier onvervreemdbaar en niet weg te denken, want zijn Europeesche eigenschappen bepaalden mede het wereldbeeld.
In de tweede plaats was daar dan de neiging tot het zoeken naar den zinvollen samenhang, het causale verband tusschen de feiten; de neiging tot het denken over de laatste en diepste dingen des levens. Dan denken wij aan figuren zooals Tomas van Aquino, Meister Ekkehart, Luther en Calvijn; wij denken aan persoonlijkheden zooals Pascal Leibnitz, Goethe, Schiller, Kant en Hegel, aan Dante en veel later weer aan Benedetto Croce. Maar tegelijk herinneren wij ons dan de namen van Erasmus van Rotterdam, Hugo de Groot, Joost van den Vondel en weer veel later die van Bolland, Jan de Vries, Krekel enz. Zij allen zijn bewijzen ervoor dat ook de Nederlanders figuren van Europeesch geestelijk formaat opleveren, die delvers zijn naar de diepste fundamenten van geest en natuur.
Ook zij zijn uit het groote geheel van denkers, die de Europeesche kultuur naar haar diepte en hoogte hebben bepaald, niet te elimineeren, want ook zij droegen er toe bij, dat Europa, op grond van zijn geestelijke kultuur, met recht mag dingen naar de leiding in de wereld.
En tenslotte was daar dan de neiging tot levensverfijning door de techniek, die de natuur in dienst stelt van de bevordering der kultuur. Daar denken wij aan de groote uitvinders, Marconi, Watt, Stevenson, Zeppelin, Bauer; wij denken aan de steeds toenemende kundigheden der ingenieurs, landbouwkundigen, aan het vakmanschap van de beoefenaars van alle ambachten en van alle kunstenaars en aan nog zooveel andere factoren, die bijdragen tot de levensverfijning, tot de bewoonbaarmaking van deze wereld, waarbij het ons naast „service" toch vooral in Europa om geestelijke waarden te doen is. Maar dan gaan tegelijk ook onze gedachten uit naar Nederlandsche namen, zooals bijv. die van Cornelis van Drebbel (de uitvinder van de eerste onderzeeër), Philips, Leeghwater, Laurens Jansz. Koster, Antonie van Leeuwenhoek, Fokker, Koolhoven en zooveel anderen. Doch er is meer; onze landbouwkundigen zijn wereldberoemd, onze veeteelt is de beste ter wereld; wij zijn meesters in waterbouwkunde en scheepsbouw, het droogleggen en inpolderen, anders gezegd het land winnen zit ons in het bloed en overal waar wij komen herscheppen wij woestenijen in vruchtbaar, bloeiend land dat bovendien van groote natuurlijke schoonheid blijft. Geniale kolonisatoren zijn wij en uitstekende, betrouwbare zakenlieden en solide ondernemers. Alles eigenschappen, die bij het streven naar levensverfijning onmisbaar zijn en waardoor wij in hooge mate hebben bijgedragen tot de bewoonbaarmaking van de wereld, die wij eerst zelf voor het grootste deel mee hadden helpen ontdekken.

Na het bovenstaande is het wel duidelijk, dat de Nederlander inderdaad beschikt over Europeesche eigenschappen, over qualiteiten, die hem onmisbaar doen zijn bij den opbouw eener nieuwe wereld.
Te weinig heeft men hierop nog het licht doen vallen en daardoor (maar ook doordat men ons systematisch een minderwaardigheidscomplex heeft gesuggereerd!) zijn velen in dit volk van meening, dat men de toezegging, dat wij een eigen plaats in de nieuwe wereld krijgen, als een fooi uit goedheid en medelijden moeten beschouwen, maar niet als iets waarop wij, krachtens onze eigenschappen, een onvervreemdbaar recht hebben, welk recht overigens ernstig in gevaar was gekomen door de onzedelijke verhouding van afhankelijkheid, waarin kortzichtige politici ons hadden gebracht.
De Germaansche Führer heeft evenwel begrepen, dat dit niet de wil was van het geheele Nederlandsche Volk, ja, zelfs dat het Nederlandsche Volk van dit alles niets heeft geweten. Hij heeft, in het belang van de nieuwe wereld, een streep gehaald door het verleden en rekent slechts met positieve factoren. Welnu, hij vond in ons Volk de positieve factoren, die daarin van eeuwen her reeds aanwezig zijn, hij begreep dat de nieuwe wereld niet volledig schoon en goed zou zijn indien deze positieve Nederlandsche eigenschappen werden uitgeschakeld en erkende op grond daarvan het recht der Nederlanders op een specifiek eigen plaats in dat nieuwe Europa.
Ons antwoord daarop moet zijn: wij willen onze Europeesche eigenschappen tot gelding doen komen, zooals wij het tot nu toe steeds deden en zoo willen wij de roemrijke Europeesche traditie, die de Nederlanders hebben, voortzetten in het belang van het Europeesche gemeenebest, dat komende is!

J. A. BOREEL DE MAUREGNAULT

DE LANGE MARKT TE DANZIG — EEN NEDERLANDSCH STADSBEELD IN OOSTPRUISEN

DE NEDERLANDERS IN ANDERE DEELEN DER WERELD

Voor velen zal het volkomen nieuw zijn, te hooren, dat de Nederlanders niet alleen in het Oosten van Europa en in Oost- en West-Indië hebben gekoloniseerd en daar vanzelfsprekend hun invloed op alle gebieden van kultuur en leven hebben doen gelden, maar dat diezelfde Nederlandsche invloed in tal van andere landen en werelddeelen is te constateeren. Wij willen in dit artikel een kort overzicht geven van de prestaties van Nederlanders in andere deelen van Europa.

In de eerste plaats dan valt de aandacht op den Nederlandschen invloed in Zweden, en eigenlijk op heel Scandinavië, welke invloed vooral in onze „gouden eeuw" zeer groot was. Op alle gebieden hebben de Nederlanden, Noord en Zuid beide, een reeks van de belangrijkste figuren geleverd, die in Zweden en de andere Noordelijke landen beslissenden invloed hebben gehad. Over de betrekkingen tusschen Nederland en Zweden bestaat een prachtig boekwerk van professor E. Wrangel, dat ook in het Nederlandsch is vertaald. De betrekkingen tusschen beide landen gaan verder terug dan de „gouden eeuw"; de belangen der beide landen liepen dan ook vaak parallel, maar daaruit concludeere men niet, dat er alleen overeenkomst van politieke belangen geweest zou zijn. Ook op kunstzinnig gebied, vooral op het terrein van schilderkunst en beeldhouwkunst zijn de Noord- en Zuid-Nederlanders in Zweden zeer bekend; Nederlanders waren werkzaam bij kasteelenbouw in Stockholm, Kalmar, enz. De Nederlandsche architect en schilder Dominicus Verwilt was bouwer van de prachtige koningszaal in het slot van Kalmar. In den Dom van Upsala is het grafmonument voor Gustaaf Wasa het werk van den Nederlander Boyen.

Hugo de Groot diende na zijn verbanning uit de Nederlanden tien jaar lang den Zweedschen staat als gezant te Parijs en hij was niet de eenige Nederlandsche diplomaat in Zweedschen dienst. Tal van bekende Zweedsche legeraanvoerders, zooals Torstenson, hebben hun vak geleerd in het leger van Prins Maurits. Op het gebied der zeevaart was het al niet anders; een Nederlandsche admiraal, Marten Thyssen, werd wegens zijn verdiensten in den adelstand verheven. Maar ook mannen der

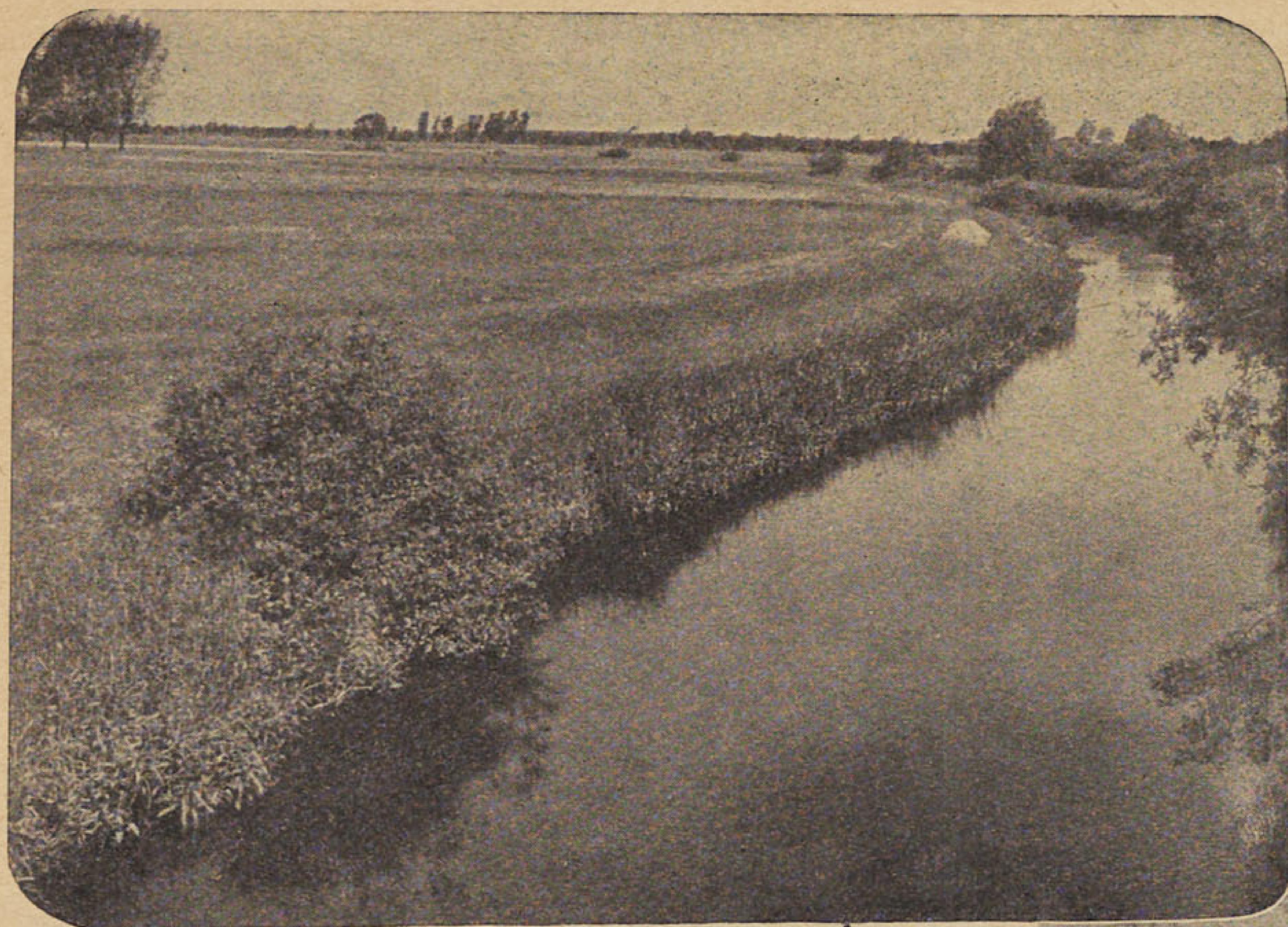
wetenschap hebben in Zweden grooten naam gemaakt; we herinneren aan den beroemden Leidschen hoogleeraar Daniël Heinsius, die een tijdlang in Zweedschen dienst was als historiograaf en raadsheer, en verder aan den beroemden Gerard Vossius, professor in de theologie te Leiden en Amsterdam. Trouwens omgekeerd hebben veel Zweedsche studenten aan Nederlandsche universiteiten gestudeerd, en mede daardoor hadden wij ook indirecten invloed op den gang van zaken in veel opzichten. De Nederlander Hendrik de Moucheron was in 1665 president van de Zweedsche Admiraliteit, het zeegerechtshof, waardoor het Zweedsche zeerecht naar Nederlandsch model werd ingericht. Maar vooral in geneeskundig opzicht heeft Zweden onnoemelijk veel aan ons te danken; de Zweedsche geneeskundigen studeerden voor het allergrootste deel aan Nederlandsche universiteiten. Dit kan overigens niet verbazen, indien wij ons slechts den naam Boerhaave herinneren.
De stichting van Gothenburg is een merkwaardig staaltje van Nederlandschen invloed in Zweden en de grootste verdienste komt hier toe aan den Zuid-Nederlander Abraham Cabilieau, die koopman te Amsterdam was. De oudste regeeringsvorm der stad is geheel aan dien van Amsterdam ontleend. Bij de latere ontwikkeling van den handel in Zweden heeft de Zuid-Nederlander Willem Usselincx een groote rol gespeeld. Deze Usselincx, de stichter van de Nederlandsche en de Zweedsche West-Indische Compagnie was een geniale figuur met een zeer ver vooruitzienden blik en van groote onbaatzuchtigheid. De heer Dekker deelt in zijn boek [1]) mede, dat over het leven van dezen merkwaardigen man een boek is verschenen van J. Franklin Jameson „William Usselincx, the founder of de Dutch and Swedish W.I. companies". Hij was een man van onbluschbare scheppingsdrift, van geniale denkbeelden en het eenige bezwaar was, dat hij zijn tijd zoover vooruit was, dat men hem toen vrijwel nergens begreep. Een andere, niet minder merkwaardige figuur is de industrieel en ondernemer Lodewijk de Geer, die in het Zweedsche economische leven een zeer belangrijke rol heeft gespeeld. Later werd hij wegens die verdiensten met al zijn nakomelingen in den adelstand verheven.

In Denemarken en Noorwegen heeft ook Nederlandsche invloed bestaan; voor wat Denemarken betreft, willen wij volstaan met het noemen van den naam van Duveken, de geliefde van koning Christiaan II, en van Sigbrit, de moeder van Duveken. Deze laatste heeft een veel belangrijker rol gespeeld dan haar dochter en er bestaan over deze merkwaardige vrouw zeer uiteenloopende opvattingen: sommigen noemen haar een wreede duivelin, anderen spreken van een vrouw van groot verstand en wijs beleid. Voorts hebben op het Deensche eiland Amager veel Nederlandsche families gewoond. Er zijn ook nog Nederlandsche volksgebruiken bewaard gebleven, het zoog. katknuppelen en het ganstrekken, waarvoor overigens reeds zeer lang geen levende dieren meer worden gebruikt. Op talrijke gebieden hebben de Nederlanders invloed uitgeoefend, vooral ook weer op economisch gebied. Hier moet den naam worden vermeld van Theodorus (eigenlijk Dirk) Rodenburch, ridder van den Ordre van den Huyze van Bourgondien, die trouwens ook als diplomaat eenigen naam heeft gemaakt. Het moet geen aangenaam mensch zijn geweest.
Overigens heeft vooral de walvischvaart de Nederlanders met het Noorden in aanraking gebracht. Verder is de stichting van de Noordsche Compagnie wel een bewijs van de betrekkingen tusschen Nederland en Scandinavië. Nederlanders overwinterden op Spitsbergen en Jan Mayen om de wal-inrichting van de walvischvaart, die gedurende den winter stop stond, te bewaken; ter herinnering aan die overwintering is op Spitsbergen een gedenksteen geplaatst ter herinnering aan de bij die overwintering overledenen.
Ook op het gebied der bouwkunst is de Nederlandsche invloed in Denemarken zeer groot; we noemen slechts den naam van een Van Steenwinckel, die talrijke prachtige bouwwerken in Denemarken heeft tot stand gebracht.

Over den Nederlandschen invloed in Rusland willen wij hier weinig zeggen, omdat elders in dit nummer reeds het noodige over de Oostlandkolonisatie is te berde gebracht; daarom willen wij slechts den naam van Peter den Grooten in herinnering brengen, waaraan een ieder onmiddellijk de gedachte verbindt van een zeer belangrijken Nederlandschen invloed op allerlei terrein in Rusland. Over de kolonisatie van Doopsgezinden in de Oekraine is in den loop der jaren veel geschreven; en het is een verheffende gedachte, dat wij, in deze jaren, de traditie van deze Nederlanders weer gaan voortzetten in onze kolonisaties in het Oosten.

Ook in Voor-Indië hebben de Nederlanders grooten invloed uitgeoefend, vooral door de Oost-Indische Compagnie en eenige der merkwaardigste figuren van onze koloniale geschiedenis hebben hun naam aan Voor-Indië verbonden, zooals Van Diemen, Rijcklof van Goens en een Van Imhoff. Weliswaar heeft deze geschiedenis, die zoo roemrijk begon, een tragischen afloop gehad door de intredende verslapping op het einde van den bloeitijd der Republiek, maar vast staat, dat ook hier, in Voor-Indië, veel door Nederlandsche kracht en door Nederlandsche genie is tot stand gebracht, waarop latere kolonisatoren in Voor-Indië hebben voortgebouwd.

[1]) De gegevens voor dit artikel zijn hoofdzakelijk ontleend aan het boek „Voortrekkers van Oud-Nederland" door F. Dekker.

Het landschap in Neu-Holland vertoont een merkwaardige gelijkenis met het Nederlandsche landschap

Melkmeisje uit Elbing

Eigenlijk heeft zich dezelfde tragische gang van zaken herhaald in een heel ander gebied, waar de Nederlandsche invloed zich heeft doen gelden, nl. in Brazilië. Aan Brazilië is voorgoed de naam verbonden van Graaf Johan Maurits van Nassau, die door de Staten-Generaal en de Bewindhebbers der West-Indische Compagnie, werd aangesteld als gouverneur over deze gewesten. In 1624 begon de verovering van deze gebieden met de in bezitname van Sao Salvador aan de Allerheiligen-baai door Willekens en de zoo beroemd geworden Piet Heyn en slechts de verslapping van krachten in onze Republiek deed ons het eenmaal begonnen werk weer opgeven. Maar het is merkwaardig en teekenend, dat juist de Brazilianen aan dit tijdperk veel aandacht besteden en het, ondanks dat het Nederlandsche bestuur hun vijandig was, toch steeds met groote waardeering herdenken.
Ceylon, de tegenwoordige bezitting van de Engelschen, heeft in zeer sterke mate den Nederlandschen invloed ondergaan en de heer Dekker deelt mede, dat er wel nergens zooveel

stoffelijke overblijfselen zijn, die aan dien glorietijd van den Nederlandschen stam herinneren als op Ceylon. Ook hier heeft de verslapping, die over Nederland is gekomen, alles doen verloren gaan. Maar in ieder geval is het goed zich te herinneren, dat wij, Nederlanders, ook daar eens ons stempel op de ontwikkeling hebben gedrukt, want wanneer wij daaraan nu terugdenken en voor ons zelf weten wat wij kunnen, dan zal eens die oude kracht zich ten volle herstellen en wij zullen, onder gewijzigde verhoudingen en wellicht in gansch andere deelen der wereld weer leidinggevend zijn. Ik breng hier slechts den naam van Johan Maetsuycker in herinnering, die als gouverneur van Ceylon door zijn buitengewoon beleid de moeilijkheden, die de Nederlanders met de inlandsche hoofden hadden, heeft weten op te lossen, waarbij hij handig gebruik maakte van de moeilijke situatie, waarin de Portugeezen, de oorspronkelijke meesters over Ceylon, waren gekomen door den opstand in Brazilië. Merkwaardig om te vermelden is het, dat de eerste en belangrijkste zorg van het Nederlandsch bestuur was om de vermenging van de Nederlanders met kleurlingen te bestrijden. Huwelijken met kleurlingen werden ongewenscht geacht en het concubinaat werd verboden en krachtig bestreden. Huwelijken van Nederlanders met Europeesche, veelal Portugeesche vrouwen werden aangemoedigd. Op alle gebieden trouwens heeft de O.I. Compagnie zeer veel belangrijk en verdienstelijk werk geleverd, waarop ook door de latere bezitters weer is voortgebouwd.
Naar Australië heeft zich eveneens de belangstelling en de werkzaamheid der O.I. Compagnie gericht en ook daar is Nederlandsche invloed duidelijk bespeurbaar. Cornelis de Houtman maakte in 1609 op last van den President van het Nederlandsche kantoor der Compagnie te Bantam een ontdekkingstocht naar Australië. Veel hebben ook de tochten van Abel Tasman tot de betere kennis van Australië bijgedragen. Sindsdien zijn veel ontdekkingstochten naar Australië gemaakt en als wij slechts denken aan de namen Tasmanië en Nieuw-Zeeland, dan zeggen deze reeds genoeg over de prestaties van de Nederlanders in Australië.

Het Middellandsche Zeegebied is een ander terrein, waar Nederlanders hun invloed deden gelden. De betrekkingen tusschen de lage landen bij de zee en het zonnige Zuiden zijn reeds zeer oud. Mannen van Nederlandschen stam waren het, die in de Romeinsche legers de meest gewaardeerde kohorten vormden, en Nederlandsche handelsnederzettingen werden in den tijd van Karel den Grooten in Italië gevonden. Vooral de invloed der Friezen is hier zeer groot geweest, want het waren hoofdzakelijk Friezen, die hier in het Zuiden werkzaam waren. Nederlanders en Vlamingen waren het, die later reizen naar de Zuidelijke landen ondernamen en die er op artistiek terrein hun prestaties verrichtten; op het gebied van goudsmidswerk, tapijtweverij, graveerkunst en landschapsschildering hebben Nederlanders dikwijls de leiding gegeven. Ik herinner verder aan de roemrijke zeeslagen van den grootsten admiraal aller tijden — naar het woord van den Führer — Michiel Adriaansz. de Ruyter, die hij in de Middellandsche Zee leverde, o.a. tegen de Algerijnsche zeeroovers.
Uiteraard waren onze relaties met het Zuiden hoofdzakelijk handelsrelaties en daarbij hebben wij ons ook wel eens bemoeid met militaire aangelegenheden, die zich daar voordeden. Zoo hebben Nederlandsche vlootaanvoerders zich hier en daar in gevechten van Middellandsche-Zeestaten tegen elkaar verdienstelijk gemaakt. In den oorlog bijv. tusschen Venetië en Turkije hebben Nederlanders deelgenomen aan den zeeslag bij Smyrna in 1649; onze beste admiraals, zooals de oude Maarten Harpertsz. Tromp, Jan van Galen, De Ruyter, Van Gendt en de jonge Cornelis Evertsen hebben krachtig opgetreden tegen de zeerooverij, die in de Middellandsche Zee zeer bloeide. In de zeventiende eeuw is onze invloed op allerlei gebied in Italië veel grooter geworden en talrijke Nederlanders hebben hier belangrijke prestaties verricht. Zoowel op artistiek als op technisch-waterbouwkundig gebied heeft Nederland krachten aan Italië geleverd en hun arbeid werd door de autoriteiten op hoogen prijs gesteld.
Niet overal is de geschiedenis van onzen invloed even roemrijk geweest en dikwijls is veel van wat met ijzeren volharding, groote genialiteit en kranig vakmanschap was opgebouwd weer teloor gegaan door de misselijk-slappe houding van een verburgerlijkt gezag, dat alleen naar procenten en dividenden keek en vooral geen moeilijkheden wilde maar alles wilde opofferen aan de rustige rust. Maar de krachten, die ons eens dit alles deden presteeren, in een bijna onuitputtelijken rijkdom aan scheppingskracht, zijn weliswaar misschien tijdelijk latent, doch zij zijn aanwezig, want ons bloed is zuiver gebleven, dat den aanleg tot dit alles draagt. Daarom weten wij, dat ons Volk weer dit groote en machtige zal kunnen presteeren, maar dan niet meer alleen ten bate van op winst bejachte regenten en kooplieden, doch ten bate van een vereenigd Europa, waarin allen profiteeren van de prestaties van allen. Ons Volk zich weer van zijn kracht bewust te maken, zijn zelfrespect te versterken en dit zelfrespect te richten op de gemeenschappelijke belangen van het oude, vereenigde werelddeel en zijn kultuur, dat is de taak van onzen Leider en zijn Beweging; wij willen geen eng chauvinisme en als wij aan ons verleden herinneren, dan is het slechts opdat de krachten, die ons dit verleden deden bouwen, zullen opstaan om nu te bouwen aan de toekomst van onze wereld en onze kultuur, van het nieuwe Europa!

JOHAN JONKER

LANDSCHAP IN HET MAASDAL — HERKULES SEGHERS

ROEM EN SPREIDING VAN DE NEDERLANDSCHE SCHILDERKUNST

Tallooze Nederlandsche kunstenaars hebben in den loop der jaren den vaderlandschen bodem verlaten om door Europa te trekken. Zeer verschillend waren de motieven voor hun zwerftochten. Soms, zooals in den aanvang der Renaissance, was het de bewondering voor de Italiaansche kunst; dan weer waren het opdrachten, die hen naar den vreemde lokten. Omgekeerd deed de faam van onze kunst vele buitenlanders naar de Nederlanden trekken. Talrijk zijn in andere landen de sporen van onze kunst. Het is merkwaardig te kunnen constateeren, dat de Nederlandsche kunstenaar steeds zijn eigen karakter behield. Hoewel uitheemsche invloeden zeer zeker te vinden zijn, stempelt zijn kleurgevoel, realistische visie en zin voor het detail hem toch altijd tot Nederlander.
Reeds omstreeks 1400 waren vele Nederlanders als miniaturist werkzaam aan het Hof van de Hertogen van Bourgondië te Dijon. Hun kunst is van een religieuzen geest doordrongen. Ook de Nederlandsche beeldhouwer Claus Sluter, de schepper van den Mozesput te Champmol bij Dijon, verwierf een Europeesche vermaardheid.
Van Bourgondië uit strekte de invloedssfeer zich iets later uit naar Zuid-Frankrijk, naar Avignon en Aix en Provence, waar in het werk van den z.g. *Meester van Aix* de Vlaamsche traditie tot nieuw leven komt; terwijl de realistische Nicolas Froment teruggrijpt op het Hollandsche voorbeeld van Albert van Ouwater.
Met het optreden van de gebroeders Van Eyck in het begin van de vijftiende eeuw stijgt de vermaardheid van onze schilderkunst. Italiaansche kooplieden in Brugge gevestigd geven belangrijke opdrachten, zooals Arnolfini uit Lucca die zich tot twee maal toe door

Jan laat conterfeiten. Rogier van der Weyden werd aan het hof van Lionello d'Este te Ferrara geroepen. Hij kreeg bovendien van Kardinaal Rolin de opdracht tot het schilderen van het jongste gericht voor het Hospitaal te Beaune. Justus van Gent werkte tot zijn dood aan het hof van Frederigo de Montefeltre, hertog van Urbino Tomaso Portinari bestelde bij Hugo van der Goes, den monnik van het Roode Clooster bij Brussel, het altaar, de aanbidding der herders, grootsch monument van onze 15e eeuwsche schilderkunst, dat thans één der parelen van het Uffizi Museum te Florence vormt, en Sir Edward Bonkil, Schotsch edelman, een triptiek, waarvan de vleugels zich thans nog in het kasteel Holyrood bij Edinburgh bevinden. Tenslotte gaf in 1491 de Lübecksche koopman Heinrich Grevenade Hans Memlinc opdracht tot het schilderen van een kruisiging, welke zich thans nog steeds in den Dom aldaar bevindt.
Fama ruit! en dringt tot den grooten Neurenberger Albrecht Duerer door. In 1520 en 1521 maakt hij een reis naar de Nederlanden, waar hij geruimen tijd te Antwerpen vertoeft om met eigen oogen de scheppingen van onze kunstenaars, wier roem overal doordringt te zien. Hij maakt daar kennis met Quinten Massijs en met Meester Lucas uit Leiden, „das kleine Männlein", zooals hij hem noemt.
Gedurende de geheele vijftiende en het begin van de zestiende eeuw is de invloed vooral in het Rijnland en Westphalen groot. Het werk van den z.g. meester van de *verheerlijking van Maria* vertoont Noordnederlandsche kenteekenen. De meester van het *leven van Maria* inspireert zich op Dirck Bouts. Ook Jan Joest van Kalkar, Viktor en Heinrich Dünwege bezitten vele Nederlandsche karaktertrekken, zooals zin voor de realiteit en voor het détail, benevens veel gevoel voor kleur.
Een belangrijke schilder als de meester van *Moulins* in Noord-Frankrijk is vooral wat kleurengamma betreft zonder Van der Goes niet denkbaar. Zelfs in Portugal en Spanje zijn de sporen van de z.g. Nederlandsche Primitieven te vinden.
In de zestiende eeuw begint de uittocht van onze kunstenaars naar Italië: Jan van Scorel opent in 1518 de rij; zijn leerling Maerten van Heemskerck volgt al spoedig.
Italië bracht de wereld nieuwe ideeën. De Renaissance brak daar het eerst baan. De moeilijke reis was het waard om van de wondere scheppingen van den Italiaanschen kunstenaar met eigen oogen kennis te nemen. Eerst waren het Raphael, Leonardo en vooral Michelangelo die vereerd werden; later het naturalisme van Caravaggio. Uit de zuiver religieuze schilderkunst van de 15e eeuw groeide langzamerhand de realistische afbeelding van het dagelijksche leven.
Had in de vorige eeuw Antonello da Messina als het ware een bemiddelingsrol vervuld tusschen Vlaanderen en Italië; in de 16e is in het Zuiden geen invloed van beteekenis van de Noordelijke schilders te bespeuren. In het begin van de 17e komt daarin een verandering. Rubens en Van Dijck vertoefden vele jaren in Italië. Talrijke opdrachten vielen hun ten deel. In Genua behooren de portretten die Van Dijck van de voorname wereld schilderde tot de schoonste die de kunst heeft voortgebracht. Zijn invloed is daar groot geweest. Ook Gerard Honthorst uit Utrecht verwierf zich als Gherardo delle Notte met zijn kaarslichteffecten grooten roem en de landschapschilders Matthijs en Paul Bril inspireerden door hun fresco's in St. Cecilia in Travestere en in het Vaticaan niemand minder dan Claude Lorrain, die weer op zijn beurt de Hollandsche z.g. Italianisanten als Both en Berchem influenceerde. Uit Italië kreeg ook Rembrandt zijn eenige buitenlandsche opdracht: de verzamelaar Antonio Ruffo uit Messina bestelde bij hem in 1654, 1661 en 1662 drie schilderijen, een philosoof, een Alexander en een Homerus, waarvan het eerste en het laatste doek nog bewaard zijn gebleven.
Het aantal Nederlandsche schilders in Rome werd hoe langer hoe grooter. Omstreeks 1620 vereenigden zij zich tot een soort van gilde, de „Bent", die hun belangen moest behartigen en het al spoedig aan den stok kreeg met de officieele Romeinsche kunstenaarsorganisatie: de Academia di San Luca. Een vijftal teekeningen van Jan van Bijlert in het Museum Boymans geven deze „Bentvogels" zooals zij zich noemden weer: waartoe o.a. de Utrechtenaars Breenbergh en Poelenburgh behooren. In 1626 sluit zich Pieter van Laer uit Haarlem bij hen aan. Zijn komst was van beteekenis, aangezien hij het realistische, volksche genrebeeld naar Italiaanschen bodem overbrengt. Deze kunstuiting, die naar zijn bijnaam Bamboccio (groteske pop) den naam van „Bambocciate" verkreeg, had naast bestrijders vele bewonderaars en navolgers zelfs tot in Frankrijk en Duitschland.
In Frankrijk was in de zestiende eeuw de invloed van de Nederlandsche kunst gering. Wel werkten daar leden van het schildersgeslacht Pourbus en was Corneille de Lyon uit Den Haag geboortig; Fontainebleau oefende op de Hollandsche schilders als Bloemaert aantrekkingskracht uit. In de volgende eeuw waren het vooral de Vlamingen, die in Frankrijk doordrongen. Een hoogtepunt vormt de grandiose cyclus, die Rubens voor Maria de Medici in het Louvre schilderde.
Het reizen en trekken zat den Hollander overigens in het bloed. De ontdekkingsreizen openden nieuwe perspectieven. Overal waar de schepen van de Compagnie de ankers uitwierpen, langs de kusten van Middellandsche Zee, in Oost en West, volgden al spoedig onze schilders. Het zijn zeker niet altijd de beste, die meetrokken, maar avonturiers of kunstenaars, wien de bodem in het vaderland te warm onder de voeten was geworden. Wij danken hun portretten van gouverneurs,

Jan van Eyck

DE SICILIAANSCHE KOOPMAN ARNOLFINI (fragment)

panorama-achtige land- en stadsgezichten, of gegraveerde kaarten en afbeeldingen van de tropische flora en fauna. De begaafde Philips Angel uit Middelburg bracht het zelfs tot hofschilder van den Sjah van Perzië, aan wiens hof ook Nic. de Bruyn vertoefde, die na een tocht door Rusland, waar hij de nichten van den Czaar in beeld bracht, daar belandde op zijn tocht naar Batavia.
Albert Eeckhout en vooral Frans Post, die met Johan Maurits van Nassau in 1636 naar Brazilië gingen, hebben zich door hun frissche visie op dit exotische land een aparte plaats in de kunstgeschiedenis veroverd.

In Germaansche landen.
De spreiding van de Nederlandsche kunst openbaart zich vanzelfsprekend het sterkst in de germaansche landen: Duitschland, Denemarken, Zweden en Engeland.
De geloofsvervolging deed velen uit Vlaanderen naar Duitschland uitwijken. Zoo ontstond een school van landschapschilders in Frankenthal; anderen gingen naar Emden en Hamburg. Daar was Hans Vredeman de Vries uit Leeuwarden als een der eerste Nederlandsche kunstenaars werkzaam. Later in 1592 zouden hem een reeks van Vlaamsche schilders naar Dantzig volgen, waar hij als architect en decorateur triomfen viert. In Hamburg geboren schilders als Otto Wagenfeldt en Matthias Scheits schilderden in Rembrandts geest; de stillevenschilder Georg Hainsz sluit zich meer bij Pieter Claesz en Willem Kalff aan. Duitsche leerlingen van Rembrandt, w.o. Christoffel Paudiss, die in Hamburg, Dresden en Weenen werkte, en Jurriaen Ovens uit Holstein, de begaafde portretschilder, verbreidden den roem van hun grooten leermeester.
De connecties van het Brandenburgsche hof met de Oranjes, door het huwelijk van Frederik Hendriks dochter Louise Henriette met den grooten keurvorst, openden de poort

naar Berlijn. Door het stadhouderschap van de Habsburgers in de Zuidelijke Nederlanden stonden Praag en Weenen open voor menig Vlaamsch schilder.
Belangrijk is de bemiddeling, die Johan Maurits van Nassau, de Braziliaansche bouwheer van het Mauritshuis, verleende. In 1647 na zijn gouverneurschap in Zuid-Amerika, werd hij stadhouder van Kleef, waar ook de groote keurvorst gaarne vertoefde. Op zijn raad kwamen vele opdrachten tot stand en vond menig kunstenaar zijn weg naar Brandenburg. Gerard Honthorst, Joh. Mijtens, P. Nason en Govert Flink schilderden de beeltenissen van de keurvorstelijke familie. Willem Honthorst werd tot hofschilder aangesteld. Terwesten versierde de sloten van Charlottenburg, Oranienbaum en Potsdam en bracht het zelfs tot directeur van de Academie te Berlijn.
Andere vorsten volgden zijn voorbeeld. De merkwaardige landschapschilder Johan Ruisscher, naar den grooten landschapschilder Hercules Seghers de jonge Hercules genaamd, werkte aan het hof te Dresden. De keurvorst Johann Wilhelm van Düsseldorf had den portretschilder J. F. van Douve tot hofschilder en de bekende decorateur Jan Weenix schilderde voor zijn paleizen vele jachtstillevens. In 1676 bezocht deze kunstzinnige vorst den vermaarden schilder — architect Adriaen van der Werff in Rotterdam. Voor een jaargeld verplicht deze zich gedurende een tiental maanden slechts voor hem te werken. De invloed van dezen Rotterdamschen schilder is dan ook in Düsseldorf groot geweest.
In Frankfurt vonden de herderidyllen van een Dujardin en Berchem in het schildersgeslacht Roos, de gebroeders Johann Heinrich en Theodor en hun kinderen, waardige navolgers; in Neurenberg vervulde de schildersfamilie Van Bemmel dezelfde rol.
De zorgvuldige wijze van schilderen van Gerard Dou had in Noord-Duitschland in het werk van Balthasar Denner en zijn school een voortzetting; tot in de achttiende eeuw werkte de Thuringsche schilder Chr. W. E. Dietrich, hofschilder in Dresden, geheel in den trant van Rembrandt, Ostade en Frans van Mieris.
Talrijk waren ook de schilders, die naar Duitschland trokken om daar de motieven voor hun kunst te vinden. Het Kleefsche land en de Rijnstreek waren in trek. Albert Cuyp, Philips Koninck, Herman Saftleven, Lambert

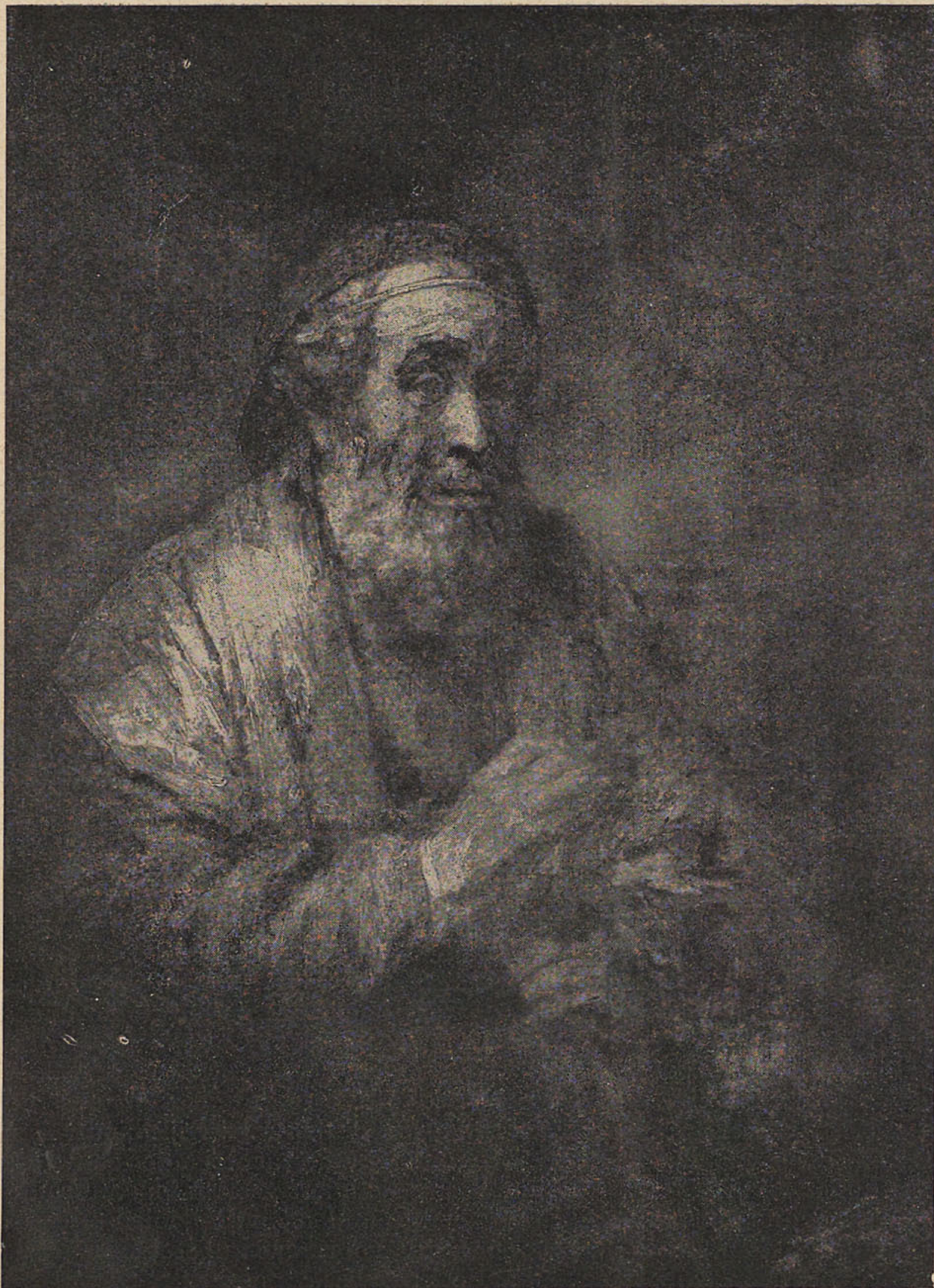
JAN VAN DER HEYDE — DE JESUITENKERK TE DÜSSELDORF

Doomer en Jacob van Ruisdael vervaardigden daar menig thans zeer bewonderd landschap; Jan van der Heyde zijn minitieus uitgevoerde stadsgezichten.
Ook Denemarken was voor onze kunstenaars een dankbaar arbeidsveld, vooral sinds Christiaan IV (1596—1648) daar de teugels van het bewind in handen nam. Deze vorst toonde zich evenals zijn opvolger Frederik III een waar maecenas. De sloten Rosenborg, bij Kopenhagen, Frederiksborg en Kronborg werden rijkelijk versierd. De koning koos daarvoor uitsluitend Nederlandsche kunstenaars. Pieter Isaacs was zijn vertrouwensman. Utrechtsche figuurschilders als Honthorst en Molyaart kregen vele opdrachten. Abraham Wuchters en Karel van Mander III werden de meest gevierde portretschilders. Nog lang werken hun opvattingen daar na. Vele schilderijen werden ook voor de verzameling van den Koning aangekocht. In den Vinterstuve van Rosenborg waant men zich in een Vlaamsch interieur.
De kunstuitingen in Zweden waren schaarsch. De oorlogen van Gustaaf Adolf waren niet bevorderlijk voor een opgewekt kunstleven. Zijn begaafde dochter Koningin Christine stelde David Beck uit Delft in 1647, nadat hij bij Van Dijck in Londen in de leer was geweest, tot haar hofschilder aan. Allaert van Everdingen vertoefde in Zweden voor het schilderen van de ijzergieterij Julitabroek, in opdracht van de Amsterdamsche familie Trip. Hij vond daar de onderwerpen, die hij steeds weer zou herhalen.
In Engeland concentreerde zich in tegenstelling tot Duitschland met zijn talrijke hoven de invloed van de Nederlandsche kunst uitsluitend aan het hof van St. James in Londen. Reeds in de tweede helft van de zestiende eeuw werd de portretschilderkunst bijna uitsluitend door Vlaamsche kunstenaars uitgeoefend. Marcus Gheraerts uit het Zuiden en wat later Cornelis Ketel uit het Noorden, waren geziene figuren, die in hun vaak levensgroote portretten een groote voornaamheid bereikten. Ook Anton Mor, hofschilder der Habsburgers, die in Portugal en Spanje opdrachten verkreeg, schilderde eenige van zijn imposantste beeltenissen in Engeland.
Onder Jacobus I en Karel I waren Paulus van Somer, Daniël Mijtens en Gerard Honthorst de uitverkoren portrettisten van Hof en adel. Sir Dudley Carlton, de Engelsche gezant in Den Haag, was de voornaamste bemiddelaar; menig belangrijk stuk verwierf hij in Holland voor de verzameling van zijn Koning.
Het van leven bruisende werk van Rubens lag den Engelschen niet. Hoewel deze grootmeester van de Vlaamsche kunst in 1629 te Londen vertoefde op een van zijn vele diplomatieke reizen en daar de opdracht kreeg tot het schilderen van het plafond van de feestzaal van Whitehall, is zijn invloed niet te vinden. Anders is het met Anthony van Dijck, wiens verfijnde en beschaafde kunst dadelijk in den smaak viel. Zijn langdurig verblijf in Engeland is beslissend voor den tijd. Talrijke Engelsche meesters schilderden in zijn stijl; ook Hollanders als Hanneman, Cornelis Jansen en Peter Lely volgden daar zijn trant. In de achttiende eeuw is de belangrijke portretschilder Thomas Gainsborough, die in zijn eerste periode landschappen in den trant van Jacob van Ruisdael schilderde, zonder hem niet denkbaar. Het spreekt vanzelf, dat met de machtsoverneming van den Koning-Stadhouder Willem III een stoet van Hollandsche kunstenaars naar Engeland trok. Een van de voornaamste is de portretschilder Gottfried Schalcken.
Reeds in het begin der 17e eeuw vertoefde de marineschilder H. C. Vroom meermalen in Engeland, waar hij o.a. cartons voor tapisserieën vervaardigde. Belangrijk vooral is het optreden van de zeeschilders Willem van de Velde de Oude en de Jonge, die beurtelings in Engelschen en Hollandschen dienst waren. Honderden boeiende, ter plaatse vervaardigde teekeningen met waardevolle notities van de groote zeeslagen uit dien tijd zijn bewaard gebleven. Geen zeeschilder is er in Engeland na den Jongen van de Velde geweest of hij heeft hem tot voorbeeld gekozen.
Stillevenschilders als Torrentius en Roestraten en landschapschilders als Doomer en Schellinks kregen opdrachten. De Engelsche landschapschilderkunst te Norwich, met „*Old Crome*" aan het hoofd, inspireerde zich vooral op Hobbema en de groote portretschilder Sir Joshua Reynolds bewonderde Rembrandts techniek.

In Frankrijk.

Anders is het beeld, dat Frankrijk biedt. Aan het hof hadden in de achttiende eeuw de Nederlandsche schilders geen invloed. Frankrijk had zelf begaafden op dit gebied te over. De bewondering voor onze kunstenaars uit de zeventiende eeuw was er echter des te grooter. Om strijd werden Rembrandt en Rubens vereerd. „Digne de Rembrandt" beteekende in die dagen de hoogste lof. De grootste Fransche schilders Watteau en Fragonard copieerden bij herhaling het werk van onze schilders. Van Rembrandt was het vooral de effectrijke, vroege periode die inspireerend werkte; eerst in de negentiende eeuw vonden de sonore en ernstige doeken uit den laten tijd vooral bij de groote kunstenaars uit de romantiek, zooals Delacroix en Gèricault, navolging. De portretschilder Nattier vertoefde in 1717 in ons land, waar hij Czaar Peter schilderde en de portrettist Perronneau wordt hier tot drie maal toe vermeld. Ook Liotard uit Genève en Madame Vigée-Lebrun waren in Holland werkzaam. Hun vereering ging echter meer uit naar de koelere schilderwijze van een Bartholomeus van der Helst.
Overal was de invloed van de „Petits maitres Hollandais" te vinden; zoowel in het landschap als in het interieur. Wouwerman,

REMBRANDT
HOMERUS 1663

Berchem en Dou vormden den achtergrond van vele Fransche kunstenaars.
Is ook de geest, die ons uit Chardin's stillevens tegemoet treedt, niet zuiver Hollandsch in hun sobere compositie en warm kleurgevoel?
George Michel, de vernieuwer van de Fransche landschapschilderkunst na 1800, koos zich Jacob van Ruisdael en Philips Koninck tot voorbeeld, evenals de landschapschilders van de Bargizon school. Zonder Holland zou hun kunst niet bestaan hebben. De spontane wijze van schilderen van Frans Hals leefde weer op in den grootmeester der Fransche impressionisten: Edouard Manet, terwijl Johan Bartold Jongkind de inspirator werd voor Claude Monet. Omgekeerd bevredigde de Fransche natuur Vincent van Gogh's dorst naar kleur.
Met deze schets over de faam en de spreiding van onze schilderkunst moet hier volstaan worden. Een volk, dat alleen op dit gebied al zich zoo persoonlijk en sterk weet te openbaren, zal door wintersche tijden gelouterd, schooner en grootscher als een Phoenix uit zijn asch herrijzen, zoodra het zich wederom van zijn eigen wezen en daardoor van zijn eigen kracht bewust wordt.

Dr. D. HANNEMA

Dr. E. C. G. BRUNNER

NEDERLANDS ECONOMISCHE INVLOED IN EUROPA

Van oudsher heeft Nederland een belangrijke plaats ingenomen op het Europeesche continent. Op politiek gebied speelde het in de 17e eeuw een voorname rol. Niet alleen was het in staat met succes den strijd te voeren tegen mogendheden als Frankrijk en Engeland, maar ook werd bij de regeling van vraagstukken, welke voor het lot der Europeesche volkeren van belang waren, naar de stem van zijn staatslieden geluisterd. Zijn bouwmeesters en schilders hebben Nederland over de geheele wereld bekend gemaakt.
De beteekenis van Nederland heeft zich evenwel niet tot de zaken op het gebied van politiek en kunst bepaald. Aan den ontwikkelingsgang der Europeesche volkeren op economisch en sociaal gebied heeft het Nederlandsche Volk ook een groot aandeel gehad. Dit heeft zich niet bepaald tot den tijd van zijn grootheid op politiek gebied, maar heeft zijn werking laten gevoelen daarvóór en daarna. Ras en bodem hebben hierbij hun invloed laten gelden, al is ook de ontwikkeling op historisch gebied niet uit te schakelen. Het noordras heeft een overheerschende rol gespeeld bij de vorming van het Nederlandsche Volk en het die eigenschappen gegeven, waardoor het een scheppende kracht kon ontwikkelen. Daarnaast moet de volle aandacht gericht worden op den bodem.
Nederland vormt den westrand van de Middeneuropeesche ruimte, welke in het Noorden begrensd wordt door de Oostzee. Hierdoor is zij gescheiden van Noord-Europa, waarvoor Denemarken en de Deensche eilanden de brug vormen. In het Zuiden geven de Alpen en Karpaten een afsluiting ten opzichte van Zuid-Europa, waarbij de passen evenwel behoorlijke verbindingen tot stand brengen. Naar het Oosten is er geen scherpe afgrenzing. Geleidelijk gaat de Middeneuropeesche zone over in de Oosteuropeesche ruimte. Het gevolg is dat zij, en daardoor Europa, open staat voor de invallen van de Aziatische volkeren, Hieruit vloeide voort, dat de Middeneuropeesche volkeren voor de bescherming van de Europeesche cultuur hebben moeten zorgen. Deze taak hebben zij ook steeds vervuld. Zoo verhinderden zij den Tartaren in de 13e eeuw Europa te veroveren en wisten zij de Turken in de 16e en 17e eeuw te keeren. In het Westen vormen de middengebergten, welke bij de Vogezen beginnen en met de Ardennen eindigen, een afscheiding ten opzichte van de Westeuropeesche gebieden, die Frankrijk en Engeland omvatten.
De Middeneuropeesche zone vormt van het Europeesche vasteland de kern, die door den Rijn en den Donau over waterwegen beschikt, welke hem in verbinding brengen met de Noordzee en de Zwarte Zee.
Beide hebben voor het handelsverkeer een groote beteekenis. Een groote beteekenis hebben ook de kustgebieden aan de Noordzee en de Oostzee. Zij vormen laaglanden, welke zich respectievelijk uitstrekken van de Ardennen tot in Sleeswijk-Holstein en van de monding der Trave tot den Memel. Het eerste gebied is de delta van Schelde, Maas en Rijn, waardoor het een natuurlijk uitvoergebied is van Noord- en Oost-Frankrijk en van het Zuidwesten van Duitschland. De zijrivieren van den Rijn geven de mogelijkheid, dat ook Midden-Duitschland met het deltagebied in verbinding kan treden. Heeft derhalve het deltagebied een groote beteekenis voor de West- en Middeneuropeesche zones, van niet minder beteekenis is het laagland langs de Oostzee. De rivieren Elbe, Oder en Weichsel brengen verbindingen tot stand met Midden-Duitschland en de Oosteuropeesche ruimte.
De ligging van deze beide randen der Middeneuropeesche ruimte gaf derhalve de mogelijkheid voor het vormen van verbindingen overzee en over land. Echter niet alleen de ligging heeft bij deze verbinding over land een rol gespeeld, ook de gesteldheid van den bodem heeft hierbij invloed geoefend om den sterken samenhang met het achterland tot stand te brengen, terwijl daardoor ook de voorwaarden werden geschapen voor een verbinding tusschen het kustgebied van de Noordzee en dat van de Oostzee. Het randgebied aan de Noordzee is door den aard van den

bodem arm aan hout en grondstoffen, en maakt dat de bewoner in hoofdzaak op de veeteelt is aangewezen.
De zuid- en oostrand van de delta van de Schelde—Maas en Rijn hebben een bodem, welke geschikt is voor den landbouw en de midden-gebergten, die deze zone in het Zuiden en Oosten begrenzen, zijn rijk aan mineralen en kunnen door de begroeiing met bosschen hout leveren. Het Oostzeegebied en het daaraan grenzende dal van de Elbe hebben een bodem, welke uitermate geschikt is voor den landbouw. Door den Weichsel staat het in verbinding met uitgestrekte boschlandschappen, die in staat zijn hout te leveren, dat geschikt is voor den scheepsbouw en het vervaardigen van vaten (claphout).
Reeds vroeg heeft er tusschen het randgebied aan de Noordzee, Nederland, en het westelijk deel van de Middeneuropeesche zone een nauwe samenhang bestaan. In den Groot-Germaanschen tijd in de 7e eeuw v.o.t. drongen de Germanen uit hun oorspronkelijk gebied, dat tusschen de Noord- en Oostzee gelegen was, naar den Rijn op en bezetten zij gaandeweg het tegenwoordige Nederland. Hierdoor ontstond er met Duitschland rassisch een verbondenheid, welke in de eerste eeuwen van onze jaartelling nog versterkt is geworden door het opdringen van de Saksen en Franken. De eersten vestigden zich in het Oosten van ons land en brachten daardoor een nauwen samenhang tot stand met Westfalen en het mondingsgebied van Elbe en Wezer. In het Noorden schoven zij tusschen de Friezen in, die langs de kust van de Noordzee woonden. De Franken vestigden zich in het midden en Zuiden van ons land, waardoor zij een verbondenheid met het Rijngebied in West-Duitschland tot stand hebben gebracht. Na de vorming van het Frankische Rijk, dat in de 8e eeuw ook Friezen en Saksen omvatte, werd het Rijngebied het kerngebied. Hier ontwikkelde zich een belangrijke welvaart, waarbij de verbinding door middel van de Noordzee met Engeland en langs de Maas met Frankrijk een druk handelsverkeer mogelijk maakte. Het was dan ook niet te verwonderen, dat de Friezen hiervan gebruik gemaakt hebben om handel te drijven. Zij verschenen in het Rijngebied tot Worms, waar zij nederzettingen stichtten en zoodoende bijgedragen hebben tot de germaniseering van dit landschap, dat tijdens de heerschappij der Romeinen geromaniseerd was geworden. Hierdoor hebben de Friezen medegewerkt aan het herwinnen van Germaansche cultuurbodem.
Ons land, dat na het verdrag van Verdun (843) een deel van het Middenfrankische rijk was geworden met den naam Lotharingen, kwam in 925 bij het Duitsche rijk, dat in de plaats was getreden van het Oost-frankische Rijk. Op het toppunt van bloei stond dit rijk onder Otto den Groote (936—964). Het gebied van Wezer en Elbe kreeg nu gaandeweg meer beteekenis, daar het 't stamland der vorsten uit het Saksische huis was. Gaandeweg vormde dit landschap het uitstralingsgebied naar het Oosten. De grondheeren wilden de onontgonnen landerijen in cultuur brengen en deden daarom moeite kolonisten te krijgen. Zij hebben zich daartoe ook gewend tot de bewoners van het Westen en Noorden van Nederland, die hiervan gebruik gemaakt hebben. Hier liet de gesteldheid van den bodem in den toenmaligen tijd geen dichte bevolking toe, zoodat men daar spoedig met een bevolkingsoverschot te doen had, dat elders een middel van bestaan moest gaan zoeken. Ook hebben daarbij nog de overstroomingen een rol gespeeld, die het Westen van ons land herhaaldelijk teisterden. In het begin van de 11e eeuw zijn Hollandsche kolonisten naar het mondingsgebied van den Wezer getrokken, waar de toenmalige aartsbisschop Frederik (1104—1123) hun land in gebruik afstond. Het was een moeraslandschap, dat door hen in cultuur gebracht is. De kolonisten kregen den grond in vollen eigendom, maar moesten aan den aartsbisschop een jaarlijksche belasting opbrengen. In de eerste jaren kon de landbouw nog niet beoefend worden, maar moest men zich bezig houden met de beoefening van de veeteelt en het bijen houden.
Een tweede kolonisatiegebied werd in de 12e eeuw West-Holstein. Hier trad de stichter van het klooster Neumünster St. Vicelin op als degene, die Hollanders in het land riep om de moeraslandschappen in cultuur te brengen. Hollandsche nederzettingen kreeg men in de buurt van Itzehoe, Elmshorn en Wilster. Het waren marschgronden, waarvan de hoogere deelen reeds bewoond waren door de Saksen. De Hollanders en Friezen hebben de lager gelegen deelen in gebruik genomen. Nu nog is de afstamming van de bevolking te zien in den vorm van de boerenwoning (barghus), welke scherp afsteekt tegenover de Saksische boerenwoning.
Van deze kolonisatie, welke op uitnoodiging der grondeigenaars geschiedde, moet men onderscheiden die, waarbij vestiging plaats vond in Slavische gebieden. De onderwerping der Slavische stammen beoosten de Elbe ging gepaard met een systematische vestiging van Germaansche kolonisten, waardoor deze gebieden, die oorspronkelijk Germaansch geweest waren, weer voor de Germaansche cultuur werden herwonnen. Aan dit werk hebben ook de bewoners van Nederland deelgenomen. Het is begonnen in de 12e eeuw in het oostelijk deel van Holstein, waar uitgestrekte gebieden onbewoond waren en derhalve gelegenheid gaven tot vestiging. De kolonisten behielden hun eigen recht (het zgn. Holländerrecht) en waren alleen verplicht tot het opbrengen van een belasting.
Uit welke deelen van de Nederlandsche gewesten de kolonisten afkomstig waren, is niet met zekerheid bekend. Vermoedelijk moet men denken aan personen uit de Krimpener waard en West-Friesland. Een belangrijke

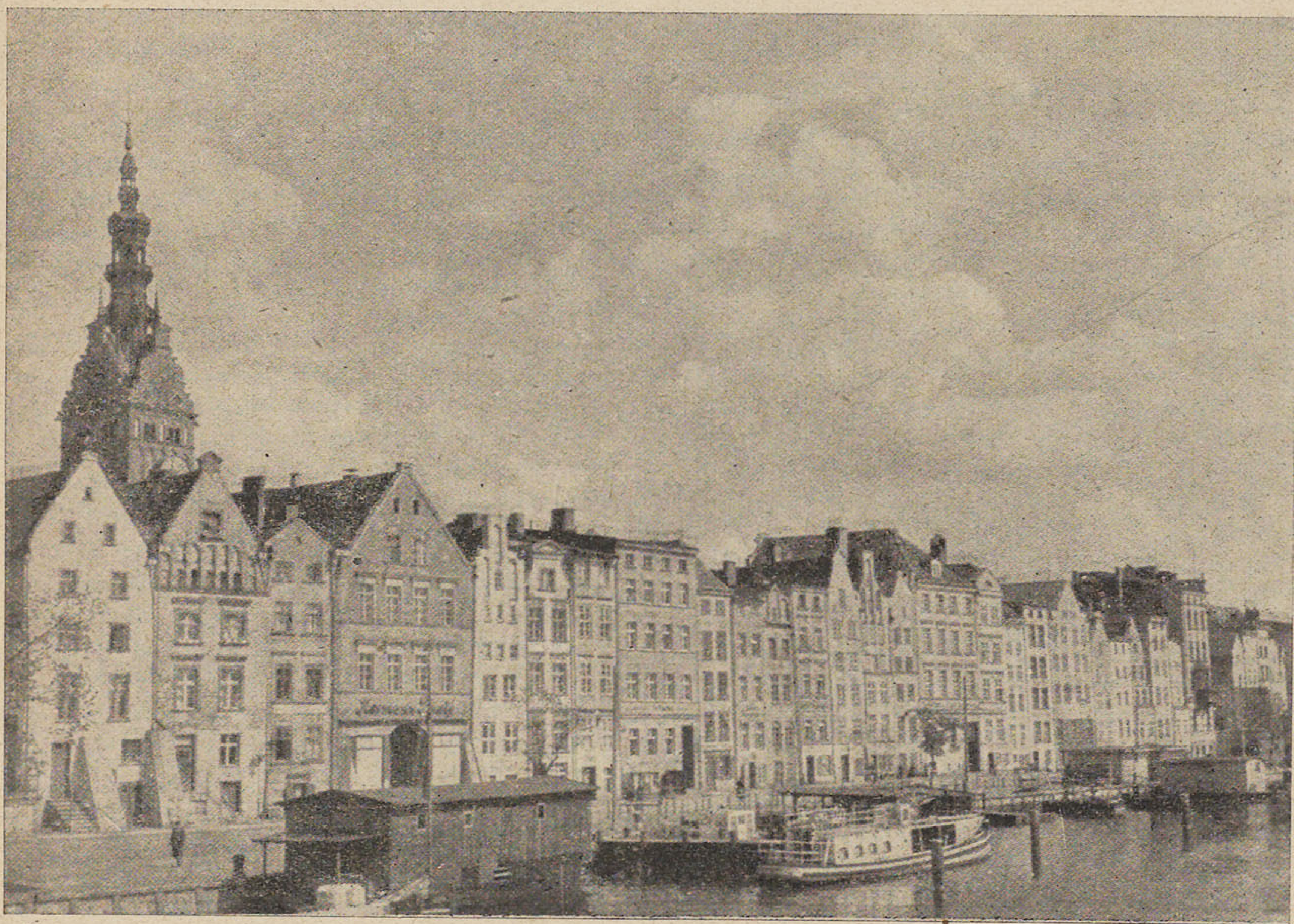
kolonisatie van Hollanders, Friezen en Vlamingen vond in de tweede helft der 12e eeuw plaats in het gebied tusschen den benedenloop van de Elbe en dien van de Oder. De Vlamingen, waarbij waarschijnlijk ook nog aan Brabanders gedacht moet worden, hebben zich voornamelijk in de zuidelijke deelen bij de Fleming gevestigd, waar thans nog verschillende plaatsnamen aan Belgische steden en dorpen herinneren. Ook in het gebied tusschen Elbe en Oder had men in hoofdzaak te doen met moeraslandschappen, die in cultuur gebracht werden (o.a. het landschap tusschen Seehäusen en Tangermünde). De plaatsen, welke in dit gebied gelegen waren, zooals Stendal, Tangermünde, gingen door den toevloed van kolonisten sterk vooruit. In hoeverre verschillende Brandenburgsche geslachten met Nederlandsche plaatsen in verband gebracht moeten worden is niet met zekerheid vast te stellen.

In het Oostzeegebied hebben bij de kolonisatie de Friesche Cisterciensers een vooname rol gespeeld gelijk nog aan den bouw der kerken is te zien. De kolonisatie is van de 13e eeuw af nog verder oostwaarts gegaan. In het teg. Oost-Pruisen herinnert de stad Holland nog aan de vestiging van Hollandsche kolonisten, die in dit gebied medegewerkt hebben aan het herwinnen van Germaanschen cultuurbodem. De banden, die tusschen Nederland en het Duitsche kerngebied door de kolonisatie gevormd waren, werden nog versterkt door de ontwikkeling van het handelsverkeer. Het was voor Nederland van beteekenis, dat het gelegen was op den weg tusschen Noordwest-Duitschland en Brugge, dat in de 12e eeuw gaandeweg een belangrijk handelscentrum was geworden. Voor het verkeer moest de koopman gebruik maken van de Nederlandsche waterwegen, daar de kust van de Noordzee in dit gedeelte geen havens bezit en dus het verkeer over zee moeilijkheden opleverde. Op die plaatsen, waar tengevolge van de gesteldheid der waterwegen overlading noodzakelijk was, ontstonden de marktcentra. Een der voornaamste centra is Utrecht geworden, waar men in de 12e en 13e eeuw de vestiging kreeg van een Hamburger Hanse, daar Hamburg een belangrijke rol speelde in het handelsverkeer met de Nederlanden. Toen Utrecht niet meer bereikt kon worden, heeft de Hamburger Hanse zich naar Amsterdam verplaatst. De handel op Holland had voor Hamburg een groote beteekenis, daar de Hamburger brouwerijen hiervan voor een groot deel bestonden. Voor Holland was het gebied aan de beneden Elbe van belang, doordat men hier vandaan het graan haalde, dat men noodig had. De vaart geschiedde voornamelijk door Hollandsche en Friesche schippers, waarvan velen zich op den duur blijvend in Hamburg hebben gevestigd. Naast dezen samenhang, welke er in den loop van den tijd tusschen Hamburg en Holland ontstaan was, had men nog een verbinding tusschen de landschappen beoosten de Zuiderzee en Westfalen. Friesland kon zijn zuivelproducten verkoopen in de Westfaalsche gebieden, waar de landbouw van beteekenis was. De aangrenzende middelgebergten konden het bouwmateriaal leveren aan de Nederlanders, die dit in de 12e en 13e eeuw in toenemende mate noodig hadden in verband met de ontwikkeling van de steden. Van dezen samenhang hebben vooral de steden aan de Zuiderzee, IJssel en Rijn geprofiteerd. Deventer, Kampen en Zwolle werden bloeiende handelsplaatsen. De banden, die daar door gelegd werden tusschen deze plaatsen en WestDuitschland werden versterkt doordat zij deel gingen uitmaken van de Hanse, die zich in het eind van de 13e eeuw uit een verbond tusschen Lübeck en Hamburg ontwikkelde. Leden waren o.a. Groningen, Stavoren, Kampen, Zwolle, Deventer, Harderwijk, Zutfen, Nijmegen, Tiel, Zalt Bommel, Utrecht enz. Hollandsche en Zeeuwsche steden behoorden er niet toe. Een bijzondere plaats nam in het noorden Groningen in, Groninger kooplieden zijn zelfs in het begin der 13e eeuw langs de Oostzee naar West Rusland getrokken, vanwaar zij vermoedelijk pelterijen hebben gehaald.

Nederland heeft ook op een samenhang met Midden en Zuid-Duitschland te wijzen. Langs den Rijn trokken de Hollandsche en Utrechtsche kooplieden naar het zuiden. Een belangrijke nederzetting van Hollandsche kooplieden kreeg men te Erfurt, dat het zwaartepunt werd voor hun handel met Midden- en Zuid-Duitschland. Steden als Würzburg en Frankfort werden bezocht. Een bijzondere positie nam in dit handelsverkeer Maastricht in. Maastrichtsche kooplieden bezochten in de 14e eeuw Regensburg, vanwaar zij de uit Rusland aangevoerde pelterijen haalden. Het vervoer van Duitsche waren naar Engeland ging langs den Rijn en Merwede, waarbij Dordrecht de stapelplaats werd.

Voor de verdere ontwikkeling van het handelsverkeer en daarmede voor den samenhang tusschen Nederland en het Duitsche kerngebied is het verkeer naar de Oostzee van groot belang geweest. Voor het eerst hoort men van een vaart naar de Oostzee van Friesche schippers in 1272 toen men zich genoodzaakt zag om graan te halen wegens de mislukking van den oogst. De vaart ging om K. Skagen, zoodat men van den landweg Hamburg—Lübeck geen gebruik behoefde te maken. Gaandeweg gingen de Hollandsche schippers ook de markten op Skonen bezoeken, waar zij de haring opkochten, teneinde die in het eigen land te verkoopen. Toen de industrie zich in de Hollandsche steden begon te ontwikkelen, dreef de toenemende behoefte aan levensmiddelen en grondstoffen de Hollanders er toe aan om zich meer met de vaart op de Oostzee bezig te houden. Men haalde uit de Oostzeesteden rogge, hout, pik, enz. en vervoerde daarheen

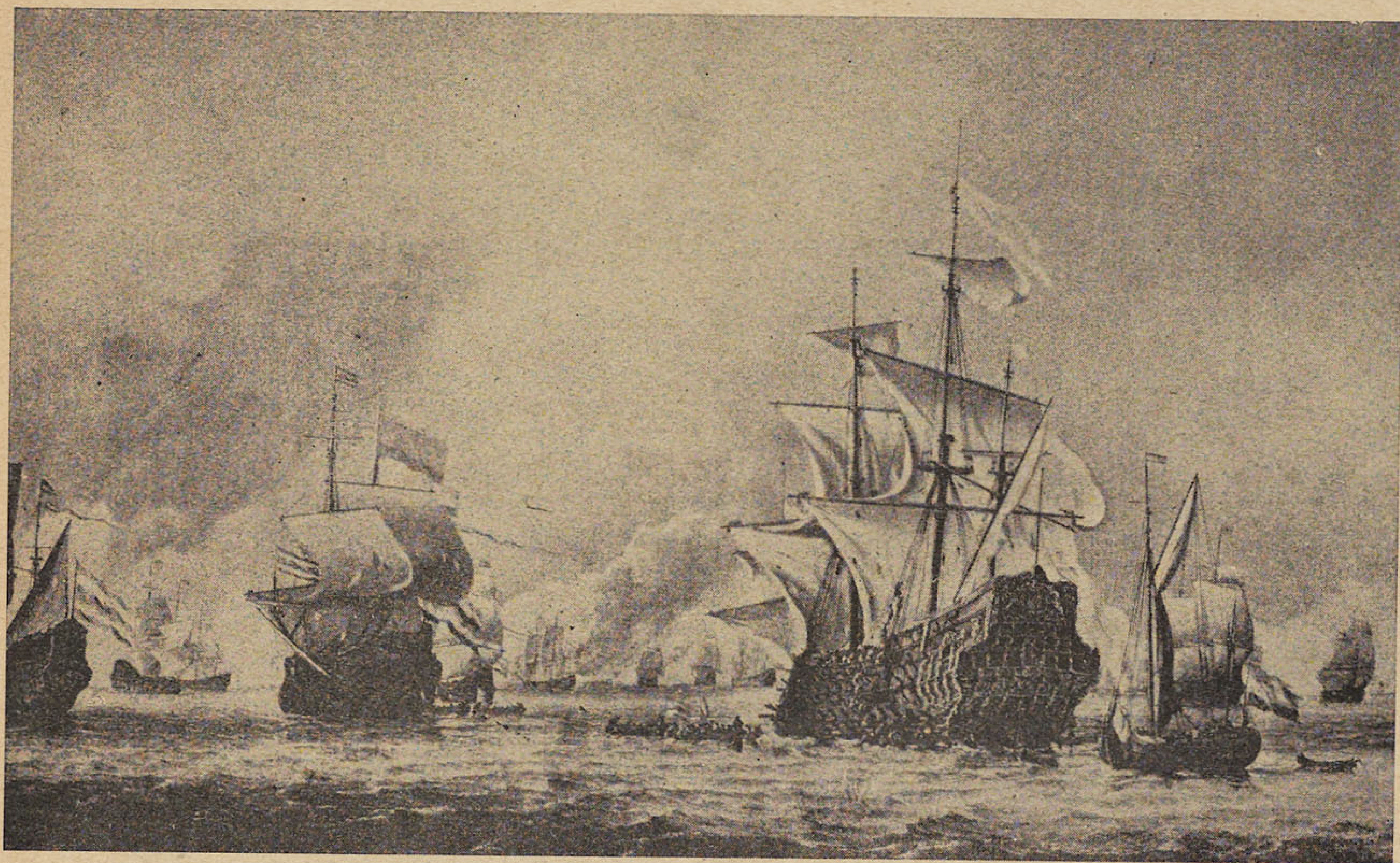
laken. Een belangrijke hout- en graanmarkt was Stralsund. Aangezien de Hollandsche schipper van den zeeweg gebruik maakte, zagen Lübeck en Hamburg zich benadeeld, daar men zich tot dusver in hoofdzaak van de landverbinding Lübeck—Hamburg had bediend. Er ontstond in de tweede helft der 14e eeuw dan ook een conflict tusschen Holland en Lübeck, waarbij Holland echter den steun kreeg van de steden in het oostelijk deel van het Oostzeegebied, daar deze zich van het overwicht van Lübeck wilden bevrijden. Danzig wilde den handel in het Weichselgebied beheerschen en Riga dien in het Dünagebied. Hierdoor werden de grondslagen gelegd voor een nauwe verbinding tusschen de zgn. Baltische steden en Holland. Het is aan de Hanse niet gelukt om de Hollanders te verdringen. Lübeck en Hamburg zagen zich tenslotte genoodzaakt om de uiterste krachten in te spannen, ten einde hun positie te verdedigen tegen de toenemende concurrentie van Holland, dat in de 15e eeuw den krachtigen steun kreeg van de Bourgondische vorsten. Achter Lübeck en Hamburg stond geen krachtige staat, daar het Duitsche Rijk meer en meer een geografisch begrip was geworden.
In het handelsverkeer tusschen het Oostzeegebied en de Nederlanden speelden de grondstoffen en levensmiddelen bij het Oostzeegebied en de afgewerkte fabricaten voor de Nederlandsche steden een belangrijke rol. De Oostzeelanden verscheepten rogge, hout, barnsteen enz. naar het Westen. De Vlaamsche barnsteenindustrie hing in de 14e eeuw geheel af van den aanvoer uit Pruisen, het gebied van de Duitsche orde. De nederlaag van de Duitsche Orde in 1410 bij Tannenberg in den strijd tegen Polen had den ondergang van dezen tak van bedrijf tengevolge en verwekte daardoor in Vlaanderen een zware crisis, welke haar werking in de Nederlandsche gewesten heeft doen gevoelen. De aanvoer van graan uit het Oostzeegebied heeft voor Nederland een dergelijke beteekenis gekregen, dat een stokken van den aanvoer de meest ernstige gevolgen met zich kon sleepen. Het uitbreken van den Beeldenstorm in 1566 stond in nauw verband met het afsluiten van de Sont door de Denen. Er ontstond een sterke stijging van de graanprijzen, welke een groote ontevredenheid verwekte.
Holland vervoerde in hoofdzaak lakens naar de Oostzeesteden en verder nog zout en visch. De industrie en de vrachtvaart stonden derhalve in nauw verband met den handel op de Oostzee. Een bijzondere plaats neemt de vaart met ballast in. Deze bestond uit steenen welke in de Oostzeesteden gebruikt konden worden voor het bouwen van huizen. De

Het Speicherinsel te Danzig vertoont een opvallende gelijkenis met het Amsterdamsche Damrak.

Hollandsche steenbakkerijen leverden derhalve het bouwmateriaal.
In den loop van de 16e eeuw onderging het handelsverkeer van Holland een groote uitbreiding. In het midden van die eeuw had zich de handel met Italië ontwikkeld en was men doorgedrongen tot de Witte Zee. Over land bereikte men Moskou, zoodat gaandeweg de randen van het Europeesche continent alle binnen het bereik van den Hollandschen handel waren gekomen. De komst van de Marranen of Portugeesche Christenen (de latere Port-Joden) bracht een ommekeer in den goederenhandel. De betrekkingen, die deze onderhielden met hun geloofsgenooten in de Levant, Spanje en Bordeaux bracht naast den ouden zouthandel den handel in zuidvruchten tot bloei. Het gevolg was, dat daardoor de handel op de Oostzee van karakter ging veranderen. Er werd niet meer hoofdzakelijk laken en zout uitgevoerd, maar in toenemende mate zuidvruchten.
Naast de verbinding over zee tusschen het Oostzee en Noordzeegebied had die over land ook beteekenis. Het verkeer van Danzig over land naar Holland ging deels door Westfalen naar Kampen, deels over Breslau naar Frankfort en vandaar naar Holland. Op deze wijze is de weg gebaand geworden voor een nauwen samenhang tusschen Holland en het Duitsche kernland. Deze samenhang is in de 17e en 18e eeuw nog grooter geworden. zoodat het Duitsche Rijk zich in economisch opzicht ging concentreeren op de Nederlanden. Het was dan ook niet te verwonderen, dat de oude rijksgedachte bij velen bleef voortleven.
De ontwikkeling van de scheepvaart en scheepsbouw, welke vooral door de vaart op den Indischen Archipel en Zuid-Amerika een grooten omvang had aangenomen, bracht in de 17e eeuw een steeds toenemende behoefte aan grondstoffen en levensmiddelen. Hout had men noodig voor den scheepsbouw en het vervaardigen van vaten. Deels werd hierin voorzien door den aanvoer uit de Oostzeelanden, deels door dien uit de Duitsche middengebergten (Sauerland; Wittgenstein). In het laatste geval werd gebruik gemaakt van het vervoer langs de binnenwateren. Vleesch, dat noodig was voor het verbruik op de schepen, kreeg men door den aanvoer van vee uit Sleeswijk Holstein. Belangrijke veemarkten kreeg men daardoor te Groningen en Zwolle. Hollanders beheerschten gaandeweg den handel in ossen.
Een nauwe band ontstond er ook op industrieel gebied tusschen de Nederlanden en West-Duitschland. Gaandeweg had zich in Westfalen een bloeiende metaal- en textielindustrie ontwikkeld. De waren werden voor een belangrijk deel naar Holland gezonden om daar verder verwerkt te worden, zoodat er in dit gewest een bloeiende veredelingsindustrie ontstond. De bleekerijen bij Haarlem kregen de linnen stoffen uit Westfalen. In de ontwikkeling van de industrie en van den mijnbouw in West Duitschland hadden de Hollanders een werkzaam aandeel. Er begon zich een sterk handelsverkeer te ontwikkelen. Geregelde beurtvaarten vonden er plaats van Hamburg en Bremen op Amsterdam, van het begin der 17e eeuw af. In de 18e eeuw ontstond er een regelmatige vaart van het Ruhrgebied (Duisburg, Mühlheim) op de Nederlandsche steden aan den Rijn.
De Nederlandsche ondernemingsgeest en werkkracht hebben zich niet alleen gericht op het Duitsche Rijk. In Zweden, waarheen in het begin der 17e eeuw tal van Hollanders getrokken waren, werden werkzaamheden verricht in de wapenfabriek van den Luikenaar de Geer en in metaalfabrieken. Op economisch gebied speelden de Hollanders in het Russische rijk een voorname rol in de 17e eeuw. Zij ontgonnen de kopermijnen bij het Ladogameer en leverden afgewerkte fabricaten. Eerst in het begin der 18e eeuw onder de regeering van Peter den Groote, kwam hieraan een eind, doordat deze czaar Hollandsche werklieden in St. Petersburg den scheepsbouw en andere bedrijven liet uitoefenen. Hun bekwaamheid op het gebied van de waterbouwkunde toonden de Nederlanders in het mondingsgebied van de Garonne, waar zij moerassige streken voor bebouwing geschikt maakten. Afzonderlijk moet nog de aandacht gevestigd worden op de ontwikkeling van de wapenindustrie in het Luiksche gebied, welke grootendeels te danken is geweest aan Holland. De Hollanders kochten het metaal in Engeland en lieten dit in de wapenindustrie in Luik verwerken tot wapens, die zij noodig hadden bij de vaart op Indië.
Naast den samenhang, welke in verband staat met het handelsverkeer, is van belang geweest die, welke uit de kolonisatie voortvloeide. In de 16e eeuw gingen tal van menschen wegens de geloofsvervolging de wijk nemen naar Duitschland. Uit het zuiden van ons land gingen velen naar Midden- en Zuid-Duitschland, waar zij zich gevestigd hebben in Hanau, Frankfort, enz. Handel en industrie zijn daardoor in die plaatsen tot bloei gekomen. Uit het noorden van Nederland ging men naar Hamburg, de Oostzeesteden, Oost-Friesland en de steden aan den Beneden Rijn. In het Weichselgebied hebben zich in dien tijd en ook later vele Doopsgezinden gevestigd, die vandaar zuidwaarts naar het Wolgagebied zijn gegaan. Nu nog herinneren vele namen van boerenfamilies aan de vroegere Hollandsche kolonisten. In Hamburg ontstonden de typisch Hollandsche grachten. Hierdoor ontstond er een verband op sociaal gebied, welke ook in de kunst zijn gevolgen liet zien. Vele bouwwerken in Frankfort, Danzig, enz. herinneren in hun voorkomen aan Holland. In de 2e helft der 18e eeuw riep Frederik de Groote Hollanders naar zijn rijk voor de ontginning der moerasgebieden van de Oder en den aanleg van vestingwerken, zoodat ook in dit opzicht Nederland beteekenis heeft gehad voor den Pruisischen Staat.

De rol, die Nederland in de afgeloopen eeuwen in Europa op economisch gebied gespeeld heeft, was ook nog van beteekenis in het begin van de 20e eeuw. In het handelsverkeer van het Groot-Duitsche Rijk neemt Nederland een zeer voorname plaats in. Ongeveer 10 % van den Duitschen handel op Europeesche landen vindt plaats met Nederland. Nederland voert ongeveer 1/3 van zijn totalen export naar het Duitsche Rijk. Hierdoor treedt de nauwe samenhang tusschen het randgebied aan de Noordzee met het Duitsche kernland van het Europeesche continent ook in dezen tijd scherp naar voren. Er ligt voor Nederland een groote toekomst open, wanneer de Oost-Europeesche ruimte beter geëxploiteerd wordt en de Donau-Rijnweg voor de scheepvaart geheel gereed gemaakt is. Het Nederlandsche kustgebied kan dan wederom dezelfde rol vervullen als in de 17e en 18e eeuw. De roep, die van den Hollander als kolonist in de 12e en volgende eeuwen is uitgegaan, is een aanwijzing, dat hij ook bij den opbouw van het nieuwe Europa in de Oost-Europeesche ruimte belangrijk werk zal kunnen verrichten.

NIETS NIEUWS ONDER DE ZON

Van het Oostfront, zoowel als uit Afrika en van over verre wereldzeeën komen de PK-frontberichten, in velerlei vorm: in artikelen, foto's, filmopnamen, ja zelfs door middel van ooggetuigen-verslagen via de radio. Zij gewagen van de geweldige prestaties van onze heldhaftige strijders voor een Nieuw-Europa, voor een betere wereld.

We schrijven thans 1943. Gaan we eens terug naar de jaren 1652—1654, 1665—1667 en 1672—1674, jaren, die gegrift staan in het hart van iederen rechtgeaarden Nederlander. Jaren van strijd en roem voor den Nederlandschen zeevaarder: Michiel de Ruyter bevecht met zijn vloot Engeland, het trotsche Albion! Machtig waren wij toen, machtig door eenheid, eenheid van inzicht, wie onze vijand was en waar hij het best kon worden getroffen. Wat echter weinigen van ons weten: ook toen reeds was er een PK, een propagandacompagnie! In het voorwoord van het prachtige boekwerk: Michiel de Ruyter, 1607—1676, een heldenleven in plichtsvervulling voor het vaderland, lezen wij:

„De hier weergegeven afbeelding van de zeeslagen uit de eerste drie Engelsche Oorlogen in de 17de eeuw zijn tijdens of onmiddellijk nà de gevechtshandelingen ontstaan en bezitten naast hun kunstwaarde een groote documentaire beteekenis. De zeeschilders Van de Velde, de Oude en de Jonge, woonden, in opdracht van de Regeering, in eigen kleine scheepjes de slagen bij en vervaardigden van enkele strijdphasen penteekeningen, die naderhand in het atelier de grondslagen voor verscheidene schilderijen vormden. . . .”

De Engelschen zeggen: „Nelson is de grootste zeeheld",
maar ik zeg: „Michiel Adriaanszoon de Ruyter"
ADOLF HITLER

Ook toen waren wij er bij! Dat moet iederen rechtgeaarden Nederlandschen jongen de borst doen zwellen van trots om er ook nù bij te kunnen zijn, waar het er om gaat, den vijand, ook van ons vaderland, te treffen, waar hij ons ook mag dreigen!
Eenheid van inzicht!
Eenheid tegen het Bolsjewisme!
Meldt U als vrijwilliger bij de Waffen-ϟϟ of het Vrijwilligerslegioen!

J. C. NACHENIUS

De leidersgave van het Noordras.....

Wanneer wij in het mooie boek van Günther „Die Nordische Rasse bei den Indo-germanen Asiens" lezen, treft het ons telkens weer, hoe voorzichtig hij zich uitdrukt. Hij zegt niet dat het hier gaat om Noordrasvolken die trekken, zoo zonder meer, maar hij gebruikt telkens uitdrukkingen als „volken van overwegend Noordras", met een sterken „Noordrasinslag", of een „Noordras-bovenlaag".
Maar niet alleen in Azië zien wij dit verschijnsel. Wij zien het bij de eerste golven van Indogermanen, wij zien het ook bij de latere Kelten en dan ten slotte bij de Germanen.
Bij de meeste groote Indogermaansche Kulturen der oudheid waren het betrekkelijk kleine scharen van overwegend Noordras, die reeds haar stempel drukten op het nieuwe land met zijn oude Kultuur en eerst langzamerhand, soms in een verloop van eeuwen, golft zooveel Noordras binnen, dat deze oud-inheemsche Kulturen overspoeld worden en er een bloeiperiode begint, een Kultuur, die wij als een schepping van het Noordras mogen beschouwen. Want deze Kulturen (Arisch-Indische, Arisch-Perzische, Grieksche, Romeinsche) zijn geen producten van ander ras, van het oud-inheemsche, het zijn geen voortzettingen van andere Kultuur, want heel het *wezen* dezer Kulturen is Indogermaansch, d.w.z. van het Noordras.
Mogen wij die twee zoo gelijk stellen?
Wij mogen dat, omdat Kulturen met deze taalvormen, met deze mythische en religieuze voorstellingen, met deze vormen van recht en samenleving, kortom met deze wereldbeschouwing, alleen daar voorkomen, waar het Noordras de overhand kreeg. Maar dan ook alleen daar. En wanneer dit ras dan uitsterft en verbastert na eeuwen van bloei, dan verstart en verbastert ook het Kultuurbeeld, het boet zijn scheppingsvermogen in.
Hieruit blijkt de gave van het Noordras om te leiden en te bouwen. Want de inheemsche bevolkingen bleven veelal onderlaag en hun kultureele invloed werd niet geheel verdrongen. In de onderlagen der samenleving leefden de inheemsche voorstellingen en gebruiken voort, drongen soms ook meer naar de oppervlakte zonder nochtans het Indogermaansche beeld der Kultuur te vertroebelen. Eerst wanneer het Noordrasbloed uitsterft, eerst dan komen de voorstellingen (religie), recht, kunstvormen van deze inheemschen weer sterker tot gelding. Hieruit blijkt afdoende dat het Noordras deze kulturen bouwde, schiep, dat het de leiding had.
Heel anders b.v. de Moslems, de Arabieren, die langen tijd in Zuid-Europa geheerscht hebben. Wel is veel van hun kultureelen invloed gefabeld, maar meer en meer blijkt, dat niet zij het scheppende en leidende element waren — hoezeer zij ook de macht hadden — maar kunstenaars en geleerden die direct onder den invloed van het Oud-Indogermaansche Iran stonden; onze cijfers zijn geen „Arabische" maar Arisch-Indische; maar ook dichtkunst, muziek, het was alles geleend en het werd beoefend door menschen die veel Noordrasbloed hadden. Hun „parasitaire" karakter komt hierin uit. Wanneer wij weten dat de Germanen in hun kerngebied een Noordras volk waren (met sterke bijmenging van het zoo nauw verwante Faalsche ras), dan mogen wij verwachten, dat ook zij de gave hadden Kultuur te scheppen en leiding te geven. Dit zou blijken in den Volksverhuizingstijd, toen zij na een eeuwenlangen strijd, de erfenis van het West-Romeinsche rijk aanvaard hadden. Doch het zijn slechts kleine aantallen.
Als landheeren heerschen zij over een zeer talrijke bevolking. Deze bevolking is christelijk, zooals ook zij dat zijn geworden, deze Zuid-Germanen: eerst de Goten en ten slotte alle, ook de Vandalen. Maar er was een verschil: de inheemsche bevolking was Roomsch-Katholiek en de Germanen waren Arisch geworden, in een tijd toen deze vorm van het Christendom Katholiek was; en zij waren het sindsdien gebleven. Zij hebben langeren of korteren tijd leiding gegeven, maar hun aantallen waren klein en hun rijken zijn weer vroegtijdig te gronde gegaan. Zij waren ook lang niet meer van zuiver ras, toen zij de macht daar in het Zuiden overnamen. De Goten b.v. zullen reeds veel vreemd bloed hebben opgenomen tijdens hun lange verblijf aan de Zwarte Zee.
Het zuiverst bleef steeds de adel. Doch ook daar niet immer. Wij weten dat vele vorsten huwelijken met prinsessen van vreemd bloed sloten, uit politieke overwegingen.
Wanneer wij ons echter afvragen, wie de leiding van de Europeesche geschiedenis heeft gehad, waar ten slotte de kracht van is uitgegaan, waardoor dit kleine Europa zijn heerschende beteekenis kreeg, op politiek gebied, maar ook kultureel en technisch, dan

zien wij dat dit alles afhankelijk is van dat Noorder bloed, dat wij overal in Europa vinden, maar dat in de Germaansche landen alleen nog overwegend is en de geschiedenis en Kultuur bepaalt.
De invloed der andere Europeesche rassen is duidelijk speurbaar, maar die „dynamische" kracht (om dit modewoord ook eens te gebruiken), die tenslotte den doorslag geeft, is afkomstig van het Noordras.
En dat is niet van vandaag of gisteren. Wij weten dat reeds in den aanvang onzer Kultuur en geschiedenis, in den Jongsteentijd, het z.g. Strijdhamervolk, de Snoerkeramikers van Midden-Duitschland, dit dynamische element zijn geweest. Van hen gingen de krachten uit die de oud-Indogermaansche Kulturen deden ontstaan.
Hun rechtstreeksche nakomelingen zijn de Germanen. Wel zijn zij thans met veel ander ras vermengd — dit waren de bronstijdtrekkers ook reeds — maar nog immer is dit gebied het kernland van het Noordras en nog heeft het de leiding, nog . . . indien het zich verder zuiver weet te houden, indien het zich voldoende zal voortplanten, indien het zich zal aansluiten tot een „egel" (om een oorlogsterm te gebruiken) en de aanvallen van rondom weet af te slaan.
Dan zal het zijn leidersgaven weer zeer noodig hebben, want zijn levensruimte zal vergroot zijn en het zullen geen leege gebieden zijn, die het moet beheerschen.
Het zal kunnen, wanneer het zijn bloed zal weten zuiver te houden en anders . . . dan zullen deze laatste reserves van het Noordras den weg gaan, die alle Noordraskulturen gingen. Doch het zal de laatste ondergang zijn, want thans gaat het om het kernland en dat weten onze tegenstanders, de universeele machten, misschien zelfs beter dan velen onzer. Daarom is het een strijd op leven en dood.

Dit schilderij, voorstellende een fantasie van de hel, is reeds eeuwen in het bezit van de stad Danzig. Tot nu toe was de schilder onbekend, maar kort geleden ontdekte prof. Willy Drost, de leider van het Danziger Stadtmuseum, op den slagtand van den draak een monogram, dat bleek afkomstig te zijn van den Leidschen meester Jakob van Swanenburgh.

NEDERLANDERS aan het FRONT

Hoe vaak heeft men van bepaalde zijde niet beweerd, dat wij, Nederlanders geen militair volk zouden zijn!? Men vergat dan altijd, dat wij in onze geschiedenis een Tachtigjarigen Oorlog, vier oorlogen tegen Engeland en talrijke andere roemrijke wapenfeiten vermeld kunnen vinden. Dezen militairen roem, deze successen hebben wij ons toch zeker niet veroverd met vrouwen-vredesgangen, eenzijdig-ontwapenings-geschreeuw en met gebroken geweertjes?!

Neen, de Nederlanders hebben een roemrijke militaire traditie achter zich; en Gode zij dank behoeven wij vandaag aan den dag niet meer enkel op een schoon verleden terug te staren bij gebrek aan een dit verleden waardig heden. Want de groote Nederlandsche militaire traditie wordt in deze dagen schitterend voortgezet door de Nederlandsche vrijwilligers in Waffen-ϟϟ, Nederlandsch Vrijwilligers Legioen en door die tallooze kameraden en volksgenooten die in alle onderdeelen van de Duitsche weermacht zijn aangetreden voor den grooten strijd om het behoud van Europa, Germanje en zijn kultuur.

Steeds vaker worden onze vrijwilligers eervol vermeld; talrijken dragen de meest eervolle onderscheidingen wegens voor den vijand betoonde dapperheid en een enkele ontving voor zijn dapper optreden het Ridderkruis. — Nederlanders geen soldaten?! Ook op dit punt toonen wij een Europeesche eigenschap te bezitten, nl. die van den wil tot verdedigen, desnoods ten koste van ons leven, van de Europeesche kultuur die mede door zonen van ons volk werd opgebouwd en groot gemaakt.

De prestaties van Nederlanders in

INDIE

Nederlandsch-Indië, met een oppervlakte van ruim 1.9 millioen vierkante kilometers en een bevolking van rond 70 millioen zielen, is een der rijkst gezegende landen ter wereld, waarvan Multatuli reeds dichtte, dat „het zich als een gordel van smaragd slingert langs den evenaar".
Het is in economisch en cultureel opzicht een zeer merkwaardig eilandenrijk, dat door zijn ligging in den Pacific (Stille Zuidzee), zijn tropisch klimaat, zijn vruchtbaarheid, zijn mineralen bodemrijkdom, zijn vischrijke zeeën, alle factoren bezit voor de groote en grootsche ontwikkeling die het dan ook onder Nederlandsche leiding bereikte.
Welhaast drie en een halve eeuw heeft Nederland er den scepter gezwaaid en van Nederlandsch-Indië een kolonie gewrocht, die naar internationaal oordeel door geen enkele andere kolonie ter wereld overtroffen wordt.
In het ons toegelaten kort bestek is het onmogelijk zelfs maar de belangrijkste koloniale vraagstukken eenigszins diepgaand te bespreken, zoodat wij ons zullen moeten beperken tot een aantal voorname aangelegenheden waarbij dan eenige cijfers zullen worden gegeven omdat op geen overtuigender wijze de belangrijkheid van ons kostbaar Insulinde is aan te toonen, waarvan vast staat, dat zijn ontwikkelingsgang allerminst is afgesloten, integendeel in velerlei opzicht nog in het beginstadium der ontwikkeling verkeert.
Nederlandsch-Indië wordt door talrijke grootere en kleinere volksstammen bewoond, die zoowel naar hun aard en beschavingstoestand als naar hun taal en hun zeden en gewoonten veel, soms zelfs hemelsbreed van elkaar verschillen. Op dit conglomeraat van landen en volksstammen heeft het Nederlandsch Gezag een bindenden en regelenden invloed gehad, zij het ook dat die invloed niet overal in gelijke mate heeft doorgewerkt, afhankelijk als hij was van de meerdere of mindere mogelijkheid van bestuursbemoeienis en van den graad van ontwikkeling der verschillende volksstammen. Men vergelijke slechts den beschaafden en ontwikkelden Javaan met den primitieven Dajak en Papoea.
Een gelijke en gelijkmatige ontplooiing van dit reusachtig gebied was dan ook onmogelijk.
Bij de bespreking der verschillende onderwerpen is het noodzakelijk onderscheid te maken tusschen het eiland Java en de z.g. Buitengewesten: de eilanden Sumatra, Borneo en Celebes, de kleine Soenda-eilanden en de Molukken. Java heeft bij een oppervlakte van 132.000 km² een zielental van ongeveer 50 millioen of 367 zielen per km²; de Buitengewesten met 1.770.000 km² hebben een inwonertal van slechts ± 22 millioen of 12 per km² *).
En inderdaad is de ontwikkeling der Buitengewesten dan ook van veel jongeren datum. Het was onze groote nationale figuur de G.-G. Van Heutz, die den stoot tot die ontwikkeling heeft gegeven.

*) Volgens de cijfers van de laatste volkstelling (1930) waren er in Nederl.-Indië: Inlanders 59.138.000; Europeanen 240.000; Chineezen 1.233.000; Andere Oosterlingen 116.000.

Het tijdperk Van Heutz.

Van Heutz, de naam alleen reeds roept het beeld op van krijgsklaroenen en van daden! Verwonderd en geboeid door het wezen van deze historische verschijning op zichzelf, in een allesbehalve heroïsch tijdgewricht, vraagt men zich af, hoe kon deze heros tot ontplooiing komen in die alle nationale daadkracht verlammende atmosfeer van gebroken geweertjes, die zoo typeerend was voor die dagen.
In de lange reeks van Gouverneurs-Generaal vanaf de vestiging van Neêrlands gezag in Oost-Indië in den aanvang der 17e eeuw, is Van Heutz na Jan Pietersz. Coen stellig de grootste figuur.
De Atjeh-oorlog knaagde omstreeks de laatste eeuwwisseling bijna 30 jaren reeds aan ons koloniaal bestand, gevolg van de onmacht en stelselloosheid der democratische vaderlandsche bewindvoerders. Niemand wist meer raad in het netelige Atjehsche vraagstuk en het Indische leger moest zich, op een belachelijk klein gebied om de Atjehsche hoofdstad Kotta-Radja samengedrongen, zuiver tot het defensief bepalen, toen tot overmaat van ramp het in Nederlandschen dienst staande Atjehsche bendehoofd Toekar Oemar in 1896 met zijn legioen van 1000 door ons van geweren, munitie enz. voorziene Atjehsche krijgers naar den vijand overliep. In dit oogenblik van den hoogsten nood ziet men dan echter het wonder gebeuren, dat in een verworden en ziek volkslichaam, uit de nog gezonde volkslagen de mannen van de daad naar voren treden en redding brengen.
De toenmalige majoor Van Heutz, vierkant en rondborstig soldaat, de eenvoudige Coevorder jongen, krijgt de leiding der tegenactie, en weet den offensieven geest in het leger in luttelen tijd weer te doen herleven. Geen muren en wallen meer om de versterkingen, slechts prikkeldraad tot afweer van den eersten vijandelijken storm. Het parool is „erop los, steeds maar erop los", bij voorkeur met kleine bewegelijke afdeelingen van minimaal 20 man. In 6 jaren tijd 1898—1904 speelt Van Heutz, inmiddels opgeklommen tot luitenant-Generaal en Gouverneur van Atjeh, het klaar dit land zoover te pacificeeren, dat hij het werk aan zijn opvolger, den Generaal Van Daalen kon overlaten, om dan zelf benoemd te worden tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.
Tijdens zijn vijfjarig bewind 1904—1909 beleefde Indië een tijdperk van ongekenden voorspoed en opbloei. Eindelijk was er weer een zelfbewust en vastberaden landvoogdelijk bewind; koloniaal Nederland dorst zijn armen weer uit te slaan. In de eerste plaats werd grondig afgerekend met de vele, vrijwel onafhankelijke Inlandsche potentaatjes in de Buitengewesten, die naar eigen willekeur regeerden, veelal hun volk uitbuitten, en ongestraft ons gezag dorsten te hoonen en te trotseeren. Door middel van het doen onderteekenen van de z.g. „Korte Verklaring" door deze vorstjes en hoofden, waarin o.m. de feitelijke souvereiniteit van Nederland werd erkend, werd achtereenvolgens ons schijngezag in de binnenlanden van Sumatra, Borneo, Celebes en de kleine Soenda-eilanden

omgezet in een daadwerkelijk bestuursgezag en werden er geregelde en geordende toestanden geschapen. Deze rijke gebieden werden daardoor ontsloten vóór handel, land- en mijnbouw, zoodat zij Java weldra economisch naar de kroon zouden steken, ja zelfs zouden overtreffen.
Met recht kan van Van Heutz gezegd worden, dat, waar Coen de grondlegger was van ons gezag in Indië, Van Heutz de bevestiger er van was.
Oost-Indië is door zijn werk tot een eenheid geworden, een werkelijk Nederlandsch Rijksdeel.
Mede en vooral door de ontsluiting der Buitengewesten is tevens Insulinde tot het grootste grondstoffengebied ter wereld geworden, een nationaal werk waarop Nederland, ondanks alles, trotsch kan zijn, dat onzen kolonialen arbeid voor altijd onvergankelijken roem zal bezorgen.

Koloniale politiek.

Op de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië is van grooten invloed geweest het in den loop der jaren gewijzigde inzicht in de koloniale politiek. Was deze oorspronkelijk gericht op de uitbuiting der koloniale rijkdommsn, in de laatste halve eeuw is de ethische politiek daar voor in de plaats gekomen, die zich openbaarde in het zelfstandig Indisch beheer der financiën en later in de medezeggingschap der Inlandsche bevolking in de bestuurszaken.
Het beheer der financiën leidde tot de voortdurende ontwikkeling der transportmiddelen (spoorwegen, wegen en bruggen), van het onderwijs en de cultuur, van de Gouvernementsbedrijven, enz., enz.
Van Nederlandsch-Indië als koloniale bezitting was langzamerhand geen sprake meer, doch van een integreerend gebiedsdeel van Nederland met een eigen, rijk genuanceerd leven.
De groote en snelle ontwikkeling van Indië onder Nederlandsche leiding heeft dit land op elk gebied doen uitgroeien tot een model kolonie, die de trots is van Nederland en de bewondering wekt van de groote mogendheden, inclusief Japan, den tegenwoordigen bezitter van het land. De Nederlandsche koloniale politiek is van onberekenbare waarde geweest, ook voor de volkswelvaart.
De materieele verzorging van het Indische volk (voeding, behuizing), de gezondheidstoestand, de algemeene veiligheid, het volksonderwijs, de sociale maatregelen, het bedrijfsleven en nog zoo veel meer waren gedurende de laatste halve eeuw de objecten van voortdurende bestuurszorg. Als sociale maatregelen, die uitsluitend het welzijn der bevolking beoogden, worden hier genoemd: de zoutregie, de opiumregie, de pandhuis-exploitatie, het volkscredietwezen, het marktwezen, het loemboengstelsel (crediet van rijst in natura), de ambachtsscholen, enz.
Na deze algemeene inleiding volgen thans zeer in het kort eenige détail-mededeelingen.

Financiën.

Het landsbudget wees in 1939 aan:

gewone inkomsten	579	millioen
buitengewone id.	82	„
tegenover:		
Gewone uitgaven	581	„
buitengewone id.	147	„

en wees dus een deficit aan van 66 millioen.
De laatstbekende landsschuld bedroeg rond 1238 millioen, voor het grootste deel gegarandeerd door Nederland, voor een kleiner deel gedekt door Nederlandsche staatspapieren. De inkomsten vloeiden voort uit:

Belastingen	rond	300	milloen
Gouvern. bedrijven	„	110	„
Andere winstbronnen	„	34	„
Diverse inkomsten	„	135	„

Een nadere uitwerking dezer cijfers moet wegens gebrek aan ruimte achterwege blijven. De belangstellende, die zich de moeite geeft de landsbegrooting te bestudeeren, zal ongetwijfeld onder den indruk komen van de belangrijkheid, den omvang en de deskundigheid van het financieel apparaat.

Landbouw.

Is Java overwegend agrarisch land, de Buitengewesten zijn belangrijk door den mijnbouw.
Java teelt hoofdzakelijk voedingsgewassen, die noodig zijn voor het eigen gebruik der zeer dichte bevolking (geschat op een jaarlijksche waarde van *f* 430 millioen, waarvan rijst *f* 242, mais *f* 64, cassave *f* 73 millioen).
Handelsgewassen worden zoowel op Java als in de Buitengewesten geplant.
De waarde van den uitvoer uit Ned.-Indië van handelsgewassen bedroeg in 1939 *f* 515 millioen en van mijnbouwproducten, hoofdzakelijk van de Buitengewesten afkomstig, *f* 212 millioen.
Hieronder volgen eenige productiecijfers vergeleken met de totale wereldproductie, waarmede de belangrijkheid van Indië scherp naar voren komt.

	Productie Ned.-Indië	Aandeel in de wereldproductie
Kinabast	11.000 ton	90 %
Kapok	15.000 ton	64 %
Peper	54.000 ton	85 %
Caoutchouc . . .	303.000 ton	33 %
Copra	590.000 ton	29 %
Agave	90.000 ton	25 %
Thee	72.000 ton	17 %
Palmolie	268.000 ton	24 %
Tin	21.000 ton	14 %
Petroleum . . .	7.400.000 ton	2,7 %

Java produceerde ongeveer 10 % van de wereldbehoefte aan suiker.
Java als landbouwland heeft een gesloten huishouding, vrijwel onafhankelijk van den wereldhandel.
De landbouwondernemingen zijn natuurlijk afhankelijk van de wereldmarktprijzen, waarvan het gevolg was dat vaak groote crises zijn voorgekomen (suiker, rubber, thee).
In de Buitengewesten is de toestand geheel anders, daar de welvaart der bevolking er geheel gebaseerd is op den verbouw van handelsgewassen en op den mijnbouw, zoodat de wereldmarktprijzen van grooten invloed zijn op de volkswelvaart.
Voedingsgewassen worden in de Buitengewesten geteeld om het levensbestaan, doch de teelt van handelsgewassen brengt rijkdom en welvaart.
Van belang voor Java is nog de djati(teak)-houtexploitatie (*f* 9 millioen). In de Buitengewesten komt geen djatihout voor, doch wel ijzerhout, ebbenhout en andere harde houtsoorten.
De Europeesche ondernemingen zijn zoowel op Java als in de Buitengewesten (hoofdzakelijk op Sumatra en Borneo) van groot finantieel belang. De waarde van den uitvoer uit Java bedroeg in 1939: aan suiker *f* 77, thee *f* 40, caoutchouc *f* 39, chinine *f* 12, koffie *f* 4 millioen.
De landbouwresultaten in de Buitengewesten gaven in 1939 een exportcijfer van *f* 496 millioen, waarbij caoutchouc en copra een groote plaats innamen. Caoutchouc van Europeesche ondernemingen op Sumatra *f* 63 millioen, bevolkingsrubber van Sumatra en Borneo *f* 93 millioen. Verder zijn te noemen koffie, thee, tabak, cacao en oliepalm op Sumatra.
In vergelijking met den Inlandschen landbouw, die op Java op ± 8 millioen ha gedreven wordt, is de oppervlakte der Europeesche landbouwondernemingen betrekkelijk gering, doch van groot belang wegens de hooge waarde der producten. Op Java worden ± 600.000 ha en in de Buitengewesten ± 570.000 ha voor de Europeesche cultures benut. Suiker wordt alleen op Java verbouwd, op van de Inlandsche bezitters gehuurde rijstvelden. Tabak wordt zoowel op Java als op Sumatra verbouwd, doch Sumatra levert in hoofdzaak het wereldberoemde dekblad voor sigaren, en Java het binnengoed en gesneden tabak.
De *veeteelt* is alleen in zoover van belang, dat de behoefte aan vleesch en aan ploeg- en trekdieren wordt gedekt.

Visscherij.

Ook de visscherij mag niet onvermeld blijven, daar zij een belangrijk deel van de volkshuishouding verzorgt. Cijfers kunnen niet gegeven worden.

Mijnbouw.

Zoals gezegd komen de meeste mijnbouwbedrijven in de Buitengewesten voor. In 1939 werd geëxporteerd voor

een waarde van *f* 153 millioen aan aardolieproducten (Atjeh, Sumatra's Oostkust, Djambi, Palembang, Borneo) en voor *f* 53 millioen aan tin en tinerts (Banka, Billiton, Singkep). De productie van steenkolen in 1938 was 973.000 ton.
Door particuliere maatschappijen wordt goud gedolven (Redjang-Lebong, enz.), terwijl op Borneo diamant wordt gevonden, dat door de Inlandsche bevolking wordt geëxploiteerd.

Handelsbeweging.

Hoewel in de latere jaren de uitvoer terugliep door de autarkische maatregelen in andere landen (evenwicht in uit- en invoer), is de handelsbalans van Ned.-Indië toch actief gebleven.
De invoer in 1939 bedroeg 2.06 millioen ton, ter waarde van *f* 469 millioen. De uitvoer in 1939 bedroeg 12.08 millioen ton, ter waarde van *f* 768 millioen, zoodat een uitvoersaldo werd verkregen van rond *f* 300 millioen.
De invoer in Ned.-Indië was sedert 1872 vrij, behoudens eenige beperkingen van den lateren tijd.
Landen van invoer waren: Nederland ± 22 %, Engeland ± 8 %, Duitschland ± 10 %, U.S.A. ± 13 %, Singapore ± 8 %, Japan en Formosa ± 15 %. Andere landen ± 24 %.
Beschouwen wij den uitvoer van Ned.-Indië, hoofdzakelijk van land- en mijnbouwproducten (industrieproducten en halffabrikaten voor eigen inheemsch gebruik), dan krijgen wij het volgende beeld.
Uitvoer in 1939: ondernemingsproducten 254 millioen ± 42 %, Inlandsche landbouwproducten 172 millioen ± 26 %, Mijnbouwproducten 203 millioen ± 29 %. Andere producten (dierlijke producten, zwavel, bauxiet enz.) 28 millioen ± 3 %.
De uitvoer had plaats naar Europa, Amerika, Azië, Australië, Afrika en Vrijhavens.
In totaal werd uitgevoerd ± 11 millioen ton, ter waarde van *f* 687 millioen.
Japan (en Formosa) importeerden 0.8 millioen ton, ter waarde van ± 22 millioen.
Kapitaalsinvesteering had plaats door:
I. het Ned.-Indische Gouvernement uit de in Indië opgebrachte gelden (waterwerken, wegen en bruggen, scholen, gebouwen, havenwerken, gouvernementsbedrijven, spoorwegen, telegraaf en telefoon, cultuurondernemingen en mijnbouwondernemingen;
II. het Indische privé-kapitaal, waarbij veel Indo-Chineesch kapitaal;
III. buitenlandsch kapitaal.
Was oorspronkelijk het grootste deel van het kapitaal op Java geïnvesteerd, na 1900, dus na de regeering van Gouverneur-Generaal Van Heutz, kregen de Buitengewesten de kans, zich snel te ontwikkelen.
De kapitaalsinvesteering in Ned.-Indië werd in 1930 geschat op rond 4 milliard gulden, waarvan ± 3 milliard Nederlandsch kapitaal, de rest hoofdzakelijk Engelsch en Amerikaansch, en voor een kleiner deel Duitsch, Fransch, Belgisch, Italiaansch en Japansch kapitaal.
Na 1930 kwam er weliswaar een inzinking, als gevolg van reorganisatie der bedrijven, inkrimping der aanplantingen enz. (suiker, rubber, thee), doch de kapitaalsbelangen bleven desniettemin zeer belangrijk (schatting 3½ milliard, waarvan 2 à 2½ milliard Nederlandsch kapitaal).
De suikerondernemingen op Java werden gewaardeerd op 0,8 milliard, later na de inkrimping bleven er 85 ondernemingen werken, met een kapitaal van ± 0,4 milliard. De andere ondernemingen in Ned.-Indië werden gewaardeerd op ± 2 milliard. De cultuurbanken, die het crediet der ondernemingen verzorgden, werden gewaardeerd op een kapitaal van ± 0,275 milliard. Een belangrijk aandeel in het geïnvesteerde kapitaal hadden de oliebedrijven op Sumatra en Borneo en gedeeltelijk op Java. Koninklijke Shell en de Standard oil werden getaxeerd op een kapitaal van ± 0,9 à 1 milliard, waarvan het ¾ gedeelte in handen van de Shell. Hiervan is vermoedelijk 450 millioen Nederlandsch kapitaal, de rest Engelsch en Amerikaansch kapitaal.
De tinwinning op Banka was geheel in Gouvernementshanden, terwijl het Gouvernement bij de Billitonwinning voor ⅝ geïnteresseerd was (± 30 millioen).
De goudvelden werden door privé kapitaal (± 30 à 35 millioen) ontgonnen, evenzoo de bauxietmijnen (nieuw bedrijf) en de nikkel- en ijzer-exploitaties.
Het scheepvaartbedrijf (± *f* 100 millioen) werd gefinancierd door Nederlandsch en Nederlandsch-Indisch kapitaal. Ook gouvernementskapitaal (marine-établissement, droogdokmaatschappijen enz.).
Het kapitaal in transportondernemingen (± *f* 100 millioen) gestoken exploiteert de spoor- en tramwegmaatschappijen en de civiele luchtvaart, en is hoofdzakelijk Nederlandsch kapitaal.
Gas- en electriciteitsbedrijven werkten gedeeltelijk met privé kapitaal, de waterkracht echter met gouvernementskapitaal (*f* 50 millioen). In 1938 was de electrische capaciteit 199.000 kW, waarvan 91.000 kW van regeeringsinstellingen. In de latere jaren heeft zich ook de industrie ontwikkeld (geschat kapitaal ± 230 millioen).
De kapitaalsinvesteering omvat dus:

Suikerondernemingen	400	millioen
Caoutchoucondernemingen	450	„
Cultuurondernemingen	360	„
Cultuurbanken	275	„
Petroleumbedrijven	450	„
Mijnbouw	60	„
Scheepvaart	100	„
Transportondernemingen	100	„
Gas- en electriciteitsondernemingen . . .	50	„
Industrieele ondernemingen	230	„
Totaal	2.475	milliard

Grondpolitiek.

De agrarische wet van 1870 is van zeer groot belang geweest voor de Inlandsche bevolking, omdat daardoor de vervreemding van Inlandschen bouwgrond werd voorkomen en het Inlandsche bezit beschermd.
De cultuurondernemingen kregen de beschikking over cultuurgronden der Inlandsche bevolking door huur (kortere termijnen) en voorts over z.g. woeste gronden (erfpacht voor 75 jaren).
Tegenover ± 8 millioen ha Inlandschen bouwgrond op Java zijn ± 600.000 ha ter beschikking gesteld van Europeesche cultuurondernemingen. Rechten van eigendom en opstal konden verkregen worden voor uitbreiding van steden en dorpen en voor fabrieksterreinen.

Welvaartpolitiek.

Groote aandacht werd besteed aan de *volksgezondheid* (vaccinatie, ziekenhuizen, opleiding artsen en verplegers) en aan het *volksonderricht* (dessascholen, Inlandsche scholen op hooger niveau, ambachtsscholen, landbouwscholen, opleiding onderwijzers, enz.).
Voor Java, een agrarisch land zijnde, spreekt het vanzelf, dat groote aandacht werd besteed aan den landbouw (waterwerken voor bevloeiing der rijstvelden, demonstratievelden, landbouwconsulenten). Van de 3 millioen ha bevloeide velden zijn 1,2 millioen kunstmatig bevloeid. Het irrigatiewezen op Java is bewonderenswaardig. Tot 1938 werden irrigatiekunstwerken uitgevoerd tot een waarde van 165 millioen. De landbouw werd gestimuleerd door het gebruik van kunstmest en door de z.g. groene bemesting. De wisselbouw werd aangemoedigd, de gewassen werden veredeld, plantenziekten werden intensief bestreden, het planten van handelsgewassen werd aangemoedigd, de bevolking werd ruim voorgelicht door den dienst der landbouwvoorlichting. Landbouwonderricht werd vaak gekoppeld aan het gewone dessa-onderwijs, het landbouwkapitaal werd verstrekt door de dessabanken en door de volkscredietbanken en padi in natura werd verstrekt door de gouvernementspadischuren (loemboengs).
Op ultimo 1938 was een crediet verstrekt van ruim 28 millioen door de volkscredietbanken en rond 4 millioen door de dessabanken, waarvan er op Java 6619 en in de Buitengewesten 495 opgericht waren. De dessaloemboengs (alleen op Java) tot een totaal van 5560, hadden 180 millioen kg rijst uitgeleend.
De woeker werd bestreden door woekerwetten en door de beperking der particuliere leenbanken.
Met het oog op de overbevolking op Java werd de emigratie naar de Buitengewesten aangemoedigd en van regeeringswege geleid.

De Inlander is geen groot-industrieel, ook al door het gebrek aan kapitaal, zoodat slechts de klein-industrie zich kan ontwikkelen terwijl ook door huisvlijt veel goeds werd geproduceerd, o.a. de batikindustrie (Solo en Djokja), de houtsnijkunst (Japara), de wapensmeed-industrie (Preanger), enz.
De Inlandsche arbeiders op de cultuurondernemingen in de Buitengewesten werden beschermd door een moderne arbeidswetgeving.

Volksgezondheid.

Zoowel het Gouvernement als de zelfstandige Bestuursorganen (provincie, regentschap en gemeente) en verder de protestantsche zending, de r.k. missie en particuliere vereenigingen verzorgden de volksgezondheid.
In 1940 werd op de landsbegrooting ruim 13 millioen voor de volksgezondheid uitgetrokken.
Belangrijk werk hadden de vaccinatiedienst, het instituut Pasteur, het instituut Eykman (bestudeering tropische ziekten), het instituut voor de volksvoeding en meerdere laboratoria.
De opleiding van artsen had plaats op de medische hoogeschool te Batavia en op de artsenschool te Soerabaja, waar ook tandartsen werden opgeleid. De epidemische ziekten (pest, cholera, pokken) werden intensief en met succes bestreden (rattenverdelging, huizenbouw, in 1911 werd hiervoor 70 millioen uitgegeven). Op ultimo 1938 waren ruim 1½ millioen huizen verbeterd of vernieuwd, d.w.z. rattenvrij gemaakt. Het aantal pestgevallen liep van 23.260 terug tot 1550 in 1938.
De vaccinatiedienst doet regelmatig zijn werk en een feit is, dat pokken en cholera nog slechts sporadisch voorkomen (quarantaine-maatregelen tegen cholera). Malaria is de grootste plaag van Indië en zij is een ware volksziekte. Veel chinine is daartegen noodig, terwijl de noodige assaineeringswerken werden uitgevoerd (Tandjong Priok en Soerabaja).
In het algemeen is de bevolking weinig geneigd de Europeesche geneeswijzen te volgen of aan te nemen, zoodat het een moeilijke taak is voor den dienst der volksgezondheid, door een eindelooze propaganda en met veel geduld de bevolking er toe te brengen de Europeesche geneeswijzen toe te passen (demonstraties, muurplaten, filmuitvoeringen, voordrachten, huisbezoek en propaganda op de scholen). Met geweld zou niets worden bereikt en is dus alleen de propaganda in staat de gewenschte verbetering van den toestand te verkrijgen. Veel is reeds bereikt en de jaarlijksche bevolkingstoename van één millioen zielen zegt genoeg.

Verkeer.

Spoorwegen zijn op Java en Sumatra gebouwd, nl. 5350 km op Java en 1970 km op Sumatra, waarvan respectievelijk 2930 km en 1420 km in gouvernements-exploitatie.
Wat het spoorwegverkeer beteekent, leert het cijfer van ruim 66 millioen vervoerde personen en het vervoer van ruim 9.7 millioen ton vrachtgoederen.
In spoor- en tramwegen is rond 900 millioen kapitaal gestoken. Het aantal particuliere auto's en motorwagens bedroeg in 1938 83.000.
Het wegennet in Ned.-Indië had in 1938 een lengte van 69.000 km, waarvan ruim 12.000 km geasphalteerd en ruim 40.000 km verhard.

Scheepvaart.

Deze is tweeërlei: de oceaanvaart en de eilandenvaart. De oceaanvaart, die Ned.-Indië verbindt met de buitenwereld en in de eerste plaats met Nederland, is in handen van de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, de Java—China—Japan lijn, de Maatschappij Nederland, de Rotterdamsche Lloyd en de Stoomvaartmaatschappij Oceaan.
De eilanden- en kustvaart was bijna uitsluitend in handen van de K.P.M., die 63 lijnen onderhoudt met 127 passagiers- en vrachtschepen met een inhoud van ruim 227.000 ton.
Een belangrijk transport is natuurlijk dat van petroleum, benzine en aardolieproducten. Dit transport geschiedde door tankreederijen (petroleummaatschappij La Corona met 36 schepen tot 270.000 ton en de Nederlandsche Tankvaart-maatschappij met vijf schepen tot 15.000 ton).

Dat het scheepsverkeer in de Ned.-Indische havens druk was, bewijst wel het cijfer van 1938, in welk jaar 11.220 schepen, met een netto inhoud van ± 34 millioen m³, de havens van Ned.-Indië binnenliepen.
De prauwvaart der bevolking is eveneens zeer belangrijk en bewijst uitnemende diensten voor het directe verkeer tusschen de eilanden en vooral bij het laden en lossen der oceaanschepen. In 1938 waren er ruim 3400 prauwen van 20 tot 100 m³ inhoud en ± 150 prauwen van 100 tot 500 m³ inhoud.
Het aantal havens in Ned.-Indië, dat opengesteld was voor zeeschepen, bedroeg 99. De voornaamste zijn Tandjong Priok, Semarang, Tjilatjap, Soerabaja, Belawan, Emmahaven, Makassar en Sabang. Van deze was Soerabaja wel het best voorzien van moderne drijf- en oever-kranen, droogdokken, kolenladen, enz. Voor de veiligheid werkte de bakendienst (lichtbaken en boeien, lantaarns, havenlichten), de loodsdienst (loodsschepen, kustlichters) en tenslotte het magnetisch en meteorologisch observatorium in Batavia, dat de weerberichten gaf aan scheep- en luchtvaart. De hydrographische dienst der Marine verzorgt de zeekaarten der voornaamste havens.

Luchtverkeer.

Het luchtverkeer was in handen van de Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (K.N. I.L.M.) met ondersteuning der regeering. Met de in 1940 voorgenomen uitbreiding, zouden 10.380 km luchtvaartwegen bevlogen worden en zou Batavia via Singapore verbonden worden met Saigon (2000 km) en met Sydney (6080 km). De K.N.I.L.M. ontwikkelde zich sterk en werd voor Indië een levensbehoefte. In 1938 werd ruim 2 millioen km gevlogen, werden 20.000 passagiers vervoerd en 156.000 kg vracht, waarvan 54.000 kg post.
Het verkeer met Nederland was in handen van de K.L.M.

Post, telegraaf en telefoon.

Met het hoofdkantoor in Bandoeng waren er in 1938 635 postkantoren en 1350 hulppostkantoren.
Postwaarden werden verkocht tot een bedrag van 8,4 millioen. Ongeveer 100 millioen Ned.-Indische poststukken werden behandeld op de kantoren terwijl nog 20 millioen buitenlandsche poststukken werden behandeld.
Het telegraafnet was 8000 km groot. Er werden in 1938 1,8 millioen telegrammen verzonden met 20 millioen woorden.
Het buitenlandsche telegraafverkeer geschiedde hoofdzakelijk draadloos. Er waren in 1938 28 zendapparaten in gebruik. De radio ontwikkelt zich natuurlijk ook in Ned.-Indië en er waren niet minder dan 71.000 ontvangvergunningen verleend.
Het telefoonnet, in 1938 ± 22.500 km plaatselijk en 45 km interlocaal, werd verzorgd door den dienst der P.T.T. Deze dienst boekte in 1939 een winst van bijna 3 millioen.
De postspaarkas had in 1938 ruim 520.000 spaarders, met een inlegkapitaal van ± 53 millioen.

Onderwijs.

Het onderwijs heeft zich in Indië gestadig ontwikkeld en vooral na de wijziging van de koloniale politiek, kwam het onderwijs meer nog dan vroeger naar voren. Vooral het onderricht der bevolking werd sterk geaccentueerd. In 1906 begonnen, waren er in 1938 reeds 17.000 dessascholen naast de 2500 scholen voor Inlandsch onderwijs. Het onderwijs op de dessascholen geschiedde in de landstaal, was verder zeer eenvoudig en elementair, terwijl desgewenscht gelegenheid bestond de kennis te verrijken op de Inlandsche scholen, waar meer gegeven werd dan elementair onderwijs (lager onderwijs). Verder waren er scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs en ook (na 1914) Hollandsch-Inlandsche scholen met onderwijs in het Nederlandsch in de hoogste klassen. Op eenige plaatsen werd aan het lager onderwijs het ambachts- of landbouwonderwijs vastgekoppeld al naar de behoefte der landstreek. In 1938 waren er ± 40.000 onderwijzers en ± 2.000.000 leerlingen. De onderwijzers werden opgeleid in 220 cursussen. Het aantal Hollandsch-Inlandsche scholen in 1938 bedroeg ± 300, met ruim 2000 onderwijzers en ruim 70.000 leerlingen. Aansluitend op de dessascholen waren er nog 40 z.g. kopscholen met 200 onder-

wijzers en 5000 leerlingen. Ook de Chineesche bevolking had haar scholen: ruim 100 Hollandsch-Chineesche scholen met ruim 600 onderwijzers en 24.000 leerlingen. Ook werden Inlanders, voortkomend uit de betere Inlandsche kringen, toegelaten tot alle Europeesche scholen. Er waren 300 Europeesche scholen met ruim 1500 onderwijzers en 45.000 leerlingen.
Het mulo- en middelbaar onderwijs was oorspronkelijk een nabootsing van het onderwijs in Nederland. Er waren 94 mulo- en h.b.-scholen en lycea met ruim 900 leeraren en 18.000 leerlingen.
Het hooger onderwijs is in Ned.-Indië van recenten datum. De Technische Hoogeschool te Bandoeng werd in 1920 opgericht, de Juridische Hoogeschool in Batavia in 1924 en de Medische Hoogeschool in Batavia in 1927. In 1938 waren er ruim 90 hoogleeraren en ongeveer 1000 studenten.
Naast het gewone onderwijs bestaan er in Indië meerdere vak- en ambachtscursussen (technische scholen, landbouwscholen, handelscursussen en bedrijfscursussen voor Inlandsche nijverheid). (In 1938 500 cursussen met 1600 leerkrachten en 29.000 leerlingen).
De Osvia's zijn cursussen voor de opleiding van bestuursambtenaren, terwijl de besten onder hen na eenige jaren praktischen dienst een hoogere opleiding krijgen op de Bestuursakademie te Batavia.
Naast de Gouvernementsinstellingen bestaan er nog vele scholen van particuliere en van confessioneele lichamen, die door het Gouvernement worden gesubsidieerd. In 1938 werd voor onderwijs uitgegeven ruim 32 millioen.

Volkslectuur.

Het bureau van volkslectuur is wel een der merkwaardigste en nuttigste instellingen in Indië.
Werd in 1910 begonnen met de uitgave van eenige kleine boekjes en werd er een begin gemaakt met kleine volksbibliotheken, al spoedig bleek de behoefte aan uitbreiding.
Was de volksopvoeding het doel van het dessa-onderwijs, de leerstof zou al spoedig vergeten worden, indien de bevolking niet de gelegenheid kreeg het geleerde aan te vullen en te verrijken door lectuur.
De behoefte aan lectuur ontwikkelde zich zoodanig, dat in 1917 besloten werd aan het bureau voor volkslectuur een eigen drukkerij te verbinden. De uitgegeven boekjes werden in verschillende Inlandsche talen gedrukt en een bizonder succes was b.v. de jaaralmanak, die uitkwam in het Maleisch, Javaansch en Soendaneesch, terwijl ook de geïllustreerde tijdschriften zeer veel gevraagd werden. De meest verschillende onderwerpen werden in de boekjes van Volkslectuur behandeld en behalve de gewone ontspanningslectuur kreeg ook de ontwikkelings- en ds voorlichtingslectuur een behoorlijke plaats, alsook lectuur over sport-, vak- en ambachtswerk, handel, hygiëne, enz. Het bibliotheekwezen werd langzamerhand uitgebreid, zoodat alle lagen der bevolking daarvan konden profiteeren. Een groot succes was de rondrijdende bibliotheek, omdat de daarvoor ingerichte auto zelfs de kleinste plaatsjes kon bereiken en de omzet der boekjes was overbluffend. In 1938 waren er ruim 2300 volksbibliotheken en ± 150 Nederlandsche bibliotheken. Er werden ruim 320.000 lezers aangeteekend en ruim 2 millioen boeken uitgeleend.

Pers en Radio-omroep.

De geestelijke ontwikkeling van het volk had tot natuurlijk gevolg, dat men behoefte kreeg aan dagbladen en tijdschriften, die dan ook als paddenstoelen uit den grond verrezen. In 1938 waren er ± 40 Inlandsche dagbladen, ± 75 weekbladen en ± 380 maandbladen en tijdschriften. Ook de radio werd hartelijk geaccepteerd en om alles in één hand te houden werd de NIROM, de Ned.-Indische Omroep opgericht, die van de ontvangstbezitters een verplicht vastgesteld bedrag als radiobelasting ontvangt.

Kunst en Wetenschap.

De Oudheidkundige Dienst is ongeveer 30 jaar oud en heeft zich tot taak gesteld: de verzorging en verbetering der Hindoe-tempels en der Madjapaït-overblijfselen.
De beroemde Boroboedoer en Mendoettempel zijn geheel gerestaureerd en eenige jaren geleden is ook begonnen met de restauratie van het Prambanan-tempelcomplex. Ook de praehistorie en de Palaeo-anthropologie werden met succes beoefend en dit werk had de belangstelling der geleerden in de geheele wereld. Herinnerd wordt hier aan de figuur van Van Steyn Callenfels, een geleerde van den eersten rang.
Het zeer bekende Koninklijke Bataviaasch Genootschap, door de Regeering gesubsidieerd, is het oudste instituut voor kunst en wetenschap, dat zich tot taak stelde de bevordering der cultuurwetenschap, noodig voor de kennis van den Archipel en de omliggende landen.
Het genootschap heeft verschillende afdeelingen die studie maken van: adatrecht, taal-, land- en volkenkunde, rechtswetenschap, sociale economie, internationale questies en geschiedenis, welke afdeelingen periodiek verslag doen van hun werk.
Het Museum te Batavia heeft wereldvermaardheid en bezit uitgebreide verzamelingen van boeken, ethnografica, hindoe-oudheden, munten en zegels, handschriften, keramik en een musicologisch archief.
Dan bestaat nog het Indische Comité voor wetenschappelijke onderzoekingen, in 1888 opgericht, dat belangrijk wetenschappelijk werk verrichtte en wetenschappelijke reizen en onderzoekingen steunde.
Verder zijn er vereenigingen, die zich in het bizonder bezig houden met de inheemsche cultuur, zooals het Java-Instituut met het Museum „Sana Boedaja", de Museumvereeniging in Soerabaja en de Oudheidkundige Vereeniging Madjapaït; de Vereeniging der Hindoe-Javaansche en Javaansche cultuur, het Liefrinck-instituut op Bali, de Matthes-stichting in Makassar, de Mallinckrodtstichting in Bandjarmasin.
De tooneelspeelkunst wordt aangemoedigd door den Bond van Ned.-Indische Kunstkringen, ook door finantieelen steun aan kunstenaars uit Nederland. De film is als overal ter wereld zeer populair. Amerikaansche films werden veel ingevoerd (ruim 47 %).
De technische wetenschap vindt haar middelpunt in de Technische Hoogeschool te Bandoeng, waar ook de Bosscha-sterrenwacht zich bevindt. De botanische tuin te Buitenzorg ('s Lands Plantentuin), in 1817 gesticht door Dr. Reinwardt, is een wereldberoemd middelpunt van biologische wetenschap. De proefstations voor boschcultuur en voor de verschillende ondernemingscultures zijn van uitnemend belang voor de ontwikkeling der cultures.
Het Koninklijk Magnetisch en Meteorologisch Observatorium houd zich bezig met meteorologische en vulkanische verschijnselen.

Godsdienst.

Van de rond 70 millioen zielen zijn er 60 millioen Mohammedaan en ± 3 millioen Christen (2½ milioen Protestant en ½ millioen Roomsch-Katholiek).
De Regeering huldigde het beginsel der godsdienstvrijheid. De Dominees en Priesters werden gedeeltelijk door de Regeering gesalarieerd (1940: Dominees *f* 935.500, Priesters: *f* 347.000).
De zending en missie werden gefinancierd door de eigen kerkgenootschappen, behoudens subsidie der Regeering, voor scholen en ziekenhuizen.
Ook de bevolking wordt volkomen vrij gelaten bij het volbrengen van hun godsdienstplichten (godsdienstonderwijs, mekkagang enz.).
In 1937/'38 gingen ruim 10.000 Inlanders als pelgrim naar Mekka, d.i. ± 15 % van het totaal aantal Mekkagangers. Maatregelen in het belang der pelgrims zijn: inenting tegen cholera en pokken, uitreiking Mekkapassen, contrôle op de Mekka-werfagenten, toezicht op behuizing en verzorging op de zeereizen heen en terug.
In Djeddah is een Nederlandsche Consul en in Mekka een Vice-consul geplaatst, tot welke ambtenaren de pelgrims zich kunnen vervoegen.
Ook op de moskeeën in Nederlandsch-Indië bestaat er een zeker toezicht, opdat de bevolking ongestoord haar godsdienst kan uitoefenen.
Evenzoo bestaat er een zeker toezicht op de duizenden godsdienstschooltjes (pesantrèns), zonder dat het onderwijs wordt gehinderd of beperkt.

Slotwoord.

Hebben wij getracht in het vorenstaande een beeld te geven van het rijk ontwikkelde materieele en geestelijke leven in Ned.-Oost-Indië, zeker is, dat de groote ontwik-

Indische schets

door **M. L. VAN BREEN**

Het waren niet de zatte burgers, die het Indisch Imperium beheerschten: het waren de zwoegers, de doorzetters!

Hoog staat de zon aan den hemel te branden, ze schiet haar gloeiende, zengende stralen in brandende strepen door het geboomte, glijdt langs de dichte slingerplanten omlaag in den muffen, drassigen bodem, die ervan walmt met een zwoeligen stank. Roerloos ligt de wereld, buigt zich voor Hare Majesteit, de zon. Ademloos knielt de natuur en laat haar voorbijschrijden.

In de schaduwdonkere woningen liggen de naakte kinderen, die eerst nog met elkander een traag spel hadden gespeeld onder de zwaar overhangende vruchtboomen, op een mat te slapen. Een moeder wiegt haar kleine, ze zingt een eentonig sussend liedje. Als de mannen niet voor de maatschappij werken en ook niet in bootjes op de rivier drijven, dan slapen ze, zwaar snorkend of kreunend, tot ze zich omwentelen en hun adem geregelder gaat.

Zoo nu en dan jaagt een zware vrachtauto voorbij, die geen vaart mindert; geen hond, die opschrikt, geen kip, die kakelend fladdert, geen mensch, die zich afwendt voor de dikke, roode stofwolk, die opwarrelt. Hier, in kampong Rendang, is de schaduw; de oogen van den chauffeur rusten even uit. Maar voorbij de bocht buigt de weg in de kale, witte zandvlakte, die aan de oogen brandt, die de hitte terugslaat door de open cabineramen, als heete gloed uit een fel gestookte kachel. De maatschappij haat de zon, vecht tegen den koperen ploert, tegen de hitte, de maatschappij onderwerpt zich niet: dieper krom-

---

Slot van blz. 34.

keling van dat schoone land te danken is aan den Nederlandschen pioniersgeest, aan de verstandige en vooruitziende Nederlandsche koloniale staatskunde, aan den Nederlandschen ondernemingsgeest en aan de Nederlandsche gezagsdragers, die het tot een modelkolonie maakten, waar welvaart, orde, rust en veiligheid heerschten en waar de Inlandsche bevolking zich gelukkig voelde.

Treffend juist is dan ook de uitspraak van een kameraad, die de hoogste sporten van de Indische ambtelijke ladder bereikte en studie van vergelijkende koloniale staatkunde maakte: Wij Nederlanders, hebben op Indië het „*auteursrecht*", m.a.w. een onvervreemdbaar recht verworven, omdat wij daar een zóódanig illuster koloniaal gebouw gewrocht hebben, dat geen enkele andere mogendheid daartoe in staat zou zijn geweest!

In Indië was het steeds de vooruitziende en met de belangen van bevriende vreemde regeeringen rekening houdende „open-deur"-politiek, die den bloei en de welvaart en de ongeschonden handhaving van het imperium verzekerden. Alleen verregaande geestesverwarring, als gevolg van Joodsche misleiding kon leiden tot de waanzinnige daad van een oorlogsverklaring aan Japan, dat geen territoriale uitbreidingen wenschte en slechts zijn economische belangen wenschte te dienen door een alleszins redelijke inkoopmogelijkheid van grondstoffen, die Japan in eigen land niet produceerde en die het voor zijn levensbestaan niet missen kon.

Den strijd uitgelokt hebbende op last van het Joodsch Anglo-Amerikaansche kapitalisme moest men al spoedig ervaren, dat de Anglo-Amerikaansche steun niets waard was en zoo is thans Ned.-Indië bezet gebied.

AFD. INDISCHE ZAKEN DER N.S.B.

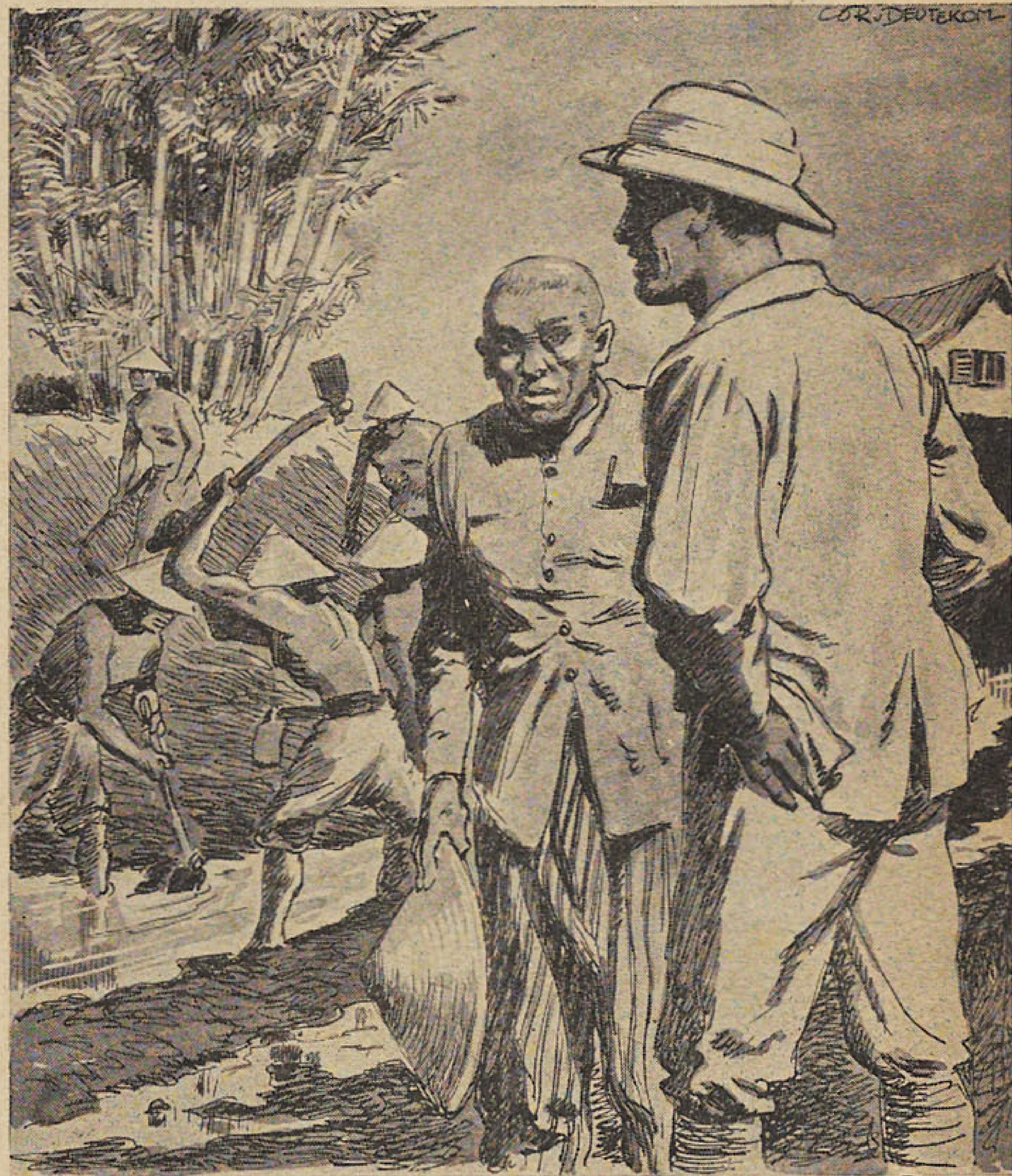

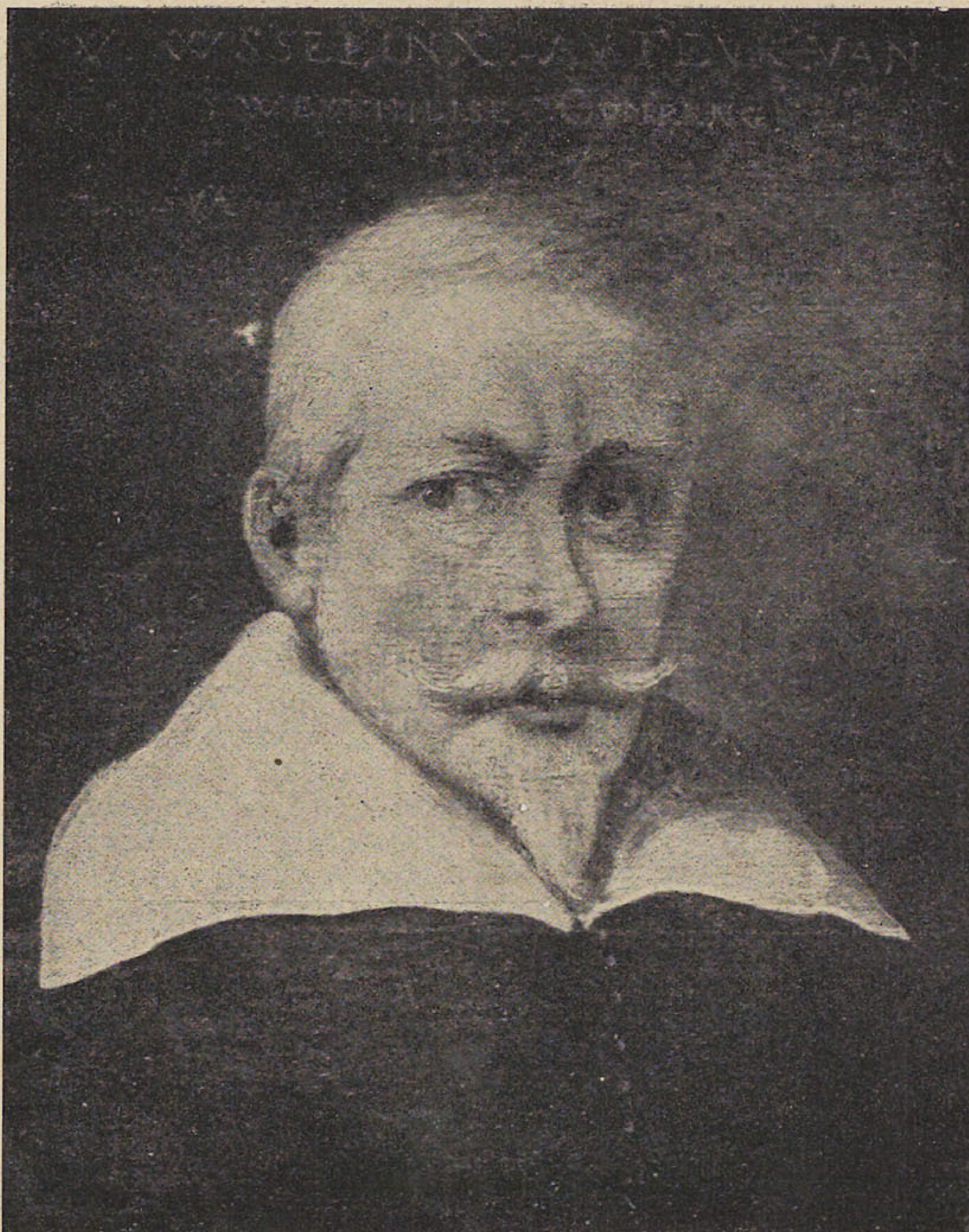
men zich de ruggen, breede stralen zweet druipen van de lichamen, het werk gaat voort. Onder de breede zonnehoeden arbeiden de Chineezen — ze heffen de patjol hoog op, de zon flitst er op — en dan slaan ze met hun zware slagen de aarde los.
Het snelle water, door een goot geleid, sleept die aarde mee: het tin-erts werkt zich los en zakt omlaag. Met gretige handen wordt het opgeschept, hoe meer hoe liever, hoe vlugger hoe beter, want dat erts is geld en macht en de wereld schreeuwt erom, gooit de banknoten bij stapels op de directie-tafel. De directie seint: sneller, harder, we bieden extra-premie . . .
Mannen worden geworven, met scheepsvrachten komen Chineesche koelies aan, met troepjes van tien tot twintig komen Maleiers uit hun kampongs, gelokt door Limin, den ouden mandoer, die met de krokodillen spreken kan, die met zijn volk weet te praten, die hun voorrekent, dat ze een nieuwe boot, een nieuw dak op hun hut zullen verdienen, een kapmes op den passar koopen kunnen, een „baadje” en wat niet al.
De Europeanen jagen met hun motoren de mijnen langs, ze staan al in de vroegte achter hun meettoestel, ze rollen de kaarten uit, ze gaan in hun witte pakken door de modder, nog tot in den nacht berekenen ze, overleggen ze bij den gelen petroleumschijn van de kantoorlamp.
„De baas” slaat met de vuist op tafel, de groote ontginningsmachines zuchten en steunen; er kan nog meer gepresteerd worden maar . . . het is de droge tijd!
Het water in de Soenggei wordt tot een smal modderig stroompje en de rivier ligt met zijn breede modderbanken te stinken en te rotten, dat je ervan walgt.
De kleine ajers loopen droog, in de afgedijkte bassins zakt het water, staan de baggermolens te piepen en te knarsen in een bruinige drap. Wat te doen? De Europeanen hebben in het bedrijf water noodig, zoo'n eenvoudig gootje, waardoor het water omlaag stort, dàt kunnen ze niet missen; en juist nú, nu men vanuit „Holland” scherpe telegrammen verstuurt om erts, om productie, nu aan de beurs de prijzen met sprongen omhoog gaan, nu is er geen water!
Menschen zijn te koop, menschen zijn bereid te zwoegen onder de zengende zonnestralen, machines stampen en bonken, de vrachtauto's voeren het brandhout aan, de electriciteitsfabriek leidt langs zware kabels haar stroom, ze kan nog meer leveren, er staan nog reserves klaar, maar water . . . water is niet te koop, voor geen geld, voor niets!

Nederlanders weten te graven, de laatste druppels te leiden, den stroom te versnellen — ze wagen den strijd.
Vanmiddag gaat Helders over de kleine paadjes door de bedding; voorbij den kampong gaat-ie langs de ladangs, den stroom op. Hij volgt de rivier, onderzoekt of in den bovenloop soms een dam is gelegd door de Maleiers. Oh, niet om te saboteeren, maar er is gebrek aan water, ze hebben het noodig voor hun tuinen, voor de wasch, om te drinken. Wat hebben zij hier in de goenoengs te maken met de breede Soenggei daar beneden, wat weten zij van de Maatschappij-techniek.
Maar op de urenlange wandeling kan hij niets vinden, alleen in den kampong klaagt men over watergebrek en of de toewan niet een vrachtauto met blikken water kan sturen, zooals ze nu al dagen langs de Europeesche en Chineesche woningen rijden tot hier aan den houtaankap van Lo Fa Sen toe? Helders poetst zelf zijn tanden met Apolinaris, met „Ajerbelanda”, een fleschje kost vijf en zeventig cent op de Soos. Straks moet ie er zich nog

mee mandiën ook! Dat vinden ze pajahbetoel, en ze hopen met den toewan op regen en ze zien naar den strakblauwen hemel, maar geen mensch kan een voorspelling doen, zelfs de oude wijze Limin niet.
Water!
De Japanners bieden grof geld voor erts, de Chineezen weten niet voor wie ze het erts winnen, ze krijgen hun loon, ze denken niet aan den verkoop. Maar berichten gaan van mond tot mond. Er komt 's avonds een speelman in de Noenpang, hij geeft een voorstelling: men mag hem met messen steken, men mag hem met een kapmes op de dijen slaan en hij heeft een vertelling . . . het erts gaat naar Japan . . . staakt . . . dan vertelt ie z'n verhaal door, maar ze luisteren al niet meer, ze mompelen onrustig, ze zullen staken. Ze zullen . . . het bedrijf stil leggen . . . Tsjang Kai-Tsjek ziet vanaf de muurplaat toe op hun boycot van Japansche waren, op hun gang naar de bioscoop, waar de Chineesche legers in eindelooze colonnen optrekken. De communisten zien toe vanuit de schaduw, ze verspreiden hun pamfletten in het Chineesch, in het Maleisch.
Als de mandoer deze dreiging overbrengt, ziet Helders hem strak aan: „heb je ze zelf niet hooren vertellen, hoe de veldpolitie Japansche visschers heeft opgebracht, dat de politie-boot dagelijks uitvaart, om hen uit de wateren te verjagen?"
Met menschen kun je praten, je kunt ze van hun plannen afbrengen, je kunt ze leiden naar waar je wil, maar water is voor geen geld of goede woorden te krijgen, hier.

De rivier loopt droog, in de bassins staat een modderige pap, die traag door de goot stroomen wil, maar halfweg haar geringe snelheid al verloren heeft. Helders poetst zijn tanden met Ajer-belanda, hij mandiet met stinkend bruinig water; vandaag of morgen liggen ze stil, ondanks zijn berekeningen, ondanks de hoofdingenieur, die is komen kijken.
De communisten wroeten, hij heeft al van die vlugschriften verscheurd, een rapport is onderweg naar den controleur, het zooveelste! Hem zien ze verwijtend aan, de mandoers worden afgesnauwd, de koelies aangezet om de goten uit te diepen en boven hen staat een wolkenlooze hemel. Vandaag of morgen, de natte moesson zal doorbreken.
Allah is groot, zegt Limin, zoo is de wil van Allah, het gewas verdroogt op het veld, de steenen waterkan ruikt vuns, men kan met zoovelen maar weinig drinken.
De Europeaan wringt met ijzeren energie de laatste druppels vocht uit de rivier, versnelt nòg weer den loop, rammelt met rijksdaalders, straft, looft premie uit en eindelijk, als plotseling de regen aankomt ruischen over de oetan en zich als een ondoorzichtbaar gordijn stelt tusschen pondok, en de verre goenoengs, als het water omlaag plenst alsof de wereld ermede moet worden weggespoeld, dan rolt-ie een cigarette, kijkt op zijn horloge en terwijl de kilte van het vocht hem even rillen doet, zegt-ie: precies, zooals ik het had berekend, zonder stagnatie, dat basin klopte: we draaien!
De rivier zwelt aan, rommelt omlaag, sleurt dat mee, wat men met geen man en macht versjouwen kan, rukt boomen weg, beukt met overmoedig geweld op den dijk, waarachter de mijn ligt.
De dijk!
In een regenjas gaat Helders 's avonds nog zelf over den dijk, een ploeg is bezig takkenbossen met rottan vast te leggen daar, waar de wering bedreigd wordt. Ze hebben olielampen bij zich: schimmenspel boven het kolkende water. Een varken voor de Noenpang, een varken krijgen ze.
Water, zonder water draaien we niet! Nu weer het water bedwingen, er tegen vechten, het afvoeren. Auto's razen over het eiland, motoren knetteren de smalle boschpaden af, overal witte helmhoeden, Nederlandsche mannen ver van hun land, ze staan op post. Het regenwater doorweekt hen, het spoelt de communistische pamfletten weg, er is maar één gedachte: de dijk, de mijn en als ze het redden kunnen . . . het varken.
Als de mandoer breedvoerig van geluk spreken wil, kijkt Helders hem aan tot-ie klein ineenschrompelt en met een grijns erkent, dat de Maatschappij zich niet verrekent, dat de toewan pienter-sekalie is, dat-ie zeker Administrateur zal worden en rijk, en hij hoopt dat de toewan dezen mandoer dan niet zal vergeten.

WILLEM USSELINCX

EN DE NEDERLANDSCHE KOLONISATIE IN AMERIKA

In 1579 pleegden de Walen verraad aan de zaak van den Opstand door zich bij de Unie van Atrecht aan de zijde van de Spanjaards te scharen. Kort daarop verbonden zich de Dietsche gewesten bij de Unie van Utrecht. Al beteekenden de Unies van Atrecht en van Utrecht dan ook niet een scheuring in de Dietsche gewesten, zooals wel eens verkeerdelijk wordt voorgesteld, toch was de afval der Waalsche gewesten van zeer groote beteekenis in den strijd tegen de Spaansche onderdrukking. Immers, de bekwame Spaansche veldheer Parma, kon thans vanuit Wallonië de Dietsche Nederlanden binnenrukken. Stad na stad, zij het dan ook veelal na hevigen strijd, werd door Parma genomen. Maastricht, dat zich zoo dapper had verdedigd werd in 1579 uitgemoord; 's-Hertogenbosch, Turnhout, Diksmuiden - Duinkerken - Wijnocksbergen, Steenbergen, Oudenaarde en Ieperen wist Parma te veroveren en nadat in 1584 na hevigen tegenstand van de burgerij Brugge en Gent waren gevallen, vielen in 1585 Antwerpen, Mechelen en Brussel.

Was een stad in handen van de Spanjaards gevallen, dan kon de protestantsche bevolking kiezen tusschen terugkeer tot de roomsch-katholieke kerk, ballingschap of den dood. In Antwerpen waren de Spanjaards iets gematigder. Daar werd een termijn gesteld [1]).

Meer dan honderdduizend Zuidnederlanders verlieten hun steden om zich in het Noorden te vestigen. Groot was de invloed van de Zuidnederlanders in het Noorden. Deze invloed deed zich gelden op vrijwel elk gebied, op dat van den godsdienst, van de taal, van de kunst, van den handel, van de nijverheid alsmede op het gebied van de binnenlandsche en buitenlandsche politiek. De Zuidnederlanders waren energieke lieden, met over het algemeen groote ervaring en met veel traditie. Zij waren voor het meerendeel overtuigde calvinisten. Echter niet allen. Er waren ook roomsch-katholieke Antwerpsche handelaren,

die zich in het Noorden vestigden, omdat zij, als gevolg van de sluiting van de Schelde, welke den val van Antwerpen noodzakelijkerwijze met zich medebracht, hun bedrijf niet meer konden voortzetten.
Hoewel het onjuist zou zijn de geweldige vlucht welke de handel in Holland en Zeeland omstreeks 1600 nam, uitsluitend aan de sluiting van de Schelde en aan de komst van de Zuidnederlanders toe te schrijven, moet toch worden gezegd dat de Antwerpenaars een geweldigen en gunstigen invloed op den handel hebben gehad.

* * *

Een van die vele Antwerpsche kooplieden die zich in Holland en Zeeland vestigden was Willem Usselincx.
Willem Usselincx was in 1567 te Antwerpen geboren. Zijn vader, afkomstig uit Hasselt in Limburg, was koopman te Antwerpen. Usselincx was als calvinist opgevoed.
Toen Antwerpen in 1585 in handen van de Spanjaards viel was Willem Usselincx dus ongeveer 18 jaar. Hij was toen niet in zijn geboorteland, maar vertoefde elders teneinde zich te bekwamen in handelszaken. In Spanje, Portugal en op de Azoren deed hij veel kennis op betreffende den Westindischen handel alsmede betreffende de gesteldheid van de Amerikaansche streken. In die jaren in het buitenland had Usselincx zich weten op te werken tot een vermogend man.
In 1591 komt Usselincx in het Vaderland terug en vestigt zich te Amsterdam waar hij door zijn groote kennis van handelszaken en door zijn vermogen in de kringen der Amsterdamsche kooplieden wordt opgenomen. In deze kringen maakte Usselincx propaganda voor de oprichting van een algemeene compagnie voor den handel op Amerika. Bij hetgeen Usselincx met zoo een compagnie wilde bereiken, kunnen we drie soorten doeleinden onderscheiden n.l. militaire, handelsdoeleinden en kolonisatiedoeleinden.
De oorlog tegen de Spanjaards woedde op Neerlands grondgebied. Spanje kon den oorlog betalen met de geweldige schatten die het uit Amerika haalde. Usselincx nu, wilde het oorlogsterrein naar Amerika verplaatsen door Spanje daar aan te vallen. Spanje zou zich op de verdediging van die streken werpen, maar daar had Spanje in de onderdrukte volken talrijke vijanden. Daarom moesten de Nederlanders daar ook wapens invoeren en de volken inwijden in de geheimen van de krijgskunst opdat zij de Spanjaards goed zouden kunnen bestrijden.
Niet alleen zouden wij Spanje beletten de schatten naar Europa te vervoeren, maar wij zouden die schatten zelf nemen en zouden dus den oorlog beter kunnen betalen. Terecht vond Usselincx het winnen van den oorlog tegen de Spanjaards zoo belangrijk, dat hij van meening was, dat de steden voor het welslagen van zijn hierboven geschetste plannen een gedeelte van haar inkomsten moesten beschikbaarstellen. Voorts wilde Usselincx dat er verbodsbepalingen kwamen tegen overdaad, banquetten, weelderige kleeding enz. opdat het geld dat daaraan werd verkwist, voortaan voor den oorlog zou kunnen worden besteed. Men ziet dat er ook op dit gebied dus niets nieuws onder de zon is.

Spanje had vooral belangstelling voor de goud- en zilverproduceerende streken van Amerika. Usselincx was van meening dat ook de vaart op de andere deelen van Amerika zeer bevorderlijk zou zijn voor den Nederlanschen handel. Talrijke producten zouden wij uit Amerika kunnen betrekken, zooals suiker, gember, hout, verfwaren, zout, huiden, tabak, gesteenten, paarlen, verschillende vruchten, olie, wijn, katoen, enz.
Van grooten invloed zou deze handel ook op de Nederlandsche nijverheid zijn,al was het alleen al maar door de groote bedrijvigheid, welke de bouw en de uitrusting van de schepen met zich mede zouden brengen. Maar al deze voordeelen zouden nog van veel grootere beteekenis zijn indien de Nederlanders zich niet zouden beperken tot handeldrijven, maar indien zij zouden overgaan tot het stichten van een groot koloniaal rijk.
Usselincx wilde groote groepen van Nederlanders naar Amerika laten uitwijken om daar een groot, Nederlandsch koloniaal rijk te stichten. Hoewel er ongetwijfeld in de 17de eeuw, ook in het begin, een zekere mate van welvaart heerschte, waren er toch belangrijke groepen die het niet tot een behoorlijk bestaan konden brengen. Usselincx wilde deze „overtollige" bevolking doen uitwijken naar Amerika.
De kolonisten zouden zich in de eerste plaats met den landbouw en de veeteelt moeten bezighouden. Zij zouden zelf moeten werken en niet het werk aan neger- of indianenslaven moeten overlaten. Wel zouden zij zich bij

[1]) In artikel 6 van de overeenkomst waarbij Antwerpen zich overgaf werd het volgende bepaald:
„Ende alsoo den wille van den Coninck niet en is dese soo vermaerde stadt, wesende ghefondeert op de trafficque ende Coopmanshandel te ontblooten van volck of rigoureuselijck te verjachen de ghene die daer binnen sijn: Alle de voors. Borgeren ende Inghesetenen sullen aldaer moghen blijven houden hun residentie, den termijn van vier gheheele Jaeren, sonder aldaer ondersocht of geinquieteert te worden int stuc van hunne conscientien, oft ghedwonghen te worden tot nieuwen Eedt om tfeyt vande Religie. Midts aldaer levende in stillicheyt ende sonder desordre ende schandael, om hen daerentusschen te beraden en ende resolveeren of sy sullen willen leven inde exercitie vande oude Catholycke, Apostolijcke, Roomsche Religie, om inghevalle niet, hen alsdan binnen denselven tijt te moghen vrijelijk vryten landen vertrecken, alst hun goedduncken sal, in welcken ghevalle hen toegelaten sal worden, de vrije gebruickenisse van alle hunne goederen, om daer van te disponeren, de selve te transporteren, vercoopen, oft allieneren, ghelijck sij bevinden selen te behoorene oft de selve te doen regieren, ontfangen ende administreren, bij alsulcken als sij daertoe selen willen stellen, ende deputeren, ende comende van levende lijve ter doodt buiten oft binnen den lande sonder testament te maecken, sullen de voorschreven goederen volghen de naeste erffgenamen, indirecte of collaterale linien."

kunnen laten staan door negers of indianen, maar als vrije arbeiders. Van slavenarbeid was Usselincx een tegenstander. Niet uit zedelijke overwegingen, maar uit economische. Het was een misverstand volgens Usselincx om te denken dat het voordeeliger was om met slaven te werken, want „men seyt gemeenlick dat met onwillige honden quaet hasen vangen is, ende dat ongewilligen aerbeyt swaer valt; dat volck arbeyt so lange als den stock op den rugge is; al wat sij doen is sonder industrie, alles doende als onvernuftige dieren met grooten arbeyt. Eén man van desen lande sal meer wercks aflegghen als dry swerten, die groot gelt costen, ende als sy eenigen onwillige cryghen, so vergeven sy haer selven oft sterven van honger om haer meesters spijt te doen, want weten anders geenen middel om haer te wreken, dan dat se hare ongenadige meesters soo doen haer ghelt verliesen, ende also wordt dikmaels yemandt, die door veel slaven rijck is, in corten tijt arm, als daer sterfte onder comt."

De producten van landbouw en veeteelt zouden de kolonisten uitsluitend aan het moederland mogen verkoopen. Met geen ander land zouden zij mogen handel drijven. Deze goederen zouden dan betaald kunnen worden met industrieproducten uit het moederland, want aan de kolonisten was het ten strengste verboden zich met nijverheid bezig te houden. De Amerikaansche kolonie was dus tevens bedoeld als afzetgebied voor Nederlandsche industrieproducten.

De Engelsche koloniën in Amerika hebben later inderdaad de rol gespeeld die Usselincx den Amerikaanschen koloniën ten opzichte van Nederland had toebedeeld, n.l. afzetgebied voor industrieproducten uit het moederland, terwijl de koloniën op haar beurt grondstoffen en landbouwproducten aan het moederland leverden.

De Oostindische koloniën waren eigendom van particulieren nl. van de aandeelhouders van de Vereenigde Oostindische Compagnie. De Westindische koloniën zouden eigendom van den Staat moeten zijn. De Staten-Generaal zouden militairen steun en bescherming moeten verleenen. De kolonisten van hun kant zouden zich jegens de Staten-Generaal verplichten slechts met de compagnie, welke in naam der Staten-Generaal optrad, handel te drijven. Het koloniale rijk zooals Usselincx zich dat had gedacht zou vanzelfsprekend een calvinistisch land moeten zijn. Joden wilde Usselincx niet in de kolonie hebben, want op hen heeft hij het niet begrepen. „Op de Joden, dier syn, kan men nyet betrouwen; dat volck is t'ontrou ende cleynhertich, ende bovendien alle de werelt, maer voornemelyck aller christenen vyant."

* * *

Usselincx heeft veel tegenwerking ondervonden. Zijn actie voor een Westindische compagnie voerde hij ook in de jaren kort voor de sluiting van het Twaalfjarig Bestand. Daar een aantasten van Spanje in zijn Amerikaansche koloniën onvermijdelijk een voortzetting van den oorlog zou beteekenen kon Usselincx alleen maar steun verwachten van de oorlogspartij. De voorstanders van het sluiten van een wapenstilstand onder leiding van Van Oldenbarnevelt waren zijn vijanden. Pas na het einde van het Bestand, toen de Contraremonstrantsche oorlogspartij aan het bewind was gekomen, werd overgegaan tot de oprichting van de Geoctrooieerde Westindische Compagnie.

De opzet zoowel als de werkwijze was niet overeenkomstig de plannen van Usselincx. Voor Usselincx was de stichting van een groot koloniaal rijk met een Nederlandsche bevolking hoofdzaak. Bij de G.W.C. stond de kaapvaart op de eerste plaats. Pas in de tweede plaats kwam de normale handel, terwijl de kolonisatie slechts op zeer bescheiden schaal en met bescheiden middelen plaats vond en alleen daarom reeds tot mislukking gedoemd was.

Beschouwen wij thans in het kort de drie gebieden waar pogingen tot kolonisatie zijn gedaan. Deze gebieden zijn:

1. Nieuw Holland.
2. Nieuw Nederland.
3. De Wilde Kust of Guyana.

Nieuw Holland werd het gebied in Brazilië genoemd. De verovering van dit gebied werd betaald met de door Piet Hein in 1628 veroverde millioenen. Een treurspel is de geschiedenis van deze kolonie van het begin tot het eind. Even leek het alsof het beter zou gaan toen Johan Maurits in 1636 gouverneur werd, maar ook zijn bewind is verre van gelukkig geweest. Ongetwijfeld had Johan Maurits zijn kwaliteiten, maar hij had te kampen met oorlogen tegen de Portugeezen en Indianen en werd in dien strijd onvoldoende gesteund door het moederland.

In 1654 moest Nieuw-Holland voor Portugal capituleeren.

Nieuw Nederland, het gebied in Noord-Amerika waar thans Nieuw York ligt, bood ongetwijfeld nog meer mogelijkheden voor kolonisatie dan het Braziliaansche gebied, al was het alleen al maar omdat het klimaat voor Nederlanders daar veel gunstiger is. De kolonie Nieuw Nederland dankte haar ontstaan niet aan de oprichting van de Westindische Compagnie. In 1609 was het gebied ontdekt door den in dienst van de Oostindische Compagnie staanden Engelschman Hudson, die een noordwestelijke doorvaart naar Amerika zocht. Naar aanleiding van het verslag van zijn reis werd in Amsterdam een Compagnie van Nieuw Nederland opgericht en geleidelijk vestigden zich groepjes Nederlanders in het nieuwe land. Met de oprichting van de Westindische compagnie ging de Compagnie van Nieuw Nederland en haar bezittingen naar deze compagnie over.

Kolonisatie op groote schaal was hard noodig, want van Engelsche zijde dreigde gevaar. In

1606 had koning Jacobus n.l. aan twee Engelsche compagnieën het gebied van den Atlantischen tot den Stillen Oceaan geoctrooieerd. De vestiging van Nederlanders in Noord-Amerika werd van Engelsche zijde als indringing beschouwd en van Engelsche zijde werd ook niet nagelaten bij herhaling tegen de Nederlandsche kolonisatie te protesteeren, maar deze protesten werden door ons prompt en zeer terecht van de hand gewezen met de opmerking, dat een proclamatie van souvereiniteit waardeloos is, wanneer zij niet door feitelijke inbezitneming wordt gevolgd.
Met de jaren werd de toestand der Nederlanders in Nieuw Nederland echter nijpender. De Engelschen pakten de kolonisatie in Amerika op grootsche wijze aan en Nieuw Nederland kwam als een enclave in Engelsch gebied te liggen. Toch kwamen naar Nieuw Nederland groepen Nederlandsche gezinnen, maar deze groepen waren klein, te klein om op den duur de opdringende Engelschen te kunnen weerstaan. Dat niet meer kolonisten zich in Nieuw Nederland vestigden moet voor een deel ook daaraan worden toegeschreven dat de voorwaarden van vestiging door de vele beperkingen die de Westindische Compagnie oplegde, niet aantrekkelijk waren.

De wilde kust of Guyana was het gebied, dat Usselincx bestemd had voor zijn calvinistisch Nederlandsch Rijk. Dit gebied was echter door zijn klimaat veel minder gunstig dan Noord-Amerika. Alleen met slavenarbeid kon men daar in die dagen iets bereiken. In afwijking van Usselincx' plannen werden hier dan ook slaven ingevoerd.
Vooral onder Zeeuwsche leiding hebben zich in dit gebied verscheidene groepen Nederlandsche kolonisten gevestigd. Het succes was echter niet overweldigend. Ook de kolonisatie in dit gebied werd niet op grootsche wijze aangepakt. Veel Portugeezen en Joden hebben zich later ook in die gebieden gevestigd, zoodat van het Nederlandsche koloniale Rijk zooals Usselincx zich dat had gedacht ook in dit opzicht niet veel terecht is gekomen.

* * *

Willem Usselincx was zijn tijdgenooten een eind vooruit. Terwijl men over het algemeen slechts belangstelling had voor die ondernemingen, welke onmiddellijk gewin beloofden, maakte Usselincx plannen voor een koloniaal rijk van Nederlandschen aard. Hij wilde niet slechts den overzeeschen handel

KAART VAN NIEUW NEDERLAND

bevorderen, maar had inzicht in de economische structuur van het land en betrok dan ook den landbouw en de nijverheid in zijn plannen. Zijn uitspraak dat de landhandel de rechterhand en de zeehandel de steunende linkerhand was, bewijst voorts, dat hij, hoewel, toch hoofdzakelijk bij den zeehandel betrokken, den zin vòor verhoudingen niet verloren had.
In Usselincx' plannen voor een Westindische Compagnie nam de kaapvaart een naar verhouding slechts geringe plaats in. Kolonisatie was voor hem de hoofdzaak. De Amsterdamsche kooplieden hadden echter slechts voor die kaapvaart belangstelling. Met de kolonisatie hadden zeker goede resultaten kunnen worden bereikt, zeker in Nieuw Nederland. De resultaten die de Engelschen bereikten bewijzen dit. Maar de zaak werd verkeerd aangepakt. De kolonisatiepogingen werden gekenmerkt door halfheid en waren daarmede tot mislukking gedoemd.

Van de geraadpleegde literatuur vermeld ik in het bijzonder:
Dr. C. Ligtenberg: „Willem Usselincx".
Prof. Dr. P. Geijl: „Geschiedenis van den Nederlandschen stam", deel II.

HENK PLAIZIER

Nederlanders in Zuid-Afrika

Toen omstreeks 1885 het eerste goud gevonden werd in de omgeving van Barberton (Transvaal), had dit tot gevolg, dat de aandacht van de geheele wereld, doch in het bijzonder van Engeland, op Transvaal en den Oranje Vrijstaat werd gevestigd en dat van heinde en verre menschen binnen stroomden. De regeeringen dezer beide landen kwamen daardoor tegenover problemen te staan, die dringend om oplossing vroegen.
Aldus gebeurde het, dat omstreeks 1890 een enorme uitbreiding werd gegeven aan de spoorwegnetten. Het hiervoor noodige geschoolde personeel was echter niet aanwezig en de Ned. Zuid-Afrikaansche Spoorweg Mij zag zich genoodzaakt, groote contingenten geschoold personeel uit Holland te betrekken. Toen in 1895 de oproepen daartoe dringender werden, was ik 18 jaar en met pioniersdrang bezield, solliciteerde ik. De toestemming mijner ouders had ik niet dan na veel heftige scènes en tranen verkregen. In October 1895 werd ik aangenomen als telegrafist en vertrok in November van dat jaar, nauwelijks 19 jaar oud, naar Transvaal — en honderden anderen met mij.
Mijn eerste standplaats was Johannisburg. Wat daar tot stand kwam op het gebied van het verkeerswezen was grootsch. In een korte spanne tijds waren drie hoofdlijnen gereed, die verbinding gaven met de kuststeden Kaapstad, Durban en Lorenço Marquez.
Niettegenstaande het voor ons Hollanders onwennige klimaat werd er gezwoegd en gewerkt met geestdrift en overgave.
Steeds meer Nederlanders kwamen in die jaren naar Zuid-Afrika om als regeeringsambtenaren, onderwijzers, bouwkundigen, enz. hun beste krachten in te zetten voor de jonge Republieken.
Daar is werk verricht! Veel en grootsch werk, waarvoor de Nederlanders zich met hart, kop en vuist hebben gegeven in harmonische samenwerking met de Boeren. Want in die dagen was de verstandhouding tusschen Nederlander en Boer goed, ja hartelijk; wij Hollanders hadden niet te klagen over de gastvrijheid en vriendelijke opneming in de gezinnen der Boeren, zoolang als wij ons fatsoenlijk en eerlijk gedroegen. Hadden wij eens het in ons gestelde vertrouwen misbruikt, dan was het ook voor immer verloren. In dat opzicht hadden de Boeren de oude Hollandsche stoerheid bewaard.
Niettegenstaande de grootsche prestaties der Nederlanders op alle gebied en niettegenstaande den goeden wil van de beide Boeren-Regeeringen om het den buitenlanders, met behoud van eigen zelfrespect, zooveel mogelijk naar den zin te maken, begonnen zich in die jaren reeds donkere wolken boven den Transvaalschen hemel samen te pakken, die op 11 October 1899 losbarstten en een der wreedste oorlogen ontketenden, die de wereld ooit had gezien. Op dien gedenkwaardigen dag in October 1899 toonden de Nederlanders eerst recht, uit welk hout zij gesneden waren! Cijfers kan ik niet noemen, maar wel weet ik, dat duizenden zich meldden om als vrijwilligers aan de zijde der Boeren te strijden voor de vrijheid en onafhankelijkheid onzer stamverwanten; toen gaven de Hollanders eerst recht blijk van hun liefde voor dat land en toonden zij, dat zij niet daar gekomen waren alleen om te verdienen, maar dat zij het ook wilden dienen.
Duizenden van de besten schaarden zich als vrijwilligers onder de vanen van de Boerenrepublieken.
Let wel, het was *het volk*, dat kond gaf van zijn gevoelens, en niet onze toenmalige Regeering. De diplomatieke, economische en financieele belangen lieten dat niet toe. Maar het geweten, het rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk sprak!
Het bewijs werd gegeven, toen een grijsaard,

„de Leider van zijn volk en de lijder voor zijn volk", Oom Paul, een pelgrimstocht naar Europa maakte, om hulp en steun te zoeken voor zijn volk, dat een doodsstrijd streed om zijn bestaan en langzaam verbloedde door de meedoogenlooze wijze, waarop Engeland te werk ging.
Toen gaf het *Nederlandsche volk* hem een huldiging, zooals zelden iemand is te beurt gevallen, doch onze Regeering hield zich officiëel afzijdig. Een vergeefsche reis!
Vergeefsch? Neen, toch niet gehéél vergeefsch was zijn pelgrimstocht, want in die donkere dagen van 1899—1902 ontkiemde in het bloed van àlle ware Afrikaanders en alle oer-echte Nederlanders, een nieuwe eendracht, die nooit is gestorven, maar leeft en groeit.
Wel gekneusd, maar niet gedood was de geest van Zuid-Afrika en van allen, die toen medeleefden.
Dit is zoo mooi beschreven in het gedicht van Dr. Du Toit:

VERGEEVE EN VERGEET

Daar het 'n dooringboompie
Vlak bij die pad gestaan,
Waar lange ossespanne
met sware vragte gaan.

En een dag kwam daarlanges
'n Ossewa verbij
Wat met sij sware wiele
Dwars oor die boompie rij.

„Jij het mos, dooringstruikie
Mij, dander dag, gekrap;
En daarom het mijn wiele
Jou kroontje plat getrap".

Die ossewa verdwijn weer
agter 'n heuveltop,
En langsaam buig die boompie
Sijn stammetje weer op.

Sijn skoonheid was geskonde
Sijn bassies was geskeur;
Op een plek was die stammetje
So amper middedeur.

Maar tog het daar die boompie
Weer stadig reggekom,
Want oor sij wonde druppel
Die salf van eie gom.

Ook het die loop van jare
Die wonde weggewis —
Net een plek blij 'n teken
Wat onuitwisbaar is.

Die wonde word gesond weer
Als jare kom en gaan
Maar daar die merk word grooter
En groei maar aldeur aan. —

J. C. LUTKIE

Oudste der Oud-Vlaamsche Doopsgezinden in Twente. Een reis naar Dantzig en het Weichselgebied in 1719.

De band, die in vroeger eeuwen bestaan heeft tusschen de Nederlandsche kolonisaties van Doopsgezinden in het Oosten van Pruissen, bij Dantzig en in het Weichselgebied en het moederland is thans wel geheel verloren gegaan.
Toen de oude Doopsgezinden, die aan het eind der 18e eeuw naar het Zuiden van Rusland, naar de Oekraïne, waren getrokken, na den vorigen wereldoorlog bij de invoering van het bolsjewistische régime aan de gruwelijkste vervolgingen blootstonden en steun en hulp zochten bij het land, dat eens de bakermat van hun geslachten was geweest, was de hulp, die zij uit ons land ontvingen, slechts uiterst gering. Er werd, door de groote moeite, die het eertijds daartoe opgerichte hulpcomité zich getroostte, slechts een bedrag van circa *f* 35.000 bijeengebracht, hetgeen belachelijk weinig is, vergeleken bij de gelden, die in Nederland spontaan geofferd werden, toen de vervolgde joden in Duitschland hulp noodig hadden.
De huidige ontwikkeling in de nieuwe ordening van Europa heeft de belangstelling voor deze oude Nederlandsche kolonisatiegebieden weer bijzonder actueel gemaakt en van alle zijden wordt thans geschiedenis, ontstaan en verloop dezer gebieden belicht en onderzocht.
De meeste dezer publicaties kunnen bij ons niet den indruk wegnemen, dat veel van hetgeen over deze onderwerpen geschreven wordt, een zekere kunstmatigheid vertoont. Dit ontstaat ongetwijfeld daardoor, dat elk levend bewustzijn van een band tusschen ons en deze verre gebieden verloren is.
Dat dit vroeger anders was, is zeker. In het bijzonder bij de oude Doopsgezinden was in vroeger eeuwen de band met de Oost-Pruisische kolonisatiegebieden uitermate levendig. Een treffend bewijs hiervoor levert een merkwaardig geschriftje, dat bewaard wordt in de Bibliotheek der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. Dit geeft een volledige reisbeschrijving uit het jaar 1719 van een tocht naar

Het Bloedig Tooneel,

OF

MARTELAERS

SPIEGEL

DER

DOOPS-GESINDE

OF

Weereloose Christenen,

Die/ om 't getuygenis van JESUS haren Salighmaker/ geleden hebben/ ende gedood zijn/ van CHRISTI tijd af/ tot desen tijd toe.

Versamelt uyt verscheyde geloofweerdige Chronijken, Memorien, en Getuygenissen.
Door T. J. V. BRAGHT.

Den Tweeden Druk.

Besonder vermeerdert met veele Autentijke Stucken, en over de hondert curieuse Konstplaten.

t'AMSTERDAM,

By J. vander DEYSTER, H. vanden BERG, JAN BLOM, Wed. S. SWART, S. WYBRANDS, en A. OSSAAN. En Compagnie. 1685.
Met Privilegie.

Dantzig en het daaraan grenzende Weichselgebied, gemaakt door één mijner verwanten, den „Bisschop" der Oud-Vlaamsche Doopsgezinden in Twente, Hendrik Berends Hulshoff, tezamen met zijn broeder Arend Hulshoff, teneinde daar de Doopsgezinde broeders te „vermanen" en de voetwassching te verrichten. Reeds eerder was gegaan een andere Oudste der Doopsgezinden, namelijk Alle Derks uit Groningen. Deze had tal van goede wenken over de beste reisroute, zoomede gegevens over logeergelegenheden en Poolsche wisselkoersen doen toekomen, alsook een lijst der Doopsgezinde broeders, die hij bezocht had.
De beide broeders reisden over land naar Harlingen, en gingen vandaar per schip naar Vlieland, waar zij aan boord genomen werden door een Amsterdamschen driemaster die hen naar Dantzig bracht. Als geschenken voor de broeders in het Oostland werden een groot aantal boeken, in hoofdzaak bijbels, gezang- en martelaarsboeken meegenomen, zooals deze de eertijds geliefde lectuur waren. Na een voorspoedige reis komen zij te Dantzig aan en vinden onderdak bij goede vrienden, die hun woonplaats in de voorstad Schotland hebben. De omgeving wordt als volgt beschreven:

„Wij waren op de hoge sijdt Scotlandt te huijs en gingen daar eens in de hoven, daar ongemeen veel kerssen en ander vrugten in waren en dan voornamelijk rosen, daar de vrienden vrij wat gelt voor konden kopen. Dese hoven gaan soo steijl tegen de bergen op, dat het te verwonderen is en zijn op 't hoogste soo hoog, dat men over de stadt, over kerk en torens kan henen sien. Agter de hoven is dan veel bergagtig landt, daar kostelijk koren op wast en zijn op sommige plaatsen soo steijl, dat men soude seggen, dat het schier onmogelijk was om te hantieren en worde evenwel nog gebouwt. Van dese bergen konde men het lege landt oversien, dat seer kostelijk landt is, alsoo dat hier een ongemeen landt is vol van vleijs, vis, melk, boter, kese en wat de menschen behoeven."

Bij deze woorden komen ons de verzen van Vondel te binnen, waar deze in zijn Gijsbrecht van Amstel de engel Raphaël aan het einde laat zeggen:

„Zijn wil is, dat ghij treckt na'et vette land van Pruissen,
Daer uit het Poolsch geberght de Wijsselstroom koomt ruisschen,
Die de oevers rijck van vrucht genoeghelijck bespoelt,
Verhou U daer, en wacht totdat de wraeck verkoelt,
Ghij zult in dit gewest een stad, Nieuw-Holland bouwen,
En in gezonde lucht, en weeldige landouwen
Vergeten al uw leet en overbrogten druck".

Na eenigen tijd in Dantzig vertoefd te hebben, gaat de reis dan per wagen het land in.

„Onse voerman hiete Jacob Kempener, was ook van die doopsgesinde vrienden op Schotlandt. Des avonts quamen wij nog 5 mijl van de stadt an een plaatsjen, geheeten Sipkouw; daar bleven wij 's nagts. Dinsdags den 4 's-morgens om 3 uijr gingen wij weer an de reijs. Om 8 uijr quamen wij te Geelen; daar pleijsterden wij weer; omtrent half elf vaarden wij door een bos; daar was het soo vol eerbesen en everbesen, dat wij 't nooijt soo meer gesien hebben; gingen eens van de wage en pluckten onse genoegen en vaarden doen weer voort en quamen doen om half 1 in 't stadtje Nijenborg, daar wij doen weer pleijsterden; quamen om 1 uijr weer an de reijs en quamen doen om 5 uijr op de Groep an Jacob Bertels huijs, sijnde een man van de ander doopsgesinden; daar hadden wij een brief en 2 boekjes an te bestellen, die van Ale Derkx an hem gesonden en gegeven worden. Dese man ontfing ons vrientlijk, dat het meer als gemeen was, en mogt niet hebben, dat wij 's avonts souden wegreijsen, maar mosten daar vernagten en laten onse voerman varen en dan wilde hij 's morgens met ons varen en brengen ons bij onse vrienden. Woensdag den 5 's morgens om 8 uijr quamen wij weer an de reijs; omtrent half elf waren wij op een hooge berg, daar de lieden verscheijden wegen bouwden; sulk landt dat dit jaar woest lag en in een ander kamp was een scheper met veel schapen. Nu regt an de weg, daar wij verbij vaarden, daar waren 2 wolven, die loerden op

OURNAAL VAN DE
REIS VAN HENDRIK
BERENTS HULSHOFF
NAAR DE DOOPSGE-
ZINDE GEMEENTEN
N POLEN EN
PRUISSEN IN 1719

die schapen; maar, doen wij daar anquamen, weken soo met een sagte draf uijt de weg in de rogge, daar wij se soo in konden sien gaan en staan en sagen ons an."

Hij reist dan met zijn broeder naar de Doopsgezinde nederzetting, die hij in zijn dagboek Pschighofke noemt, maar die thans Przysiersk of Heinrichsdorf geheeten wordt, wordt hier zeer gastvrij ontvangen en besteedt daar zijn tijd met toespreken der geloovigen, het aannemen van verscheidene „ankomelingen", werkt mede aan de verkiezing van enkele ouderlingen, bevestigt verschillende lidmaten, en verricht de „voetwassching", „'t welke met veel tranenstortinge geschiede".

Ook de vrienden van „de overkant van de Wijsel", uit het Koenpat (Konopath bij Schwetz) waren gekomen, als Derk Wiggerts en IJsaäk Geerts.

Nadat hij met zijn broeder ongeveer acht dagen temidden der Doopsgezinde broeders heeft doorgebracht, vertrekt hij weer.

„Doen sijn met ons gevaren 4 wagens vol van onse vrienden wel bij 3 uijr gaans, om ons nog te vergeselschappen, daar wij na gedaan gebedt met groete droefheijdt doen van maalkander zijn gescheijden.

De namen van die vrienden, die ons vergeselschapten, zijn dese:

Hans Voet en zijn vrouw,
Hendrik Vonk,
Jacob IJsaäcks en zijn vrouw,
Tobijas Spaarlink,
Peter Jans en zijn vrouw,
Eernst Smit en zijn vrouw,
Cornelis Riggers,
Adam Raatslafs weduw,
Heijn Onrouw weduw,
Abraham Onrouw en zijn vrouw,
Peter Bekkers vrouw,
Saartje Wedel weduw,
Antje Koppers ook weduw,
David Derks,
Hendrik Tesmer,
Hans Onrouw en zijn vrouw.

De terugreis naar Dantzig gaat dan over de Nehrung naar den Weichsel, over Kompagnie en Sanskau naar Montau,

„daar bleven wij des nagts bij een van de Vriesche doopsgesinde, geheten Pieter Balster, die ons vroentlijk ontfing en gaf ons eten en drinken".

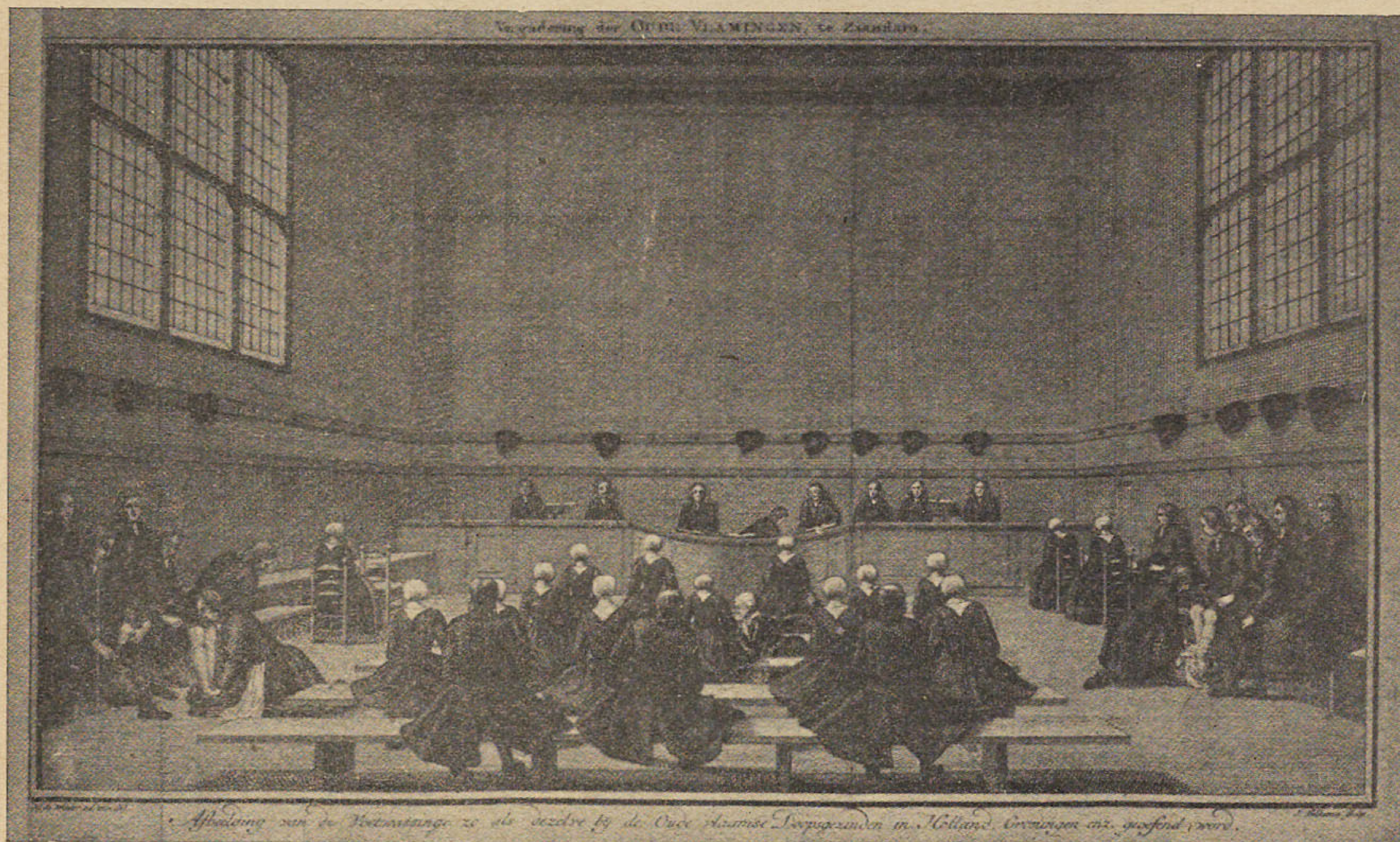
Over Nijenborg, Heltendorp, Mewe, Subkau, Dirschau, en Stüblau de Dantziger Werder door,

„dat een kostelijk landt is. Wij telden in een boer sijn landt peerden en koeijen; bevonden soo kleijn als groot 67 koebeesten en een bolle, daar niet een kalf bij was, en 21 peerden met de veulen."

Ook enkele beschrijvingen der Poolsche toestanden zijn de moeite waard om aangehaald te worden.

Er heerschte blijkbaar in dien tijd een groote droogte in dit gebied, en daarom heeft een zeker Poolsch landheer de vrouwen van zijn gebied bevolen

dat sij 't water uit de leegte mosten halen en dragen 't op hooge santbergen in een kuijpe, die sij mosten voldragen en storten het daar uijt; daar 't geen nut kon doen en

VOETWASSCHING DOOR DE OUDE VLAAMSCHE DOOPSGEZINDEN TE ZAANDAM

dat om dese reden, dat hij hem inbeelt, dat dese groote droogte door de vrouwen toverije veroorsaakt worde en dat de vrouwen door dit water dragen dan soo souden vermoeijt worden, dat sij 't dan weer souden laten regenen".

Hendrik Hulshoff beschrijft dan nog, hoe het geloof aan toovenarijen in deze streken onder de Poolsche inboorlingen nog algemeen is, en dat velen daardoor op de gruwelijkste wijzen aan hun eind komen,

„Bij Toren (Thorn) worden de vrouwen grouwelijk behandelt met pijnigen, dat haar de borsten afgebrandt worden en onder voeten soo gebrandt, dat haar de senuwen daaruijt gesteken hadden, dat ook selfs 2 doopsgesinde vrouwen al gevlugt zijn van Toren in 't Holms, omdat sij mede berugt waren".

Het handschrift besluit met een uitvoerige lijst van alle Doopsgezinde broeders en zusters, die Hendrik Berends Hulshoff op zijn reis door het Weichselland heeft aangetroffen, in Przysiersk 57, in Koenpat 109, te Posterwolde 14, op Schoonzee 21, in totaal 157, de kinderen niet meegerekend.

Tevens worden de lidmaten opgegeven, die Alle Derks, die reeds eerder deze gebieden bereisd had, aantrof, allen met zuiver Nederlandsch klinkende namen, die een afkomst uit de Hollandsche provincies doen vermoeden. Later, in 1733 heeft Hendrik Hulshoff zijn reis nog eens herhaald, — degenen, die in dien tijd gestorven waren, heeft hij nog in zijn boekje aangeteekend.

In tijden, die daarna kwamen, zijn de banden, die Nederland met het Oostland verbonden, langzamerhand afgebroken.

In deze tijden worden zij echter weer aangeknoopt, en nog menig Nederlander, maar niet alleen meer de Doopsgezinden, zullen de reis van Hendrik Berends Hulshoff opnieuw gaan maken en daar „een seer kostelijk landt" vinden, dat „vol is van vleijs, vis, melk, boter en kese".

L. TEN CATE

Zoo ... zien Nederlandsche soldaten den Kaukasus

Wanneer men het Duitsche front in het Oosten met een reusachtige nijptang zou vergelijken, die zich met beide kaken diep in het Russische lichaam vastbijt, om er langzaam maar zeker de levenskracht uit weg te scheuren, dan staan op de beide spitsen van de tang Nederlandsche soldaten. In het Noorden staan de mannen van het Nederlandsche Legioen, in het Zuiden de mannen van de Waffen ϟϟ.

De Kaukasus is de meest levendige tegenstelling met ons Vaderland, die men zich maar denken kan. Kenmerkt zich ons land door eindelooze horizonten, waartegen zich slechts boerderijen, molens en boomenrijen afteekenen, de Kaukasus slokt iederen horizon op in de weergaloos massieve en kantelige bergketens, die zich van Zwarte Zee tot Kaspische Zee vrijwel ononderbroken voortzetten. Kenmerkt zich ons land door

. . . „eindelooze rivieren,
die traag door oneindig laagland gaan",

zooals Marsman eens schreef, de Kaukasus woelt en kookt van ontelbare kleine stroompjes, beekjes en riviertjes, die alle even onstuimig uit de bergen snellen en die even hartstochtelijk draven als de bewoners met hun breede ronde mutsen en wijde kozakkenmantels op hun watervlugge paardjes. De eenige overeenkomst met Nederland is misschien het vele vee, dat men hier ziet. Doch het ziet er heel anders uit dan bij ons. Bij ons grazen enkele welgedane koeien met glanzende huid, hier in den Kaukasus dwalen groote kudden magere beesten met langharige, ruwe huiden rond, die in de vlakte hun karig voedsel zoeken.

De rivieren en riviertjes, die den Kaukasus kriskras doorsnijden, zijn gletscherrivieren. Dat beteekent dus, dat zij in den winter weinig water bevatten en in de lente uit hun oevers springen, wanneer sneeuw en ijs op de bergen gaan dooien. Daarom ziet men op het oogenblik overal kolossaal breede beddingen met groote en kleine ronde rivierkeien be-

zaaid, waarin slechts kleine, smalle stroompjes voortsnellen. Dit is zelfs bij een groote rivier als de Terek het geval, die momenteel een veel grootere bedding bezit dan hij noodig heeft.
Het Kaukasusgebergte is weergaloos hoog. De twee hoogste toppen, die men maar weinig te zien krijgt, omdat zij meestal in dit jaargetijde door wolkensluiers omgeven zijn, hebben den vorm van een kegel. Zij zijn de Kasbek, die 5043 m en de Elbrus, die 5629 m hoog is. U kunt zich voorstellen, hoe wij, Nederlandsche soldaten, naar dit bijna geheel onbegroeide, naakte rotsgebergte opzien, wanneer de zon felle schitteringen op de sneeuw en de glanzende rotsen werpt, terwijl als het ware een sjaal van dikke wolkenflarden losjes om de bergkammen gewonden is. De Kaukasus is beroemd om zijn sprookjes en ik kan dit goed begrijpen. Hier heerschen de grootsche en geheimzinnige machten der natuur, waarop de fantasie gemakkelijk verder kan spelen. Hier ligt het voor de hand de beide reuzen Kasbek en Elbrus als vijandige machten te zien, die elkaar op leven en dood bestrijden met den bliksem en den donder der luchten.
De Kaukasus is ook beroemd om zijn dichters, die door het grootsche landschap werden geïnspireerd. Niet alleen heeft de Russische dichter Alexander Puschkin hier gewoond en gewerkt, de Kaukasus heeft ook zelf een groot dichter voortgebracht: Michael Lermontow, die in de harten ook van de eenvoudige menschen en boeren voortleeft.
Wat de bevolking betreft, is de Kaukasus een ware volkerentuin. Hier komen vrijwel alle rassen en religies der aarde samen. In de steppe tusschen Stalingrad en Mosdok wonen de Kalmukken, een Mongolenstam uit het verre Oost-Azië. Hier wordt Boeddha aangebeden en draaien de gebedsmolens.
Daarnaast komen Slavische, Turksche en zelfs nog enkele Indo-Germaansche volksstammen voor, deels afgesloten gebieden vormend, deels kriskras verstrooid over den geheelen Kaukasus. Meermalen heeft het mij getroffen, dat zelfs een heuvelkam genoeg is om de Grieksch-Katholieke van de Islamitische religie te scheiden, en dat deze godsdienstverschillen berusten op een verscheiden rassensamenstelling. Ja, zelfs in een en hetzelfde dorp zag ik Germaansche koppen naast Slavische, Mongoolschen naast Turkschen inslag. Men moet dit steeds voor oogen houden, sprekende over den volkerentuin van den Kaukasus, dat er buiten de bepaalde stamgebieden een zeer sterke vermenging en dooreenklutsen heeft plaatsgevonden. Dit is door de Sovjets ook met opzet bevorderd, om deze koppige, vrijheidslievende bergvolken eronder te krijgen. Armeniërs, Georgiërs, Kabardiniërs, Karatschaiers, Baghestaners, Aserbedschaners zijn alle volkeren, die zich hartstochtelijk en langdurig tegen de Sovjet-heerschappij hedden verzet, doch die in de twintiger jaren hebben moeten bukken toen de Kaukasische legers onder generaal Denikin door de Bolsjewisten waren verslagen.
Waarvan leven al deze menschen? Vooreerst heeft de Kaukasus natuurlijk zijn wereldbeteekenis door de olieproductie van Grosny, Baku, Malkobek en andere plaatsen. Verder bestaat er in het Kubangebied in den West-Kaukasus een belangrijke korenverbouw. Doch de eigenlijke midden-Kaukasische volkeren leven van de paardenteelt en de veeteelt. De Kaukasische paarden zijn wereldberoemd, en de beste stoeterijen zijn reeds in Duitsche handen gevallen. Het is hier echter heelemaal niets bijzonders heele troepen paarden door de vlakten te zien zwerven op zoek naar voedsel. Zij kunnen plots de wegen oversteken en het „moderne verkeer" danig hinderen.
De bergen en heuvels van den Kaukasus zijn voor een belangrijk deel van vulkanischen oorsprong. Daardoor is het begrijpelijk, dat er hier verschillende badplaatsen zijn voor warme en zwavelbaden. Piatigorsk en Kisslіwodsk zijn beroemde namen uit de sfeer van het vooraanstaande Rusland, zoowel uit den tsaristischen tijd als uit den nieuwen tijd van de bolsjewistische partijbonzen.
Zoo is de Kaukasus voor ons, Nederlandsche strijders, een totaal nieuwe ervaring. Doch denkt U vooral niet, dat de strijd hier in den Kaukasus een soort studie- of plezierreis is. Slechts een enkele maal is het ons gegeven iets te zien of te hooren van het volk der Kaukasiërs, meestal zitten wij in de modder en in den vuilen grond, in het vuur van de „Iwans", die ons uit al hun loopen beschieten. Meestal staan wij op wacht, met het geweer aan den voet, speurend naar den verraderlijken vijand, die zijn uiterste reserves in den strijd werpt om deze slagader van zijn rijk voor afsnijden te bewaren. De strijd is hard en bitter en kost menigen kameraad. Daarom juist zijn wij verheugd ook eens uren te kunnen beleven, waarin wij deze inspanningen te boven kunnen komen en iets kunnen vernemen over land en volk.

H. A. M. VAN DER HEIJDEN,
ᛋᛋ-Rotten-führer

Kaukasus, 5 December 1942.

NEDERLANDSCHE NEDERZETTINGEN IN OOST-EUROPA

Dat de bewoners van de lage landen bij de zee, dat wil dus zeggen de bewoners der Nederlanden en aangrenzende streken, een groot aandeel hebben gehad in de hergermaniseering van de in den loop der eeuwen op de Slaven heroverde gebieden, mag langzamerhand als bekend worden verondersteld, ook al hebben de geschiedenisboeken dit onderwerp nimmer vermeld. De Oostkolonisatie, in feite het historische, laatste hoofdstuk van een verschijnsel, dat zich reeds in voor-historische tijden in steen-, brons- en ijzertijd heeft voorgedaan, is en blijft „ein Ruhmesblatt in der niederländischen Geschichte".
Oostland, het land, gelegen daar, waar Germanen en Slaven elkander begrensden — Oostland, dat eens bij Wezer en Elbe, vervolgens tusschen Elbe en Oder, daarna tusschen Oder en Weichsel en nu eindelijk tusschen Weichsel en Wolga ligt, het heeft ons voorgeslacht telkens en telkens weer aangetrokken en steeds weer zijn wij bereid gebleken ons beste bloed er voor in te zetten. De jonge boeren, die in 1106 uit het bisdom Utrecht naar het lage land van den Beneden-Wezer trokken; de Vlamingen, die in de twaalfde eeuw zich in Hongarije vestigden, of zij, die terzelfdertijd zich in Holstein neerlieten op verzoek van graaf Adolf II; die de Altmark koloniseerden onder Albrecht den Beer; zij, die der Fleming zijn naam gaven, zij allen deden hetzelfde, wat tegenwoordig onze jonge boeren wederom doen, maar nu nog verder oostwaarts; zij maakten het land, op de Slaven heroverd, weer Germaansch.
Aan het einde van de twaalfde eeuw vestigden zich reeds Nederlanders — ik gebruik deze benaming gemakshalve, want eigenlijk kan men in die verre eeuwen dat woord, dat een staatkundig begrip is, nog niet gebruiken — langs de Oder. Van een Nederlandsche kolonie in Silezië is in 1175 sprake, wanneer we afzien van een kleine, vermoedelijk Waalsche handelsnederzetting in Breslau in 1150, en een dergelijke in Praag, die we in 1178 genoemd vinden, terwijl we omstreeks 1200 er een in Brünn vermeld vinden. Ook laten we de mogelijkheid buiten beschouwing, dat Bruno, bisschop van Olmütz, jongere broer van Adolf IV van Holstein, bij zijn zeer omvangrijke kolonisaties in het Sudetenland, ook Nederlanders gebruikt heeft naast de Westfalen, die er stellig een nieuw vaderland hebben gevonden, al is het natuurlijk zeer waarschijnlijk, dat er ook bewoners van Twente onder dezen zijn geweest, want in welk opzicht verschillen zij, verschilden zij in die tijden zeker! van de Neder-Saksen, die iets verder oostwaarts wonen?
Voor de kolonisatie in Silezië moeten worden genoemd het Cistercienserklooster in Leubus en het vrouwenklooster te Trebnitz en dat te Heinrichau. Verder de Augustijners te Naumburg aan de Bober en de Koorheeren te Breslau, de Praemonstratensers te Breslau en bisschop Laurentius aldaar, evenals de wereldlijke heeren: Hendrik I en Hendrik II van Neder-Silezië, benevens Micislaus en Wladislaus, hertogen van Oppeln. Door den inval der Mongolen in 1241 werd aan dezen arbeid natuurlijk een zware slag toegebracht, maar onverdroten werd het werk voortgezet. Zoo werd geheel Silezië in den loop van de 14e eeuw Germaansch, niet alleen ten Westen, maar ook ten Oosten van de Oder. In de eerste plaats zijn het bij die kolonisatie natuurlijk kolonisten geweest, die niet direct uit de lage landen bij de zee kwamen, maar jongere zonen uit nederzettingen, die reeds vroeger in de Altmark b.v. waren gesticht. Maar naar het mij voorkomt, is er wel degelijk sprake van menschen, die zoo zij geen Nederlanders waren, dan toch nog dicht bij hun Nederlandsche afkomst stonden. Hoe is het anders te verklaren, dat in een acte van 1262, die betrekking heeft op het klooster van Leubus, men spreekt van Vlaamsche hoeven? Verder is het hoogst merkwaardig, dat de voorwaarden, waaronder de kolonisten zich konden vestigen, volkomen overeenstemmen met die, waarop de vorsten in het Brandenburgsche de Nederlandsche kolonisten in hun landen hebben opgenomen.
Het Nederlandsche bloed, dat in den strijd tegen de Slaven in Silezië werd ingezet, hetzij direct, hetzij indirect uit onze streken afkomstig, werd nog verder oostwaarts in de Poolsche gebieden van beteekenis geacht. In 1210 schonk Wladislaw Odoniz voor een te stichten klooster, Priment aan het Obrobruch, land ter bewoning volgens Duitsch recht. In 1225 volgde een schenking van land in de buurt van Nakel aan de Netze aan de kloosters Leubus en Heinrichau en in 1234 werden zulke Silezische Duitschers in de wouden aan de Dunajec in Galicië ter nederzetting gebruikt. In 1243 werd Powidz in den kreis Witkowo naar Duitsch recht gesticht. Nemen wij aan — en ik geloof, dat tegen deze veronderstelling weinig is in te brengen — dat in Silezië vroeger Nederlanders zijn gebezigd, dan staat het ook vast, dat zij of hun nakomelingen in de Poolsche gebieden wederom hun sporen hebben verdiend bij de hergermaniseering van deze landen, voorzoover dat toen is gelukt.
Richten wij thans onze aandacht op het noordoostelijk deel der Germaansche laagvlakte. In de 13e eeuw begon daar, bij den Weichsel, dewerkelijke kolonisatie. Zoowel de Duitsche Orde als de bisschoppen van Ermland en Samland ontwikkelden daar een groote bedrijvigheid. De kustplaatsen kregen voornamelijk hun immigranten uit Lübeck en Westfalen, maar de boeren kwamen ook hier weer vooral uit de Nederlanden, hetzij direct, hetzij via de Brandenburger Mark of Silezië. Door hen werden de kleinere steden in het binnenland gesticht. In het privilege, dat de Hochmeister Hermann van Salza aan de steden Kulm en Thorn gaf, en dat door zijn opvolger Eberhard van Sayn in 1251 werd bevestigd, staat uitdrukkelijk: „Denselben unsen burgeren verkoufte wir ire gut, die sie von unsem huse haben, zu vlemischen rechte". Bijna alle Pruisische steden en dorpen zijn later gesticht met Kulmsch recht. Zoo werd het Vlaamsche recht een soort Magna Charta voor het geheele gebied der Duitsche Orde. Als onomstootelijk voorbeeld mogen we hier noemen de stad Pruisisch Holland, in welker stichtingsoorkonde van 1297 staat: „Quam secundum primos locatores qui de Hollandia venerant, Holland appellavimus". Dit land moet voor onze land- en volksgenooten der 13e eeuw dezelfde aantrekkingskracht hebben gehad als Amerika in de 19e eeuw. Hier duiden plaatsnamen als Flemming in den kreis Rössel en de kolonisatie van Woyniten en Wusen door een zekeren Johan Fleming in 1288, op verdere succesvolle resultaten.
In de 13e eeuw verebt langzaam de Oostkolonisatie, omdat alle redenen, zoowel positieve als negatieve, die het geheele verschijnsel in het leven hadden geroepen, waren verdwenen. In de Nederlanden begon de bedijking en regeling van de waterloopen, bedijkingen en inpolderingen vergrootten de hoeveelheid betrouwbaar land. Maar dat niet alleen. Er waren de steden, die vooral in de late Middeleeuwen in omvang en in bloei toenamen als gevolg van handel en industrie. Daardoor konden vele handen, die vroeger met moeite in het boerenwerk brood verdienden, in de steden geregeld en veel werk vinden. Ook de toenemende behoefte aan voetvolk in de legers verschafte talloozen de gelegenheid tot verdienste en avontuur. En niet alleen, dat velen in deze legers een bestaan vonden, de langdurige twisten tusschen de verschillende gewesten, de telkens weer uitbrekende epidemieën waren ook menigeen zijn dood, zeker niet in het minst onder de bewoners van het onbeschermde platteland, dat aan plundering en afpersing bloot stond. Zoo zwijgt de 14e eeuw vrijwel geheel over kolonisatie. Alleen vanuit de steden trokken wat kooplieden naar de steden aan de Oostzee, in verband met den toenemenden handel.
De Nederlanden hadden in die dagen dus geen overbevolking, die weg kon trekken, weg moest trekken naar onbewoonde streken in Oostland. Er was echter nog een andere oorzaak, die de Oostkolonisatie verminderde. Men had in het Oosten ook minder behoefte aan nieuwe bewoners dan in vroegere eeuwen. De grenzen naar Oostland werden niet verder uitgezet. Het Rijk had weinig innerlijke kracht, terwijl het nationaliteitsgevoel bij de tot op dat oogenblik in kultureel en politiek opzicht beheerschte volken zich

begon te verheffen. Alleen een krachtig Rijksgezag had aan dit verschijnsel een Halt! kunnen toeroepen en juist dit gezag begon te ontbreken. Zoo verdween b.v. in de 15e eeuw Hongarije als invloedssfeer van de Germaansche gedachte. Want de strijd tusschen Bohemen en Hongarije, waarin Matthias Corvinus te Breslau zelfs door Silezië en de Lausitz gehuldigd werd, werd door den vrede van Ofen beëindigd, waarbij Moravië, Silezië en de Lausitz inderdaad aan Matthias kwamen.
Plotseling breekt dan in het midden van de 16e eeuw een nieuw tijdperk van kolonisatie oostwaarts aan als gevolg van de geloofsvervolgingen. De meeste van de toenmaals gestichte nederzettingen lagen echter dicht bij de grenzen van de gewesten, die door Karel V en later door Philips II direct werden bestuurd. En in alle opzichten droegen deze kolonies het karakter van iets tijdelijks, vooral ook, omdat het voornamelijk stedelingen waren, die hun toevlucht buiten onze grenzen zochten; zij verplaatsen zich veel gemakkelijker dan boeren.
Zoo maakt dan ook de kolonisatie van de 16e eeuw in het algemeen een weinig grootschen indruk en zou nauwelijks de moeite van het noemen waard zijn, ware er niet één gebied, dat toenmaals van de grootste beteekenis was, namelijk Pruisen. Er is reeds gesproken van Nederlandsche nederzettingen aldaar in de 13e eeuw. Deze kregen in de 14e en 15e eeuw nog steeds aanvullingen. En dat is geenszins verwonderlijk, omdat er tusschen de Nederlandsche steden en dit gebied voortdurende handelsbetrekkingen waren en zich in de steden als Danzig, Koningsbergen en Elbing altijd Nederlanders bevonden.
In de 15e eeuw had het land van de Duitsche Orde zeer geleden. Deze wonden waren nog niet geheeld, toen de Poolsch-Duitsche oorlog van 1519—1521 eindigde met de volkomen nederlaag, zoowel in militair als politiek opzicht, van den jongen Hochmeister Albrecht van Brandenburg. In de steden lag alle handel stil, groote deelen van het platteland waren verwoest. De waardevolle kolonisatie van vroeger eeuwen was vrijwel te niet gedaan. Hertog Albrecht heeft getracht dit alles te herstellen. Hij haalde Nederlanders, Duitschers, Schotten, Bohemers naar zijn land, maar van dezen zijn de Nederlandsche kolonisten de belangrijkste, niet om hun aantal, maar om de bizondere positie, die zij in Pruisen hebben ingenomen. Bovendien hielden zij het meest vast aan de eigenaardigheden en gewoonten, die zij meebrachten uit hun geboorteland.
Deze naar Pruisen uitwijkende vervolgden waren niet gelijk zij, die dicht bij de grenzen bleven, op tijdelijke nederzetting in den vreemde ingesteld, maar waren wel degelijk echte kolonisten. Dat men zich daarvoor naar Pruisen wendde, werd in niet geringe mate in de hand gewerkt door de beloften, die Albrecht deed om zich kolonisten te verwerven. Gelijk hijzelf in 1529 zeide: „Nachdem wir dieselben Hollender schwerlichen alher an uns bracht, mochten wir wol leiden, das auch dermassen mit ihnen gehandelt, dardurch sie und auch andere under uns zu zihen nicht scheue gemacht".
Dat Albrecht werkelijk zijn best deed kolonisten te verwerven, wordt nog eens bewezen, omstreeks het midden van de eeuw, toen hij trachtte de Nederlanders, die zich in de Poolsche gebieden van Pruisen hadden gevestigd, naar zijn eigen land over te hevelen. Ook de aldaar reeds gevestigde Nederlanders traden als werfagenten op: „So wilden wy al onse vlyt doen, om meer companye tot ons te trecken, so met brieven en sommighen van ons in Holland te schicken tot verbetheringhe der lande van Pruyssen". Dat deze agenten in hun voorspiegelingen wel eens wat te ver gingen, blijkt uit de mededeeling, „dat dieghenen, die hier uyt Hollant gecomen waren, wederom terugghe getoghen syn, unde die by ons geweest unde gewoent hebben, so quaden geruft in Holland gebrocht hebben, dat niemant hier tot ons komen sal willen".
De kolonisten in Pruisen kwamen voornamelijk uit de noordelijke gewesten, vooral uit Holland, Zeeland en West-Friesland, minder uit Overijsel, Friesland, Brabant en Vlaanderen. Wij kunnen bij deze immigranten twee soorten onderscheiden: stadsbewoners, voornamelijk kooplieden, handwerkers en wat geleerden, en ten tweede plattelandsbewoners, namelijk boeren en wat handwerkers. De eersten vestigden zich natuurlijk in Koningsbergen en in mindere mate in Memel, de laatsten op het land. In Oost-Pruisen was vooral het zoogenaamde Oberland zeer door de oorlogen getroffen, vooral het noordelijk deel, het ambt Pruisisch Holland. De stad Holland had zich in 1520 aan de Polen moeten overgeven. De dorpen van het Oberland waren verwoest, de kerken verbrand, de bewoners naar Slavischen trant gedood, voorzoover zij niet hadden kunnen vluchten. Op de velden, die al spoedig in een wildernis veranderden, ontbraken de noodige arbeidskrachten en maakte gespuis het leven onzeker.
In deze streek nu werden twee groote complexen land aan de Nederlanders ter bewoning toegewezen. Het eene lag ten Oosten van de stad Holland bij Schmauch, ter grootte van 200 hoeven, ongeveer 3400 ha, het andere ten Noorden van de genoemde stad van ongeveer de halve grootte. Dan waren er nog twee kleinere stukken, meer zuidelijk en westelijk van Holland gelegen, die ook ongeveer 1700 ha groot waren. Het geheel had dus den niet geringen omvang van 7100 ha.
Het begin van deze kolonisatie valt in 1527. Het eerste contract werd afgesloten met Hendrick Claassen van Alkmaar en Thomas Lorentz van St. Maarten op Kulmsch recht. De in het contract genoemde zes dorpen zouden met een honderd families, zoo ongeveer 500 tot 600 zielen, worden bezet. Wel waren deze niet terstond aanwezig, maar de aangekomenen begonnen reeds de enkele achtergebleven bewoners weg te werken. Als middelpunt kozen zij het dorp Bardeyn, het tegenwoordige Bordehnen. Toen de stad Koningsbergen ook pogingen deed kolonisten te verwerven voor de aan de stad behoorende landerijen, verbood de hertog dat uitdrukkelijk, omdat hij er een gevaar in zag voor zijn eigen plannen.
Toch had Albrecht geen succes met zijn kolonisatie. Want reeds in het volgend jaar 1528 was een aantal der immigranten naar Danziger gebied weggetrokken. Dit werd nog erger, toen de Hauptmann van Pruisisch Holland, namelijk Eck van Reppichau, omdat hij niets van den Nederlandschen aard begreep, hun nationale afzondering en hun afwijkende boerendoening wantrouwde, in steeds slechter verhouding tot de kolonisten kwam te staan. In 1528 trok zelfs de ondernemer Hendrick Claassen weg naar het Poolsche gebied van Pruisen.
Met den belangrijkste der achtergeblevenen, Geert van Wormer, werd nu een nieuw verdrag gesloten. De zaak ging toen langzaam vooruit, zoodat men in 1530 een eigen schout en predikant kon kiezen. Nieuwe kolonisten sloten zich nu ook aan.
Maar, gelijk reeds is vermeld, hadden zich niet alleen koloniën gevormd in het land van Albrecht, doch ook in het gebied van Danzig en in het Poolsche gebied van Pruisen. Dat zich Nederlandsche kolonisten in het gebied van Danzig nederzetten, is, gezien de oude handelsbetrekkingen met deze stad, zeer begrijpelijk. Waren deze kolonisten handwerkslieden of handelaars, dan konden zij geen plaats vinden in de stad, maar moesten zich daarbuiten vestigen, in de voorsteden, waar zij een soort dorpsgemeenschap vormden. Hier werden zij echter ternauwernood geduld vanwege de concurrentie. Daarentegen vonden zij een gastvrij onthaal in de in de nabijheid gelegen plaatsen Neu-Schottland en Hoppenbruch, die aan den bisschop van Lesslau behoorden. Daar ontstond dan ook een belangrijke Nederlandsche handwerkerskolonie in het midden van de 16e eeuw.
Geheel anders stond het met de boeren, die zich in het gebied van Danzig wilden vestigen. Voor hen had de stad een prachtig kolonisatiegebied, de Kleine of Danziger Werder ter beschikking, een streek, die in alle opzichten met het Nederlandsche landschap overeenkwam. Hier hadden Nederlandsche boeren reeds vroeg groote landerijen verworven en hierheen vluchtten dan ook de kolonisten van Albrecht.
Ook in Elbing, dat eveneens in de oorlogen sterk geleden had, werden Nederlandsche immigranten graag ontvangen. Daar werd zelfs de Nederlander Willem Gnapheus in 1535 tot rector der Latijnsche school benoemd. Al spoedig breidden de nederzettingen zich buiten het stedelijk gebied uit en zoo werd Elbing een even groote concurrent van Albrechts kolonisatiepogingen als de stad Danzig.
Na de aansluiting van de nieuwe kolonisten in Bardeyn was het eenige jaren rustig in deze Nederlandsch-Pruisische nederzetting. Maar al spoedig bleek het, dat de kolonie niet aan de verwachtingen van Albrecht voldeed. Er was niet meer dan een vijfde van de hun verleende landerijen bezet en het inwonertal bleef daaraan evenredig. Het door

J O P P E N G A S S E   T E   D A N Z I G

hen nog steeds niet bewoonde deel werd nu door Duitsche en Poolsche kolonisten bezet, terwijl hun kerkelijke uitzonderingspositie vernietigd werd door den bisschop van Pomesaniën. Toch kwamen er in de jaren 1530 tot 1536 steeds nieuwe kolonisten naar deze nederzetting. Maar even zoovelen trokken, gelijk reeds gemeld is, weer weg, hetzij naar Danzig, hetzij naar de Poolsche gebieden.
Toch had Albrecht zijn kolonisatiepogingen, ondanks deze slechte resultaten, nog niet opgegeven, want in 1538 gaf hij aan een nieuwe groep kolonisten het dorp Schönberg uit en verleende hun het recht van eerste aanspraak op het nabijgelegen Judendorf. Deze kolonie ontwikkelde zich goed en nam inderdaad Judendorf in bezit. Ook de oude kolonie Bardeyn, die in deze jaren ernstig te lijden had van ziekte, werd blijkbaar met nieuwe kolonisten bezet, want breidde zich langzamerhand uit. Helaas versterkte juist deze uitbreiding den argwaan van de overheden en bij de kerkelijke visitatie van 1534 bleek duidelijk, dat de kolonisten in hun opvattingen van doop en avondmaal niet overeenstemden met de Pruisische kerkelijke verordeningen. Deze ontdekking werd gevolgd door een bevel, het hertogdom te verlaten. Een deel van de boeren beloofde zich te schikken en zoo trok een klein percentage van de bewoners van Bardeyn en Schönberg naar Koningsbergen en beloofde beterschap. De rest had zich aan zijn verplichtingen onttrokken en was gevlucht!
Deze zaken deden echter ook de aandacht vallen op de in Koningsbergen aanwezige Nederlanders, die zich daar als kooplieden hadden gevestigd. Niet alleen, dat zij met de grootste moeite het burgerrecht verwierven, maar onder allerlei voorwendsels ontnam men hun weer graag het eenmaal verleende recht, zij werden gevangen genomen, alles uit naijver op hun bloeiende ondernemingen. De Hertog daarentegen trad herhaaldelijk als beschermer van deze kooplieden op, omdat de aanwezigheid van nijvere en rijke onderdanen immers in overeenstemming was

met zijn plannen. En de toevloed van Nederlandsche vluchtelingen was juist in die jaren bizonder groot
Deze menschen, aan wie de stad den toegang ontzegde, vonden nu een toevluchtsoord op de hertogelijke goederen. Met dezen bevolkte Albrecht de Rossgarten, zoodat in 1540 de meeste van de daar woonachtige families van Nederlandsche afkomst waren. Zoo werd de Rossgarten een soort concentratiepunt voor de Nederlanders in Koningsbergen. Hun positie was in het geheel niet slecht want zij hadden een sterken ruggesteun aan de Nederlanders, die aan het hof een grooten invloed hadden, als Polyphemus en Gnapheus. Toen hun invloed echter taande, brak ook het onweer los over de hoofden van allen, die zich tot dat oogenblik in hun gunst hadden gekoesterd. In 1543 werden alle Nederlanders uit de Rossgarten verhoord, met hetzelfde resultaat als het onderzoek naar het geloof der kolonisten op het platteland had opgeleverd. Zij werden verbannen. Daarmede was de positie van de Nederlanders in het hertogdom Pruisen zeer achteruit gegaan. Wel kwamen er nog steeds na 1543 nieuwe, maar zij misten de bescherming van den Hertog en den invloed aan het hof.
Maar we zagen reeds, dat niet alle Nederlandsche kolonisten in Bardeyn en Schönberg verbannen waren. De kleine schare, die gebleven was, kon echter de kolonies niet op peil houden. Bardeyn verdween spoedig; de kolonisten losten zich op in de Poolsche en Duitsche bevolking. Schönberg bleef, hoewel ook de laatste kolonisten gevlucht waren, dank zij nieuwe kolonisatie. Ook deze nieuwe werden met verbanning bedreigd, als zij kerkelijke dwalingen vertoonden, maar zij voegden zich en bleven. In 1566 werd zelfs onderhandeld over een nederzetting van een groote schare Nederlanders, die een voorloopig onderdak in Danzig hadden gevonden. In 1558 werden deze onderhandelingen afgesloten. Zij vestigden zich in eenige dorpen, maar keerden nog in hetzelfde jaar naar Danzig terug. Onderhandelingen met nieuwe kolonisten in het volgend jaar mislukten. In 1560 is de Nederlandsche kolonisatie op het platteland van Pruisen tijdens de regeering van Albrecht afgesloten.
Hun laatste steunpunt hadden de Nederlanders in Koningsbergen verloren, toen Gnapheus in 1547 uit Pruisen verbannen werd. Wat de kolonie in Rossgarten betreft, ook deze verloor gaandeweg zijn beteekenis en al kwamen er in den loop van den tijd nog wel nieuwe kolonisten zich in Koningsbergen en omgeving vestigen, als een aparte kolonie kan men deze menschen niet meer beschouwen. Heel anders verliep de kolonisatie in het Danziger gebied. Kenmerkend voor de overlevering is, wat een oude Mennonitische kerkkroniek, de Orlofferfelder Gemeindechronik zegt: „Zuvor, ehe unsere Voreltern aus Holland alhier ins Land gekommen, sind einige von den Mennonisten aus Deutschland hergekommen, um die Gegend zu besuchen, weil es aber lauter Moräste und Gebüsche gewesen, und ihnen selbiges urbar zu machen, als zu beschwerlich erschienen, so haben sie nicht wollen herziehen. Die Holländer aber haben es mit die Wassermühlen gezwungen, und davon haben die Deutschländer nicht Wissenschaft gehabt". Al moge dit misschien wat overdreven zijn, een feit is het, dat na de dijkbreuk van 1543, waardoor het geheele gebied van de Danziger Werder onder water kwam te staan, de stad Danzig het geheele land aan Nederlanders ter drooglegging en kultiveering heeft uitgegeven. Zonder twijfel waren deze kolonisten voor een groot deel de door Albrecht van Pruisen verdrevenen, want het jaar 1543 klopt volkomen.
Het eerste verdrag, dat wij kennen, is van 1547 met den Nederlandschen locator Philip Edzema, wellicht een Fries. Hem en zijn compagnie werd het landgoed Reichenberg gegeven. De kolonisten moesten watermolens en sluizen bouwen om het overtollige water af te voeren en te regelen. Zij kregen het recht een eigen schout te kiezen en op vrije vogel- en vischvangst. Aangezien de ontwatering in de eerste jaren al hun krachten zou eischen, en er dus weinig opbrengsten zouden zijn, schonk de Raad van de stad Danzig hun vijf jaren vrijstelling van afdracht. Daarna zouden zij voor elke hoeve jaarlijks vier Mark betalen. Na het afsluiten van dit verdrag kreeg Edzema opdracht naar de Nederlanden te gaan, om vandaar kolonisten te halen.
In hetzelfde jaar werden Scharfenberg, Landau en het Sperlingsdorfer Veen aan Herman van Bommel en Teunis Florissen op dezelfde voorwaarden uitgegeven. Een kenmerk van vele dezer verdragen in het Weichselgebied is de clausule, waarbij de kolonisten uitdrukkelijk van alle heerendiensten, zelfs aan de dijken, worden vrijgesteld. Wat den genoemden Herman van Bommel betreft, hij was een der ijverigste agenten van Albrecht van Pruisen. Hij 'ontving daarvoor vele landerijen in en om Memel, waar zijn geslacht nog in de 18e eeuw voorkwam. In 1550 verwierf hij ook het burgerrecht in Danzig. Na de drie genoemde dorpen in 1547 volgden in 1552 wederom zestig hoeven in Schmerblock. Ook van Schmerblock wordt in 1719 nog in de „Beschreibung der drei Werder" gezegd, dat „da lauter Holländer wohnen". In 1614 worden ook nog Altefehr, Schönrohr en Weslinke als „Holländische Dörfer" genoemd. Zij omvatten ruim 230 hoeven. Verder kunnen wij uit deze streek als Nederlandsche of grootendeels Nederlandsche dorpen nog noemen Wotzlaff (dat in het diepste gedeelte van de Werder lag, namelijk ongeveer anderhalve meter onder den zeespiegel), Schönau, Sperlingsdorf, Plehnendorf en Neuendorf, welke laatste twee in de 18e eeuw geheel en al in Nederlandsche handen waren. Verder werden op de landerijen van het Heilige-Geest-hospitaal Nederlanders aangetroffen en ook aan den anderen kant van de Motlaut zien wij hetzelfde beeld. Daar was en bleef het dorp Neunhuben door Nederlanders bewoond, evenals Grooten Klein Walddorf en Quadendorf. We kunnen dus met het volle recht zeggen, dat de vruchtbare akkers en weiden van de Danziger Werder, die onder den zeespiegel liggen, een kultuurdaad van Nederlanders zijn. Toen echter de Raad van de stad Danzig een steeds vijandiger houding tegen de Mennonieten aannam, dezen in 1650 buiten de stad geen grond meer mochten bezitten en hun verboden werd buiten de stad hun godsdienst uit te oefenen, toen bovendien nog de geheele Danziger Werder in den Zweedsch-Poolschen oorlog onder water gezet werd, vond een groote uittocht uit het Danziger gebied plaats naar de toenmaals aan den Poolschen koning behoorende Groote Werder. Tot nu toe was er slechts sprake van de Nederlandsche nederzettingen in het laaggelegen gebied van de Danziger Werder. Vanuit de Werder zijn echter de kolonisten ook naar de hooger gelegen Nehrung getrokken, die door den sluizenbouw bij Pasewark een behoorlijke afwatering verkreeg. Het eerste contract is reeds van 1562: 52 hoeven land van de dorpen Kransdorp en Worke werden aan den Hollander Hugo Mattheissen verpacht. In de Nehrung kregen de dorpen Nickelswalde en Pasewark, Prinzlaff en Schönbaum aan het einde van de 16e eeuw en het begin van de 17e eeuw een sterke Nederlandsche bevolking en in talrijke andere dorpen waren er ook Nederlandsche boeren, maar daar vormden zij niet de meerderheid van de bevolking. Maar dat deze nederzettingen gedurende eeuwen stand hielden, bewijst een pachtcontract van 1737, nadat de Russen het Danziger land geheel hadden verwoest. Op deze wijze werd ook de kuststrook tusschen den mond van den Weichsel en het Friesche Haf met Nederlanders bezet.
De onmiddellijk achter deze Nehrung gelegen zeer lage Weichselhaffkampen en de ten Zuiden van deze gelegen Scharpau werden in de tweede helft van de 16e eeuw door Nederlanders gekoloniseerd. En ook de Groote Marienburger Werder, het nog zuidelijker gelegen deel van de delta, is één groote Nederlandsche kolonie geweest. Dat was niet het bezit van de stad Danzig, maar van den Poolschen koning. In 1554 gaf Sigismund II August groote deelen van de noordelijke Werder aan twee edelen in leen en deze gaven ze in pacht aan Nederlandsche kolonisten uit. Steeds nam hier, in de zoogenaamde Tiegenhofer Oeconomie de mennonietisch-Nederlandsche bevolking toe, zoodat in 1608 de bisschop van Kulm zich reeds beklaagde, dat hier niets dan Wederdoopers woonden. Wij kennen hier de Nederlandsche dorpen Tiegenhof, Platenhof, Tiegenhagen, Tiegerweide, Reimerswalde, Orlofferfelde, Pietzkendorf, Petershägenerfeld, Pletendorf, samen 136 hoeven. Voor Platzenhof werd nog in 1734 het contract voor 44 jaar verlengd door Jacob Jacobs, Frans Penner, Johan Funk, Peter Wiebe, Klaas Bestevader en Pieter Boldt, die uitdrukkelijk als Nederlanders worden genoemd. Het centrum van de streek Tiegenhagen was in 1727 nog uitsluitend door Nederlanders bewoond, evenals Tiegerweide en Reimerswalde. In 1766 verlengde Stanislaus Poniatowski het pachtcontract voor Orloffer-

felde nogmaals met veertig jaar, gelijk hij dat ook deed voor Pietzkendorf.
Behalve deze dorpen in de Tiegenhöfer Oeconomie waren evenwel nog andere dorpen door Nederlanders bewoond. Daar is het dicht aan het haf gelegen Stobbendorf, dat echter door het water dusdanig te lijden had, dat men de handelaars en boeren van het dorp na 1727 nauwelijks meer als Nederlanders kan beschouwen. Verder Habershorst, Altendorf, Reinland, Rückenau, Orloff, Petershagen. Tenslotte Tiege, dat reeds in 1345 met Kulmsch recht gesticht was, maar in den loop van de 16e eeuw steeds meer Nederlandsche inwoners kreeg en tot in de 18e eeuw Nederlandsch bleef, terwijl er eveneens contracten bekend zijn van Siebenhuben en Ladekopp. Ook het aan Tiegenhof aansluitende Bärwalderland en het in het Zuiden van de delta gelegen weidegebied rondom Heubuden vertoonden hetzelfde beeld.
Een enkel woord over het lage gebied ten Oosten van de delta, de Kleine Marienburger Werder. We vinden hier de oudste kolonie in 1588 in Campenau. Uit de 17e eeuw hebben we er van Baalau en van Marcushoff en nog van tal van kleinere plaatsen, zoodat we op de lijst van 1676 tot een totaal van 321 Nederlandsche hoeven komen. Ook uit de 18e eeuw bezitten we een heele reeks van steeds hernieuwde pachtcontracten.
We hebben reeds vermeld, dat de vluchtelingen, die zich bij Danzig in Neu-Schottland en Hoppenbruch hadden gevestigd, ernstige concurrenten waren geworden van de Danzigers. Het was dus geen wonder, dat, toen de stad in 1565 Neu-Schottland van den bisschop van Lesslau kocht, alle Wederdoopers verbannen werden. Spoedig keerden zij evenwel in het geheim terug. Toen in en na 1568 groote scharen vluchtelingen in Danzig kwamen, zag de regeering van de stad dat niet ongaarne, omdat deze handwerkers en handelaars een groote steun konden zijn tegen de steeds machtiger gilden, die de regeering maar al te veel naar hun hand wilden zetten. Aangezien deze vluchtelingen geen burgers waren, konden zij ook geen bezit in de stad verwerven. Maar ook dat was geen bezwaar; altijd waren er wel arme Danzigers, die zich gaarne voor een som geld als strooman lieten gebruiken door een rijken Hollander. En zoo kochten Nederlanders Danziger huizen en landen. In 1603 werd daarom het bezit aan vreemdelingen toegestaan.
Wanneer we in Danzig letten op de plaats van herkomst der immigranten uit de Nederlanden, dan vinden wij tusschen 1535 en 1710 de volgende plaatsnamen, waaruit blijkt, dat alle Nederlandsche gewesten deel gehad hebben aan deze kolonisatie: Harlingen, Hindelopen en Stavoren; Groningen en Appingedam; Zwolle, Kampen en Deventer; Arnhem en Zalt-Bommel; Utrecht en Amersfoort; Enkhuizen, Edam, Amsterdam, Haarlem, Leiden, Dordrecht en Schiedam; Middelburg; Bergen op Zoom, Breda en Den Bosch. Maar de Nederlandsche Oostkolonisatie hield daar in het Weichselgebied niet op bij de drie steden Danzig, Elbing en Koningsbergen en het vlakke land in en om de delta. Vanuit dit gebied trokken scharen Nederlanders den Weichsel op, het eigenlijke Polen binnen, vooral in de starosteien Stuhm, Schwetz, Graudenz en Kulm. In Stuhm zijn ons tot heden de contracten van twee dorpen bekend; uit Graudenz weten we van een contract van 1592 inzake het dorp klein-Lubin. Het strekte zich uit van Groot-Lubin tot Dragasz en van den Weichsel tot de Montau. Het moet een zeer oude nederzetting zijn geweest, want in 1525 werd aan de bewoners reeds het recht toegekend hun goederen langs den Weichsel te vervoeren en in 1789 wordt het nog genoemd. Daarnaast mogen worden genoemd: Groot-Lubin, Dragasz en Klein-Wold, Kommerau, Groot-Wold, Tuszewo en Parsken. In 1586 werd reeds in Montau een Mennonietenkerk gesticht, terwijl in de starostei Graudenz het dorp Poolsch-Westfalen reeds in 1593 aan Nederlanders voor 60 jaar was verpacht. In 1773 kwamen hier nog Nederlandsche namen voor.
Het aan Poolsch-Westfalen grenzende Duitsch Westfalen werd in 1642 aan Nederlanders in pacht gegeven, omdat de zestien hoeven, waaruit het dorp bestond, toen nog geheel onbebouwd waren. Er volgde een contract voor 50 jaar, dat in 1741 nog eens hernieuwd werd, waarbij de kolonisten zelfs het recht kregen een school te bouwen. Voorts zijn contracten met Nederlanders bekend van Gruppe, Christfelde, Nebunhuen, Brattwin, Jeziorski, Sartavitz, Schwanten, Przechowo, Podelno, en in het Kulmsche: Jammerau, Schönecke, Groot- en Klein-Lunau, Horst. Omstreeks 1600 werden Nederlanders aangetroffen bij Starogrod in een viertal dorpen, die samen de gemeente Borowno vormden. Ook in de dorpen van het district Thorn is telkens sprake van Nederlanders. Met elkander lag in het Weichseldal boven de delta zeker een vijftigtal Nederlandsche dorpen in een onafgebroken rij langs en bij de rivier, welvarende dorpen met prachtige weiden en vruchtbare akkers.
Dat ook de Nederlandsche taal zich handhaafde, wordt bewezen door het feit, dat het Nederlandsch tot 1777 in de Vlaamsche Gemeente te Danzig de gewone spreektaal was, in de Mennonietenkerk te Altona zelfs tot 1838.
En dan de Holländereien, Hauländereien, Holebdry in het vroegere Poolsche land! Ook al zijn de inwoners van deze dorpen niet alle van zuiver Nederlandschen oorsprong, de kern van deze nederzettingen is steeds Nederlandsch. Zoo ontstond in 1594 Przylubie, tegenwoordig Grätz aan den Weichsel bij Bromberg. Hoewel deze nederzettingen meestal langs de rivieren ontstonden, vinden we toch ook Nederlandsche nederzettingen in de droge streken, oorspronkelijk aangelegd om de groote bosschen te rooien. Zoo werd in 1733 Wiesensse in den kreis Wongrowitz gesticht. Bij de Poolsche deelingen waren er ongeveer 400 Hauländereien, ja bij de ineenstorting van het Poolsche rijk aan het einde van de 18e eeuw bedroegen de Holländereien ongeveer $^{1}/_{10}$ van de bevolking. We noemen hier de plaatsen Dobrow-Holland, Grabina-Holland, Srebrna-Holland, Byszewy-Holland, Niwki-Holland, Besk-Holland, Ostrowek- en Pokrzywno-Holland, Mileszki-Holland, Krzewer-Holland, Kiki-Holland, Roykow-Holland, Paprotnia-Holland, Mrowna-Holland, Domaradzyn, Holland, Radojoszcz-Holland.
Na de eerste nederzetting in 1594, namelijk Przylubie, volgde in 1596 Schulitz. Na de nederzettingen in het Weichseldal kwamen al spoedig die in het Netzeland. In 1597 werden zestig hoeven voor 40 jaar aan kolonisten verpacht door Peter Portulicki, wojwode van Kalisch; in 1601 werd met boeren van Nederlandsche afkomst („na rodu Olenderskiego") een pachtcontract afgesloten, waarbij 35 hoeven in Filehne voor 60 jaar in Nederlandsche handen kwamen.
De reeds genoemde nederzettingen in het Wartheland hebben zich later over het geheele Warthe-Netze-Bruch uitgestrekt. De laatste onderzoekingen hebben Hauländereien aangetoond in Posen, Congrespolen, Westpruisen, Wolhynië en Galicië, samen tot een aantal van 1900!
Door de eerste Poolsche deeling van 1773 kwamen de door de Mennonieten bewoonde gedeelten van Polen aan Pruisen. In 1788, tijdens de regeering van Frederik Willem II, konden zij door het Wöllnersche Religions-edikt hun godsdienstplichten niet meer naar behooren vervullen. Aangelokt door Katharina II van Rusland, trokken velen uit de Weichselvallei weg. De eersten gingen reeds in 1788, een tweehonderdtal gezinnen, naar Choritza aan den Dnjepr bij Alexandrowsk. Zij stichtten daar in de Oekraine een zevental dorpjes, die met de latere dochterkolonies in 1914 reeds waren uitgegroeid tot een veertig dorpen met een inwoneraantal van ruim 22.000 Doopsgezinden. In 1803—'04 vond een tweede verhuizing plaats van ongeveer 2000 menschen. Alexander I gaf hun groote streken in Faurië, even ten Oosten van de Krim aan de Molotschna. In 1914 waren in de geheele Oekraine zeker een 75.000 Doopsgezinden, afstammelingen van de vluchtelingen uit de lage landen bij de zee. Later volgden van deze dorpen wederom dochterkolonies den weg verder oostwaarts naar de Krim, Kuban, Kaukasus, Oeral, in Khiwa en Siberië. Hun aantal wordt geschat op een 100.000.
Uit het voorgaande overzicht moge duidelijk zijn, welk een werkzaam aandeel ons voorgeslacht gehad heeft in de hergermaniseering van groote deelen van Oost-Europa. Nu eindelijk deze groote vlakten opnieuw voor bewoning door Germanen in aanmerking komen, is het vanzelfsprekend, dat wij, Nederlanders, opnieuw ons voor dezen arbeid beschikbaar hebben gesteld. Het is een gewoon en natuurlijk verschijnsel, dat ook heden onze boeren en handwerkers hun pioniersarbeid in het Oosten wederom hebben opgenomen, zooals zij dat in de tien eeuwen, die vooraf gegaan zijn, hebben gedaan, en met succes gedaan!

Dr. JOHAN THEUNISZ.

DE NEDERLANDERS IN DE WERELD

De kracht, welke ons drijft • Onze prestaties en positie in de West

Alle organisch leven wordt beheerscht door den drang naar expansie, door den wil tot uitbreiding en groei, door het streven naar meerdere en vollediger macht.
Het is zinloos deze eenvoudige waarheid te willen ontkennen en pogingen te doen aan deze harde wet van Goddelijke orde te ontvluchten; zij is nu eenmaal onveranderlijk en onmisbaar, zij drijft het leven, dat zonder haar niet denkbaar is.
Maar zij is niet de eenige drijvende kracht, want, op zichzelf gesteld en aan zichzelf overgelaten, zou zij voeren tot zelfvernietiging van al het geschapene, tot den ondergang en den chaos. Er is een hoogere wet, namelijk die der zedelijke orde, even onmisbaar en even onveranderlijk, die de natuurlijke wet van den strijd om het bestaan in haar uitwerking tempert en leidt, het zwakke spaart en het recht beschermt tegenover het geweld.
De krijg is wel de moeder aller dingen, doch alleen in dién zin, dat uit dezen duisteren moederschoot het nieuwe leven geboren wordt, uit het kwaad het goed voortkomt, zooals uit den winter de jonge lente te voorschijn treedt, uit de bron van het lijden het geluk opwelt en uit den dood van het eene het leven van het andere ontstaat.
Zijn het de tegenstellingen, welke de wereld bewegen en den mensch in spanningen gevangen houden, het is eigen, zedelijk oordeel dat des menschen aandrift matigt, reinigt, schift, hem tevens daardoor onbevredigd laat en zoo zijn hoogere strevingen bepaalt.
Onbevredigd gaat de mensch over de aarde, zwalkend en zoekend tusschen duisternis en licht, zomer en winter, oorlog en vrede, lijden en geluk.
Onbevredigd gaan de volken hun gang door de geschiedenis en dit te meer en te feller, naarmate de spanningen tusschen stof en geest, tusschen werkelijkheid en idealen grooter en heviger zijn.

De Germaansche mensch in het algemeen, en de Nederlandsche mensch in het bijzonder is aan zóó sterke innerlijke spanningen onderhevig, dat hij nergens en in niets zijn rust vindt en telkens opnieuw weer door de wereld jaagt op zoek naar de verwerkelijking van zichzelf en zijne idealen — bonte jacht naar macht en avontuur, naar weelde en genot, naar schoonheid en cultuur, naar vrede en strijd!
Het is het erfgoed van het Noordsche bloed, de wet van het ras der piraten, ontdekkers, uitvinders en pioniers, dat hem doet verlangen meer te *hebben* en meer te *zijn*, meer te *nemen* en meer te *geven*, kortom, het verlangen te behooren tot de eersten èn tot de besten onder de menschelijke soort.
Nooit was de Nederlander blijvend een object, maar steeds weer een schepper, een maker der geschiedenis.
Het is niet zóó — wat hier en daar nog wel eens wordt beweerd — dat speciaal de Nederlander bezeten wordt door liefde tot het materieele en dat *deze* hartstocht hem tot wereldveroveraar maakte, maar het is zóó, dat ons Volk in zijn zuivere gebondenheid aan zijn strevend bloed en dus in gehoorzaamheid aan de wetten van zijn ras zich *moest* uitstorten over de wereld, teneinde zoodoende tot ontplooiing van zichzelf te kunnen komen.
De materieele drang van het krachtige en begaafde Nederlandsche volk uit een oorspronkelijk zoo onherbergzaam en armzalig milieu, vormde slechts een bijkomenden factor, dien wij niet willen onderschatten, maar evenmin te hoog aanslaan. Wat den Nederlander deed opspringen uit zijn wateren en moerassen en hem deed uitzwerven over de zeven zeeën, had een diepere oorzaak dan alleen de zucht naar bevrediging van lagere, materieele behoeften.
De Nederlander verlangde veel van en bereikte veel in de wereld, omdat hij was èn werkelijkheidsmensch èn droomer, realist èn utopist. Hij zal straks — hoezeer hij thans ook moge treuren om het verlorene „Machtig Holland" van gisteren — weer de staalharde smeder worden van zijn eigen lot en zich een nieuwen en grooten weg banen in het gewoel der volkeren.

Wel zelden in de historie zal de scheppings- en dadendrang van een Volk met een zoo elementair en hevig geweld zijn losgebarsten en met zoo een rijk en veelvormig succes zijn bekroond, als dit in de zestiende en zeventiende eeuw met ons Nederlandsche volk het geval was.
Waarschijnlijk, dat in komenden tijd slechts de strijd en de opkomst van het Derde Rijk met deze periode onzer geschiedenis vergeleken zullen kunnen worden.
Ook toen, evenals nu, een uitdaging van en aan de gevestigde wereldmacht, een voortdurende stormloop op haar steunpunten en de langzame vernietiging van haar invloed en kracht. Ook toen, evenals nu, een botsing van tegenstrijdige beginselen, een krachtmeting van een oude, verworden wereld met frissche, jonge denkbeelden en evenals nu, een opstand van den Germaanschen mensch tegen een volksvreemden geest, die hem van binnenuit en van buiten-af bedreigde tot in de wortels van zijn bestaan. Wij, Nederlanders van

de zestiende en zeventiende eeuw, voerden dien strijd naar alle windrichtingen en tot in de uithoeken der aarde. Onze schepen zwierven in de barre eenzaamheid van de Noordelijke IJszee en vonden tegelijkertijd in het Zuiden den onmetelijken zeeweg naar Indië. Wij onderwierpen kafferkoningen in Afrika, inlandsche vorsten op de kust van Coromandel, in Ceylon en den geheelen Maleischen Archipel, maakten Indianenstammen in N. en Zuid-Amerika aan ons schatplichtig en verjoegen den Spaanschen, Portugeeschen en zelfs Engelschen handel waar het ons goeddacht. En — wat van oneindig grootere beteekenis was — wij stichtten volksplantingen en koloniën overal ter wereld en vervulden zoo de wereld van onzen geest.
In Azië en in Afrika, doch ook in de West.

Er werd in die dagen, ja tot in de achttiende eeuw toe, onder „de West" of „West-Indië" nog heel wat meer verstaan dan in onzen tijd. Nu beperkt zich „West-Indië" in hoofdzaak tot de eilanden van de Caraïbische Zee (in het Nederlandsche spraakgebruik rekent men ook Nederlandsch Guyana, d.i. Suriname, daartoe), doch in onze koloniale glansperiode omvatte „West-Indië" praktisch geheel Noord-, Zuid- en Midden-Amerika, van welk complex men de Caraïbische Zee met haar eilanden als het eigenlijke hart beschouwde. Een strategische conceptie, zoowel militair als economisch, welke nog eenige nadere beschouwing zal verdienen.
Ook de Nederlandsche volksplanting Nieuw-Amsterdam aan de Hudson-rivier, het latere New-York, evenals de reeks andere Europeesche nederzettingen aan de Noordamerikaan sche kust werden dus gerekend tot West-Indië te behooren.
Toen de Nederlandsche kolonie in 1674 bij het sluiten van den vrede tusschen Nederland en Engeland voor de tweede maal en nu definitief aan Engeland moest worden uitgeleverd, schreef de Engelsche koning in zijn brief van 16 April 1674 aan de Staten-Generaal:

„. . . . nous desirons que vous fassiez depescher au plustost les ordres necessaires à vostre Gouverneur de *la place appelée New Yorck, dans les Indes Occidentales* pour la rendre . . . ." etc.

In de historische bijzonderheden omtrent de Nederlandsche volksplanting aan de Hudsonrivier willen wij ons hier niet verder verdiepen, noch te lang stilstaan bij het aandeel, dat de Nederlandsche pioniers aan de ontwikkeling van het gemeenebest, dat thans Vereenigde Staten van Noord-Amerika heet, hebben gehad. Eén ding staat vast, n.l. dat dit aandeel zeer belangrijk is geweest, veel belangrijker dan de cijfers omtrent samenstelling en afkomst van de burgers der Vereenigde Staten op het eerste gezicht zouden doen vermoeden.
Niet voor niets geldt nog heden ten dage in de Ver. Staten oude Nederlandsche afstamming als een adelsbrevet, als een bewijs van voornaamheid, degelijkheid en betrouwbaarheid. Eigenschappen en kwaliteiten, welke men in het rassenriool dezer z.g. nieuwe wereld met een lantaarn moet zoeken. Hoe geheel anders zou de ontwikkeling van dit prachtige land zijn verloopen, indien, inplaats van Russen en Polakken, Joden en negers, de Nederlanders en andere Germaansche volkeren de Amerikaansche volkssubstantie vollediger hadden gevormd en bepaald!

Tot „de West" behoorde eens ook Brazilië dat van 1630—1661 voor een niet onbelangrijk deel in onze handen was en ons — en daarmede het Germaansche ras in Zuid-Amerika — onafzienbare mogelijkheden heeft geboden.
Kortzichtigheid in het moederland eenerzijds, het gebrek aan middelen bij de Westindische Compagnie en een tekort aan Nederlandsche kolonisten anderzijds, hebben deze schitterende kansen verloren doen gaan en de mogelijkheid eener Germaansche beheersching en beïnvloeding dezer gebieden voor altijd vernietigd.
Het was Johan Maurits van Nassau, wiens geweldige arbeid gedurende korten tijd (1637—1644) grootsche perspectieven opende, doch zijn opzet was den heeren in patria „te royaal" en ook te forsch, met als gevolg een snel verval van aanzien en macht na Nassau's vertrek.
Voor acht millioen gulden stond de Compagnie in 1661 haar bezittingen in Brazilië weer aan Portugal af en daarmede verdwenen wij, verdween het Germaansche Europa, als machtsfactor waarschijnlijk voor goed van deze kusten.

Blijvender en hechter was onze zee- en handelsmacht gevestigd op de kleine Antillen, de eilanden „beneden" en „boven den wind" in de Caraïbische Zee (respectievelijk Curaçao, Aruba, Bonaire en St. Eustatius, Saba en St. Martijn) en in de nederzettingen op de noordkust van Zuid-Amerika.
Wel gingen Berbice en Essequebo (tegenwoordig Britsch-Guyana) in den loop der tijd voor ons verloren, doch in Suriname bezaten en bezitten we dan toch een land met nooit gekende mogelijkheden, een land, dat onder nationaal-socialistisch bewind stroomen van tropische landbouwproducten over Europa en over de wereld zou uitstorten.
Het feit valt immers niet te loochenen, dat wij, in de eeuwen, welke achter ons liggen, onze taak schromelijk tekort zijn geschoten! In tegenstelling met Ned. Oost-Indië, waar ons in aantal kleine volk zoolang kolossale prestaties heeft geleverd, hebben wij het vruchtbare land aan de oevers van de Corantijn, Nickerie, Coppename, Suriname en Marowijne schandelijk verwaarloosd en al onze

kracht naar het schoone rijk van Insulinde gewend. Zeker, de verontschuldigingen zijn vele: Suriname is een „leeg" land met slechts een hand vol inwoners (167.000) op een gebied, vier en een half maal zoo groot als Nederland. Ziekten teisterden hier de tropische gewassen, de landbouwgronden in Oost-Indië toonden grootere geschiktheid, enz. enz. Meer dan uitvluchten zijn dit echter niet. Grootscheepsche pogingen tot verheffing van het land zijn nimmer ondernomen, met armzalige subsidies werd de boel, zoo kwaad als het dan ook ging, boven water gehouden en het luie mengelmoes van negers, Maleiers, Chineezen en Britsch-indiërs in hun verkeerde levensgewoonten en dagdieverij gestijfd.

Er is in Suriname groot werk te doen, „ganze Arbeit" te verrichten en eens — wie weet, hoe spoedig reeds! — zal dit werk onder nationaal-socialistische leiding behooren te worden gedaan en zal de wereld zich verbazen wat een „goede couragie" vermag.

Wie de ligging van Suriname op de wereldkaart beziet en de afstanden naar Europa, Noord-Amerika, Zuid-Afrika en Argentinië berekent, *weet*, dat de rijst, de koffie, de cacao, de suiker, de tabak, de rubber, de bananen, de katoen en de citrussoorten uit dit potentieel zoo rijke en overvloedige land met de voortbrengselen van elk ander tropisch gebied gemakkelijk zullen kunnen wedijveren. In ieder geval: *wij* hebben de historische rechten van drie eeuwen en *niet* de joden van New-York.

Het gebiedsdeel Curaçao (omvattende de zes hiervoor genoemde eilanden) is voor ons, dat wil dus zeggen: voor het nieuwe Europa, eveneens van groot belang.

Reeds in 1634 werd het door Van Walbeeck op de Spanjaarden veroverd en de Nederlandsche heerschappij heeft zich hier dus gedurende ruim drie eeuwen kunnen handhaven. Deze kleine eilanden, voornamelijk die „beneden den wind", kunnen als uiterste voorposten van Europa in hun beteekenis moeilijk te hoog worden aangeslagen.

De macht, die Curaçao, Aruba en Bonaire beheerscht, heeft de sleutels tot de, vooral om hun geweldige olierijkdom zoo uitermate belangrijke en toch nog zoo achterlijke republieken Venezuela en Columbia in de palm van haar hand.

De olie van Venezuela *moet* getransporteerd worden via Aruba en Curaçao en daar verwerkt, een andere weg is er niet.

Nederlandsche ondernemingsgeest schiep de geweldige verwerkingsindustrie op Curaçao, Nederlandsche orde en bestuur veroorloofde den Amerikanen hun kostbare installaties op Aruba te vestigen, wat ter wereld zou het opkomende Germaansche Europa dan mogen verhinderen dit belangrijke werk en deze Nederlandsche traditie straks voort te zetten? Hebben de Vereenigde Staten in Midden- en Zuid-Amerika betere en oudere rechten dan wij? Hun wancultuur is wezensvreemd aan de volkeren, die deze landen bewonen. Heel dit enorme gebied van Midden en Zuid werd vanuit Europa gekoloniseerd en ontwikkeld — cultureel, zoowel als commercieel — en alleen ons recht op het geven van verderen steun en hulp bij de ontwikkeling dezer landen staat dus historisch vast.

Deze oorlog is een oorlog der continenten. Op de vlakten van Rusland en op de wijdheid der oceanen wordt ook het lot van „de West" — *onze* West! — voor eeuwen beslecht.

N. OOSTERBAAN

„Voortrekkers van Oud-Nederland" door F. Dekker; uitg. L. J. C. Boucher, Den Haag.

Grootsch en machtig als een oud helden-epos is de geschiedenis van het Nederlandsche Volk buiten zijn grenzen en in de historie zijn er slechts weinig voorbeelden te vinden van zooveel geniale scheppingskracht, gepaard aan zoo groot doorzettingsvermogen en zooveel pioniersgeest. Een schematisch en ten eenenmale onvoldoende, ja, soms zelfs onwaarachtig geschiedenis-onderwijs, heeft groot onrecht aangedaan aan het voorgeslacht van ons volk, door de generatie van heden niet bekend te maken met dit machtige verhaal van daadkracht en scheppingskracht. Want niet slechts heeft het daardoor het bewustzijn van den band, die ons met ons voorgeslacht verbindt, verzwakt, maar ook is het schromelijk te kort geschoten in het aankweeken van het zelfrespect in ons Volk. Het gevolg is geworden, dat een steeds toenemend minderwaardigheidscomplex ons Volk als geheel bracht tot een overdreven waardeering van hetgeen andere volken in de wereld presteerden, zoodat het gevoel van levensangst, zich uitend in een steeds angstvalliger betrachte neutraliteit, behalve door andere oorzaken nog door dit minderwaardigheidsgevoel werd versterkt.

Slechts met enkele nietszeggende woorden, door een droge opsomming van een paar historische feiten, wordt in enkele geschiedenisboekjes, waaruit ons Volk zijn verleden leert kennen, melding gemaakt van den enormen invloed, die leden van den Nederlandschen stam hebben gehad bij het opbouwen van de wereld, zooals wij die zich sinds het begin der historie hebben zien ontwikkelen. Niets in deze summiere mededeelingen wijst er ook maar op, dat wat wij bij dien opbouw hebben gepresteerd, fundamenteel is geweest en dat wij overal, waar wij kwamen, hetzij mede hebben geholpen tot het leggen van de grondslagen der kultuur, hetzij de reeds aanwezige kultuur met zeer wezenlijke elementen hebben verrijkt. Nergens vindt men in deze geschiedenisboekjes de namen vermeld van die talrijke zonen van ons Volk, die in dien opbouwarbeid hun genie hebben bewezen; wie heeft in zijn jonge jaren de namen gehoord van een Arnold Gysels, de man, die voor den Grooten Keurvorst de plannen ontwierp voor een Brandenburgsche Oost-Indische Compagnie; of den naam van een Benjamin Raule, een Middelburgsch reeder, die de schepper was van de Pruisische zeemacht en die de plannen van Arnold Gysels voltooide? Weet men, dat deze man in Duitschland wordt geëerd als een der scheppers der Duitsche marine, dat zijn borstbeeld in de Marine-Schule in Flenswick staat en dat men in de haven van Pillau een gedenksteen kan vinden? En zoo zou ik nog

meer namen kunnen opsommen, namen, die een grooten klank hebben in onze historie, die door geniale bouwmeesters, ingenieurs, militairen en politici gedragen werden en die hier door ieder geschiedenisboekje worden verzwegen, terwijl men ze slechts vindt ergens temidden van de letterwoestijn eener wetenschappelijke beschouwing. Waarom? Omdat deze mannen dikwijls een niet volkomen smetteloos leven leidden? „Vanweges asdat de sedelijkheid", zou juffrouw Laps zeggen. Maar dan zou er, dunkt mij, alle aanleiding zijn om bijv. de namen van talrijke Watergeuzen ook maar te schrappen, want het verschil tusschen deze ruwe klanten en een heilige is vrij wat grooter dan tusschen den duivel en een aartsengel. Of heeft men ze soms verzwegen omdat zij meestal niet van het rechte geloof waren, zoodat zij in vaderlandsche geschiedenis voor R.K. scholen of voor scholen met den Bijbel naar de meening van de heeren politiek-Christelijken niet thuis hoorden? (In tallooze gevallen immers zijn deze Nederlanders uitgeweken om der wille van de geloofsvrijheid). Maar dan wordt het hard tijd, dat er eens een eind gemaakt wordt aan dit geschiedenis-onderwijs op politiek-Christelijke basis, waarbij het zelfrespect van ons Volk verloren ging.
Daarom is een boek als dat van den heer Dekker van ongemeen groot belang en wij moeten hem dankbaar zijn voor de klaarblijkelijk intensieve studie, die hij gemaakt heeft van een uitgebreid materiaal, dat door zijn eigenaardigheden zeker heel wat moeilijkheden biedt. En wanneer de Vorming der Nationaal-Socialistische Beweging der Nederlanden het o.a. als haar taak beschouwt het zelfrespect in ons Volk te versterken door den stoot te geven tot het opvullen van de schromelijke lacunes in onze geschiedschrijving, dan maakt zij daarbij een dankbaar gebruik van werken, zooals het boven aangekondigde. En wij willen aan den inhoud van dit boek een uitgebreidere bespreking wijden, dan normaal het geval zou zijn, juist omdat het zoo'n overstelpende hoeveelheid feiten-materiaal bevat, die hetgeen ik boven betoogde, ten krachtigste bevestigen.
Waar elders in dit nummer alle aandacht zal worden besteed aan de Oost-kolonisatie en aan den Nederlandschen invloed in andere deelen van de wereld, daar wil ik in deze boekbespreking vooral de aandacht vestigen op datgene, wat de heer Dekker in zijn boek mededeelt over den Nederlandschen invloed in andere deelen van Duitschland. Schr. begint met te constateeren, dat, hoewel er in andere deelen van Duitschland niet zoozeer gesproken kan worden van Nederlandsche kolonies, er toch in de zestiende eeuw en in de eerste jaren van onzen strijd tegen Spanje een belangrijke immigratie van Nederlanders, die om der wille van het geloof de wijk namen, in Duitschland heeft plaats gehad. Het overgroote deel van deze Nederlanders is later weer naar het vaderland teruggekeerd. Inmiddels zijn er op enkele plaatsen toch kolonies blijven bestaan en wel in Oost-Friesland, Hamburg, Keulen, de Paltz en in de omgeving van Frankfort. In Oost-Friesland was het vooral Emden, dat een centrum van Nederlanders vormde en de Nederlandschee invloed daar is nog duidelijk te constateeren in den bouwstijl van verscheidene gebouwen. Namen van de Nederlandsche bouwmeesters Laurens van Steenwinckel, de architect van het raadhuis, en van Martin Ariëns, die den toren van het raadhuis ontwierp. In Hamburg zijn ook veel gebouwen in Nederlandschen Renaissance-stijl opgetrokken; maar, zoo deelt schrijver verder mede, deze zijn bij den grooten stadsbrand van 1842 alle verwoest.
In Keulen is de Nederlandsche invloed weer veel duidelijker bemerkbaar. De heer Dekker deelt mede, dat volgens den Duitschen schrijver Richard Klapheck, er in 1568 honderdvijftig Nederlandsche gezinnen in Keulen woonden en dat het aantal in 1570 reeds tot 10.000 hoofden was opgeloopen, hetgeen toen 1/6 deel van de bevolking beteekende. Hoewel de Nederlanders in Keulen, wegens de onverdraagzaamheid van de Keulsche magistratuur, veel hinder hebben ondervonden, is hun invloed toch zeer groot geweest, vooral op het gebied van kerkinrichting, armenzorg alsook op het terrein van den handel. Keulen was een der oude Hanze-steden en daardoor hebben de Nederlandsche kooplieden daar een ruim arbeidsveld gevonden. De Nederlanders voerden een nieuwe methode van zijde-verven in. De Nederlandsche bouwmeester Willem Vernukken bouwde de voorhal van het Keulsche Raadhuis.
De kolonisten, die in de buurt van Frankfort a. d. Main woonden, waren Vlamingen; de bekende predikant Petrus Dathenus was een tijd lang hun geestelijke verzorger; wegens hun van de Luthersche leer afwijkende overtuiging kregen zij moeilijkheden met de Luthersche predikanten, die hun uitzetting uit de stad eischten. Een deel van hen week inderdaad uit en wel naar de Paltz, waar de keurvorst Frederik III hun een woonplaats aanwees in Gross-Frankenthal. Deze stad groeide na 1583 uit tot een flinke vesting, die volgens Nederlandsch vestingbouwsysteem werd beveiligd. De ook in onze geschiedenis bekende Johan Casimir bracht deze kolonie tot grooten bloei.
Wol- en tapijtweverij waren er zeer ontwikkeld; en gobelins uit dat tijdperk waren beroemd. O.a. de wever Gillis van Coninxloo was er beroemd. Een ander deel der uit Frankfort uitgewekenen vestigde zich in Hanau, dat onder regeering stond van Philipp Ludwig van Hanau, die gehuwd was met een dochter van onzen Willem den Zwijger. De kolonisten werden door den graaf zeer beschermd en zij bouwden een nieuwe stad, Neu-Hanau, die zoozeer in bloei kwam, dat de Frankfortsche gilden bang waren door hen overvleugeld te worden. Vooral plateelbakkerij was een specialiteit van deze kolonie en in 1661 richtten twee Nederlanders, Jacob van der Walle, en Daniël Behaegel, er de eerste aardewerkfabriek in Duitschland op.
Zoo vertelt de heer Dekker nog talrijke andere interessante bijzonderheden over deze en andere verspreide kolonies in Duitschland. Overal duiken weer Nederlandsche namen op en telkens blijken het Nederlanders geweest te zijn, die in veel opzichten, vooral echter op de gebieden van handel, nijverheid en kunst, een sprekend stempel hebben gedrukt op de streken waar zij woonden. Niet altijd staat het volkomen vast, dat het steeds Nederlanders zijn, al dragen zij Nederlandsche namen; de verbindingen zijn nl. in dien tijd tusschen het Rijk en de Nederlanden zoo innig, dat ook talrijke personen Nederlandsche namen dragen en desondanks bijv. in Duitschland geboren en getogen zijn. Maar van een groot aantal andere kunstenaars is daarentegen weer zeker, dat zij inderdaad Nederlander waren. Vooral, zoo deelt de heer Dekker in zijn boek mede, is aan de kunst aan den Neder-Rijn veel aandacht besteed; de werken van Richard Klapheck geven daarvan een prachtig beeld, waaruit duidelijk blijkt, hoe overwegend de Nederlandsche invloed in deze kunst geweest is.
Tenslotte vermeldt de heer Dekker in dit hoofdstuk van zijn werk, nog het een en ander over de Nederlandsche kolonie Friedrichstadt aan den Eider, een nederzetting van uitgeweken Remonstranten, die daar inderdaad een stad hebben gesticht. De oorzaak daarvan ligt eigenlijk bij een dezer Remonstrantsche ballingen, Johan de Haen, raadpensionairs van Haarlem. Deze vond op het gebied van den zeer verdraagzamen vorst Frederik III van Sleeswijk-Holstein een toevlucht. Deze vorst wilde een groote handelsstad aan de Noordzee stichten, maar miste geld, schepen, kooplieden, kapiteins. De Haen wees hem op mogelijkheden in de Nederlanden om dit alles te krijgen en toen de belangrijke Amsterdamsche koopman Willem van den Hoven, een neef van Hugo de Groot, er zich mee ging bemoeien, liepen de onderhandelingen daaromtrent beter. Zoo ontstond daar langzamerhand een stad, Friedrichstad genaamd. Na heel wat wisselvalligheden is het stadje tenslotte volkomen onbelangrijk geworden, terwijl ook de Nederlandsche bevolking is uitgestorven of opgegaan in de Duitsche bevolking.
Wij zullen elders in dit nummer nog de noodige aandacht besteden aan de mededeelingen, die de schrijver heeft gedaan over den invloed van Nederlanders in andere deelen van de wereld. Inmiddels moge uit dit weinige reeds blijken, welk een interessant werk de heer Dekker heeft samengesteld. En voorzoover het nog verkrijgbaar is, wenschen wij het graag in de handen van ons Volk, opdat het daaraan zijn zelfrespect versterke.

J.A. BOREEL DE MAUREGNAULT

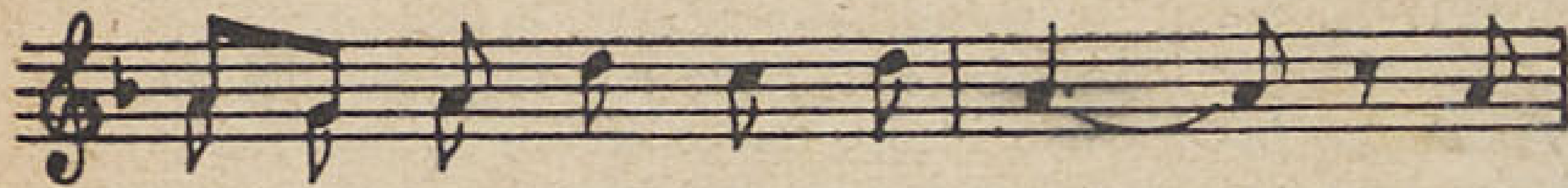
Naar Oostland willen wij rijden

NAAR OOSTLAND WILLEN WIJ RIJDEN
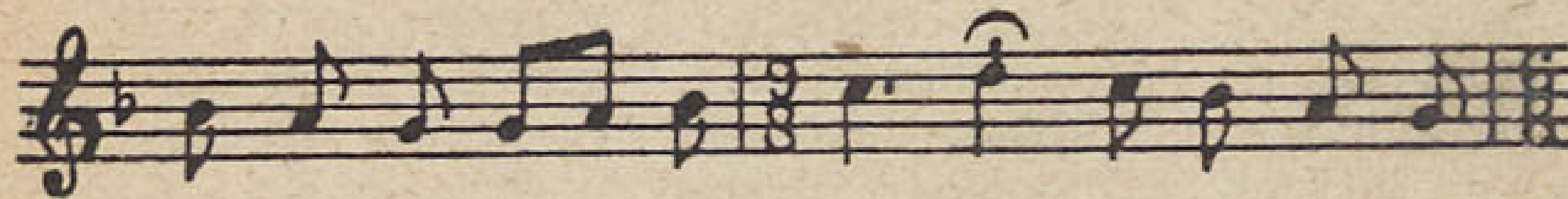
Een weinig vlug

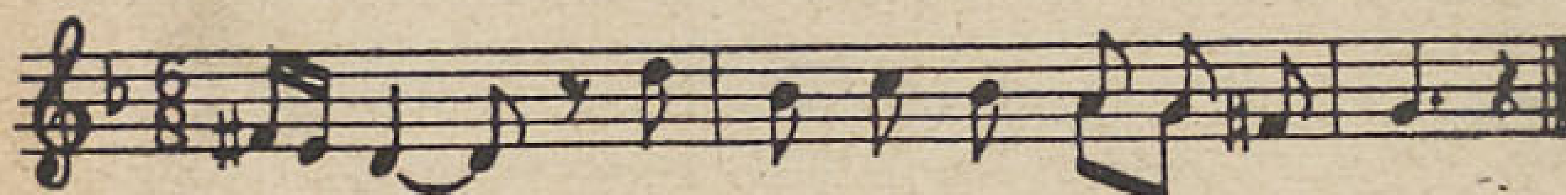
Naar Oost-land wil-len wij rij - den. Naar

Oost - land wil - len wij meê. Al

o - ver die groe - ne hei den,Frisch o - ver die

hei-den. Daar is er een be - te - re steê.
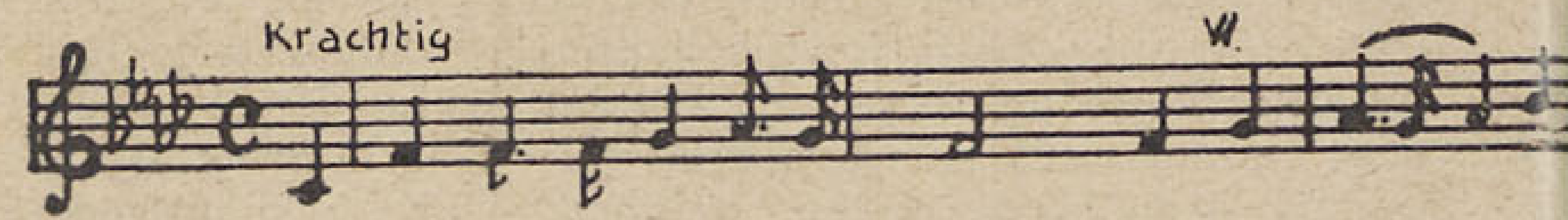
Naar Oostland willen wij rijden,
Naar Oostland willen wij meê,
Al over die groene weiden,
Frisch over die heiden,
Daar is er een betere steê.

Als wij binnen Oostland komen,
Al onder dat hooge huis fijn,
Daar worden wij binnen gelaten,
Frisch over die heiden,
Zij heeten ons wellekom zijn.

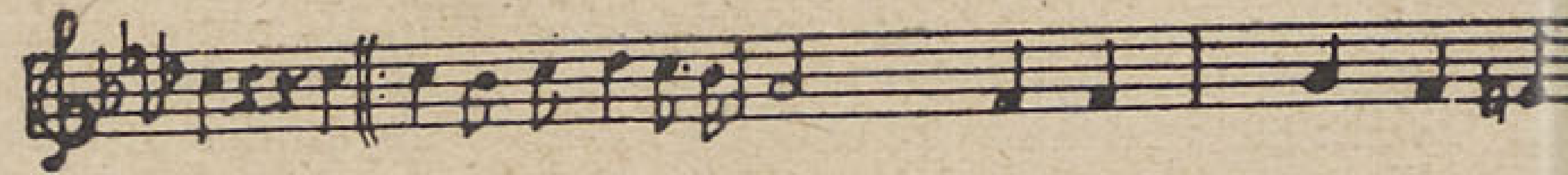
Wij drinken den wijn er uit schalen,
En 't bier ook zooveel ons belieft;
Daar is het zoo vroolijk te leven,
Frisch over die heiden,
Daar woont er mijn zoetelief.

OOSTLANDLIED
VOOR HET W.A. REGIMENT

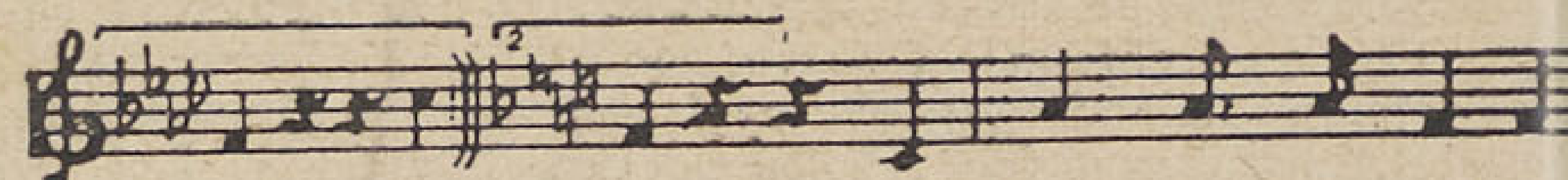
Tekst: J. A. Kersbergen — Muziek: Piet Heins

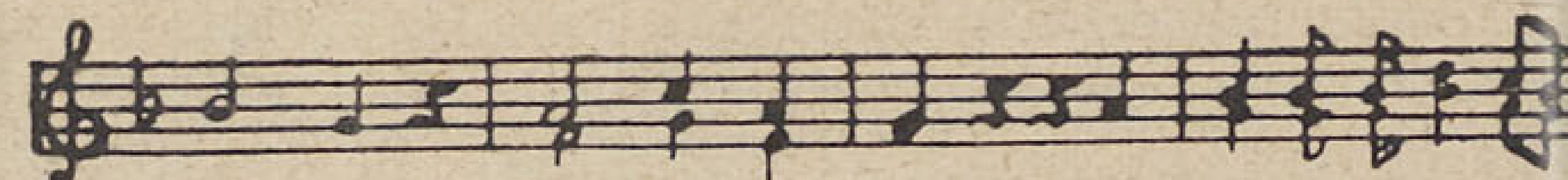
Naar Oost-land wil-len wij rij - - - den, ten strijd, ten
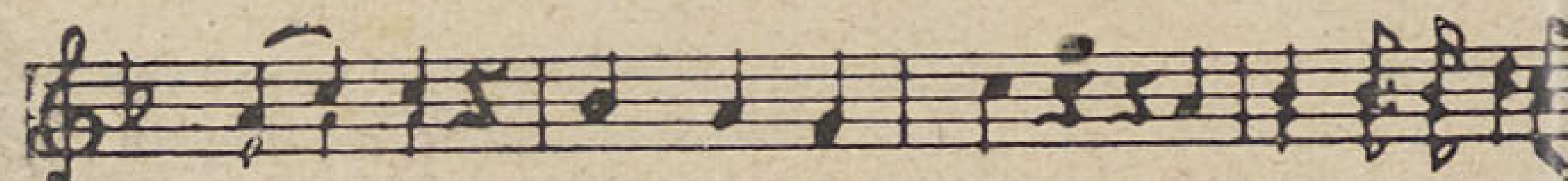

strijd! Wij hel-pen Germanje be-vrij - - - den, voor ko - - men - den

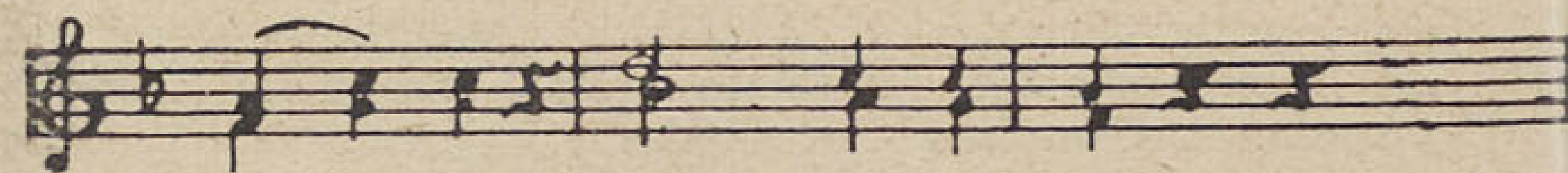
tijd! Wij tijd en zou - den wij moe - ten

blij - - - ven, dan tel het licht en wil aan mijn moe-der

schrij - ven „Hij deed zijn plicht"! en wil aan mijn moe-der

schrij - - ven; „Hij deed zijn plicht"

Naar Oostland willen wij rijden, ten strijd, ten strijd!
Wij helpen Germanje bevrijden, voor komenden tijd!
Wij helpen Germanje bevrijden, voor komenden tijd!
En zouden wij moeten blijven, dan tel het licht
En wil aan mijn moeder schrijven „Hij deed zijn plicht".

Wij trekken met zwart roode vanen, want Anton Mussert riep.
Daar zijn er vele gekomen, niet één onzer sliep.
Daar zijn er vele gekomen, niet één onzer sliep.
En zouden wij moeten blijven, dan tel het licht
En wil aan mijn moeder schrijven „Hij deed zijn plicht".

De vrouwen laten wij achter, wij komen terug!
De meisjes die zullen wel wachten, de tijd gaat zoo vlug.
De meisjes die zullen wel wachten, de tijd gaat zoo vlug.
En zouden wij moeten blijven, dan tel het licht
En wil aan mijn moeder schrijven „Hij deed zijn plicht".

Hoofdopsteller H. C. Nije, 's-Gravenhage. Uitgever Nenasu. Drukker N.V. Drukkerij voorheen L. E. Bosch & Zoon, Oude Gracht 172-176, Utrecht.
Verschijnt 1× per maand. Abonnementsprijs f 3,— per jaar. K 2350. P 1118/2